

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU ÜLKELERİ HUKUK SİSTEMLERİ ANABİLİM DALI

**OSMANLI ESNAFININ SOSYO EKONOMİK VE KÜLTÜREL
HUKUKU**

Yüksek Lisans Tezi

OKTAY SUBAŞI

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU ÜLKELERİ HUKUK SİSTEMLERİ ANABİLİM DALI

**OSMANLI ESNAFININ SOSYO EKONOMİK VE KÜLTÜREL
HUKUKU**

Yüksek Lisans Tezi

OKTAY SUBAŞI

Danışman: Prof. Dr. İbrahim SUBAŞI

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Ortadoğu Ülkeleri Hukuk Sistemleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi 506510981 no'lu Oktay SUBAŞI'nın hazırladığı "*Osmanlı Esnafının Sosyo - Ekonomik Kültürel Hukuku*" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 16. maddesi uyarınca 16.05.2019 tarihinde saat 14.00'da yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin*kabulü*.....'ne OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof.Dr. İbrahim SUBAŞI	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
Doç. Dr. Mehmet Deniz YENER	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
Doç. Dr. Muzaffer KOÇ	<i>kabul</i>	<i>[Signature]</i>

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 16.05.2019 tarih ve 2019/13-24 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı:	: Oktay Subaşı
Anabilim Dalı	: Ortadoğu Ülkeleri Hukuk Sistemleri
Programı	: Ortadoğu Ülkeleri Hukuk Sistemleri
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. İbrahim SUBAŞI
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans- Mayıs 2019
Anahtar Kelimeler	: Esnaf, Toplum, Kültür, Ekonomi, Hukuk.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren esnafın sosyo ekonomik ve kültürel hukuklarını tespit etmektir. Bu amaçla çalışma dört ana bölüm üzerine kurgulanmıştır. Birinci bölümde Osmanlıda esnaflığın tarihsel temeli, sosyal ve kültürel bağlamlar göz önüne alınarak incelenmiştir. İkinci bölüm, esnaflık ve esnaflığın toplumsal ve kültürel özelliklerine ayrılmıştır. Üçüncü bölümde esnafın piyasa içinde görevini icra ederken tabi olduğu ekonomik koşullar tahlil edilmiştir. Son bölümde esnafın anılan hukuka uygun davranıp davranmadığının kontrol edildiği denetim mekanizması, esnaf tarafından işlenen suçlar ve bunların gerektirdiği cezalara ayrılmıştır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nde esnaflığı belirleyen sosyal ve kültürel hukukun temellerinin tarihsel olarak fütüvvet ve ahiliğe dayandığı anlaşılmıştır. Ekonomik hukuk ise esnafın, halkın temel ihtiyaçlarının iyi bir şekilde karşılayacağı tüketici odaklı bir anlayışla biçimlenmiştir. Denetim mekanizması bu sistemi koruyacak şekilde inşa edilmiştir. Toplumu olumsuz bir şekilde etkileyen esnaf ihlalleri, gerektiğinde ağır cezalarla engellenmeye çalışılmıştır. Bu anlayış Osmanlı ekonomik ve toplumsal yapısının uzun süre devamlılığını sağlamıştır.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname:	: Oktay Subaşı
Field	: Judicial Systems of Middle East Countries
Programme	: Judicial Systems of Middle East Countries
Supervisor	: Prof. Dr. İbrahim SUBAŞI
Degree Awarded and Date	: Master - May 2019
Keywords	: Craftsman, Society, Culture, Economy, Law.

ABSTRACT

This study aims to objectify the socio-economic and cultural laws of the craftsmen in the Ottoman Empire. For this purpose, the study was designed on four main chapters. In the first chapter, the historical background of craftsmanship in the Ottoman Empire was examined by taking into consideration the social and cultural contexts. The second section is devoted to the social and cultural characteristics of craftsman and craftsmanship. In the third chapter, the economic conditions that the craftsmen were subject to were analysed while performing their duties within the market. In the last section, the control mechanism in which the craftsman behave according to the law is divided into crimes committed by the craftsmen and the penalties required by them. As a result, it has been concluded that the foundations of social and cultural law which determine the craftsmanship in the Ottoman Empire are historically based on Islamic code and ahi-order. However, the economic law has been shaped by a consumer-oriented approach that the craftsmen will meet the basic needs of the people in a positive way. The control mechanism has been built to protect this system. Artificial violations of the craftsmen affecting the society in a negative way have been tried to be prevented with heavy penalties when necessary. This understanding has ensured the continuity of the Ottoman economic and social structure for a long time.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
EKLER LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1
1.OSMANLI ESNAFININ TARİHİ TEMELLERİ	
1.1. Dini ve Ahlaki Bir Yapı: Fütüvvet	4
1.1.1. Fütüvvet'in Anlamı	4
1.1.2. Fütüvvetin Gelişimi	6
1.2. Fütüvvetin Devamı Olarak Ahilik	8
1.2.1. Ahiliğin Anlamı	8
1.2.2. Ahiliğin Gelişimi	11
1.2.3. Ahiliğin Yapısı ve İşleyişi	14
2. OSMANLIDA ESNAF VE ESNAFIN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI	
2.1. Osmanlıda Esnaf	21
2.2. Osmanlıda Esnafın Sosyo-Kültürel Özellikleri	24
2.2.1. Mesleğe Giriş	24
2.2.2. Osmanlı Esnafında Kıyafet	27
2.2.3. Esnaf Sandığı	30
2.2.4. Esnaf Mekânı	31
2.2.5. Ordu Esnafı	33
2.3. Osmanlıda Esnaf Teşkilatı ve Sosyo-Kültürel Özellikleri	34
3. OSMANLI ESNAFININ EKONOMİK ŞARTLARI	
3.1. Teşkilattan Loncaya Esnaf Sisteminin Dönüşümü	39
3.2. Esnaf Sisteminin İşleyişi	42
3.2.1. Ticari Bir Kısıt Olarak Gedik	42
3.2.2. Piyasa Düzenlemesinin Aracı: Narh Sistemi	45

3.2.3. İktisadi Düzenin Yasal Dayanağı: İhtisab Kanunnameleri ve Esnaf Nizamnameleri.....	49
3.3. İç Piyasanın İşleyişi: Tekel Karşısı Provizyonist İktisat Politikaları	53
4. OSMANLI ESNAFINDA YÖNETİM, DENETİM, SUÇ VE CEZA	
4.1. Osmanlıda Esnaf Yönetimi ve Denetimi	57
4.1.1. Resmi Yetkililer.....	58
4.1.1.1. Hükümetin Temsilcisi Sıfatıyla Kadı	58
4.1.1.2. Kadının Yerleşim Birimlerindeki Belediye Hizmetlerinden Sorumlu Yardımcısı Muhtesib	61
4.1.1.3. Atanmış Bilirkişi Ehl-i Hibre	63
4.1.2. Yarı Resmi Görevliler	64
4.1.2.1. Esnaf Şeyhi	64
4.1.2.2. Esnaf Teşkilatında İcra Organının Başs Kethüdâ	65
4.1.2.3. Şeyhin Yardımcısı Nakib.....	67
4.1.2.4. Kethüdanın Yardımcısı Yiğitbaşı	69
4.1.3. Sivil Görevliler	70
4.2. Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza	72
4.2.1. Osmanlı Esnafında Suç.....	72
4.2.1.1. Devlete/Topluma Karşı İşlenen Suçlar	73
4.1.1.2. Esnafa Karşı İşlenen Suçlar	75
4.2.2. Osmanlı Esnafına Verilen Cezalar	77
SONUÇ	82
EKLER	84
KAYNAKÇA	114

EKLER LİSTESİ

EK 1 İstanbul İhtisab Kanunnamesi	85
EK 2 Bursa İhtisab Kanunnamesi.....	92
EK 3 Edirne İhtisab Kanunnamesi	109

GİRİŞ

Etimolojik açıdan Arapça bir kavram olan “esnaf”, “sınıf” kelimesinin çoğul halidir. Günümüz Türkçesinde sınıf kavramı, Avrupa dillerinde kullanılan “class” kavramıyla aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak Osmanlıda kavram teknik bir anlamda bölük bölük ayrılmış zanaatçıları tanımlamak için kullanılmıştır.¹ Osmanlı Devleti içerisinde yer alan memurlar, ulema, tüccarlar ve azınlıklar gibi birçok toplumsal grup vardır ve esnaf bu gruplar içinde yer alan önemli bir kesimi oluşturmaktadır.² Şehirdeki nüfusun büyük bir kısmını oluşturan esnaf, diğer bir tabirle meslek lonca örgütleri, Osmanlı şehirlerinde ekonomik yaşamın varlık nedenidir.³ Osmanlı şehirlerinin temel yerleşme birimi olan mahallelerin dini yapıların yanı sıra pazarların etrafında konumlanması ve meslek örgütlerinin yöneticilerinin, devlet yapısı altında ilkel bir şekilde varlığını sürdüren mahalle örgütlerinde söz sahibi olması⁴ bunun önemli bir göstergesidir.

Pazar alanında örgütlenen esnaf, Osmanlı toplumsal yapısını tüm özellikleriyle yansıtmaktadır. 1478’de nüfusun % 49.8’ini Müslümanların oluşturduğu İstanbul’da, Müslüman mahallelerinde gayrimüslimlerin yerleşmesine izin verilmezken, pazar alanında dini fark etmeksizin tüccar ve esnaf bir arada faaliyetlerini icra etmekteydi.⁵ Bu bağlamda kentlerin kurumlaşması ve işleyişinde esnafın önemli bir rolü bulunmaktaydı. Kent yaşamının temel direği olan esnaf, ayrıca çeşitli dillerin, ulusal üretim, sanat, zenginlik ve adalet anlayışının yaşadığı nadir bir tabakaydı.⁶

Bu manada bir sentez şehir niteliğini içerisinde barındıran Osmanlı şehri ile ilgili özellikle esnaf sınıfını nazara alan çalışmaların her geçen gün biraz daha arttığı görülmektedir. Bu çalışmalar yakından incelendiğinde bir kısmının Osmanlı

¹ Niyazi Berkes, **Türkiye İktisat Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1972, S.72.

² Fatma Müge Göçek, **Burjuvazinin Yükselişi ve İmparatorluğun Çöküşü**, Ankara: Ayraç Yayınları, 1999, s. 77.

³ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ**, İstanbul: YKY, 1995, s. 157.

⁴ Özer Ergenç, **Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri**, **İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler**, Vecdi Akyüz (Ed.), İstanbul, İlke Yayıncılık, 2005, s. 415-416.

⁵ Halil İnalçık, **Osmanlılar**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 197.

⁶ İlber Ortaylı, **Gelenekten Geleceğe**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008, s. 137.

şehirlerinden bir ya da bir kaçında, belirli bir tarihsel aralığı dikkate alarak Osmanlı esnaf yapısını çözümledikleri görülmektedir.⁷ Diğer bir çalışma türünde ise Osmanlı esnafı narh, şirketleşme, mesleki eğitim gibi herhangi bir boyutu ile incelenmiştir.⁸ Son olarak müstakil tarihsel metinler üzerinden esnaflığı inceleyen çalışmalarda bulunmaktadır.⁹ Ayrıca metin boyunca referans verilen lisansüstü tezler dışındaki çalışmaların birçoğunun da bu kapsamda olduğunu söylemek mümkündür.

Yapılan çalışmaların tamamı esnaflığı belirli özelliklerinin ortaya konulması açısından oldukça önemlidir. Bu çalışma da anılan literatüre katkı sunmak düşüncesiyle, esnaflığın hukuksal koşullarını toplumsal, kültürel ve ekonomik özellikler bağlamlarını dikkate alarak ortaya koyma amacındadır. Esnaflık denilince her ne kadar öncelikle iktisadi bir çağrışım söz konusuysa da Osmanlı esnafı için durum oldukça farklıdır. İzleri kolayca sürülebilen bir tarihsel birikimin Osmanlı esnafının şekillenmesindeki katkısı onu aynı zamanda kültür faktörüyle düşündürmeyi gerektirmektedir. Diğer taraftan tarih ve kültürün etkisiyle biçimlenen bir esnaf ve toplum yapısı söz konusu olduğundan sosyal koşulların hukuksal bir durum arz etmesi son derece doğaldır. Nihayetinde iktisadi koşullar ise Osmanlı esnaf sistemine, anılan bağlamlarla özgün bir yapı kazandırmıştır.

Kültürün, ekonomik ve toplumsal anlayışın ve tarihin kesişme noktasında yer alan esnaflığın hukuksal açıdan ele alınması aynı zamanda devletin toplum algısını ortaya koyma açısından da önemlidir. Çünkü esnaf yalnızca toplumsal olanı değil aynı zamanda yönetsel olanı da içerisinde barındırmaktadır. Etkin denetim mekanizmaları nasıl işliyordu ve korunanlar kimlerdi şeklindeki sorular, Osmanlı iktisadi yapısının Avrupa kapitalist anlayışından ayrıldığını gösteren önemli cevapları içermektedir.

⁷ 18. Yüzyılın ikinci yarısında Bursa ve İstanbul’da Osmanlı esnafını inceleyen çalışma için bakınız. Miyase Koyuncu, 18. “Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)”, **(Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2008).**

⁸ Örnekleri için bakınız. Ebubekir Çınar, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Mesleki ve Eğitim”, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2007);** Gonca Başer, “Osmanlılarda Üretim – Tüketim İlişkilerinde Adaletin Devlet Eliyle Tanzimi “Narh Uygulaması”, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2009);** Kübra Dinçer, “19. YY Osmanlı Esnaf Birliklerinin ve Mensubu İşyerlerinin Şirketlere Ve Cemiyetlere Dönüştürme Denemesi ve Sonuçları”, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2016).**

⁹ Zeynep Erduran, “Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre İstanbul’da Esnaf, Zanaat ve Ticaret”, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi SBE, 2006).**

Osmanlıda esnafın sosyo kültürel, ekonomik hukukunu ortaya koymaya çalışan bu çalışma dört ana bölümde kurgulanmıştır. Birinci Bölüm bugün dahi izleri görülen esnaflığın sosyal ve kültürel temellerine ayrılmıştır. İkinci Bölümde Osmanlı esnafının sosyal ve kültürel yapısı incelenmiştir. Üçüncü Bölümde ekonomik koşulları ele alınmıştır. Son Bölümde ise bu koşulların suç olarak kodladığı durumlar, bunların denetimi ve hukuk dışı fiillere verilen ceza türleri incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI ESNAFININ TARİHİ TEMELLERİ

Fütüvvet ve ahilik teşkilatları, Osmanlı İmparatorluğu öncesi Türk-İslam devletlerinin esnaf teşkilatlanmasını oluşturan yapılardır. Bu yapılar aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş dönemlerinde oldukça etkili olmuştur. İçerik bakımından benzerlik gösteren fütüvvet ve ahilik teşkilatları, Türk-İslam devletlerindeki esnaf yapılanmasını dini-iktisadi bir zümre olarak ortaya çıktığını göstermektedir.¹⁰ Bu bağlamda çalışmada öncelikle fütüvvet ve ahi teşkilatları hakkında bilgi verilecektir.

1.1. Dini ve Ahlaki Bir Yapı: Fütüvvet

1.1.1. Fütüvvet'in Anlamı

Ortaçağ İslam dünyasında “futuvva” umumi adıyla anılan ittifak teşkilatı, ortaya çıkış şekilleri bakımından, bütün memleketlerde ve her türlü kültür seviyesinde gözlenebilen iptidai erkekler arası birlikleri andırmaktadır.¹¹ Fütüvvet, “vücutlarını hakkın menfaat ve istirahatına hasreyliden zahitler” şeklinde kullanılan bir kavramdır.¹² Arapça bir kelime olan fetâdan (çoğulu: fityân) türetilen fütüvvet; genç, yiğit ve cömert anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise başkalarına kötülük yapmamak, nefse hakim olmak, iyilikseverlik ve cömertlik gibi anlamlar içermektedir.¹³ Kavram aynı zamanda Kur'an'da da geçmektedir. Kur'an'da delikanlı (feta) ve gençler (fityetün) ifadesi olarak yer almaktadır. Genç (feta) kavramı Enbiya Süresinin 60. ayetinde, içinde bulunduğu toplumsal koşulların zorluğuna rağmen gayretini insanlığa hasreden bir genç olan Hz. İbrahim (r.a.) için kullanılmıştır. Aynı zamanda gençler (fityetün) kavramı, Kehf süresi

¹⁰ Cin / Akgündüz, 1989'den aktaran; Ali Gökhan Gölçek / Altuğ Murat Köktaş (2017), “Ekonomik Ve Hukuki Yönleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine Esnaf Kavramı”, Niğde, **IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu 26-28 Nisan 2017**, s. 84.

¹¹Franz Taeschner, “İslâm Ortaçağında Futuvva Teşkilâtı”, (Çev. Fikret Işıltan), **İÜ. İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.XV, 1953, s.3.

¹² Mehmet Zeki Pakalın (1993), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü I**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.638

¹³ Mefail Hızlı, “Ahiliğin Anadolu'daki Gelişim Süreci”, **Ahilik**, (Ed. Baki Çakır ve İskender Gümüş), Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları, Kırklareli 2011, s. 17-18.

13 ve 14. ayetlerinde de geçmektedir. Bu ayetlerde de yine iman eden gençlerin Allah (c.c) dışında başka bir ilah tanımadıklarından bahsetmektedir.¹⁴

Din düşünürleri ve tarikat şeyhlerinin fütüvvet ile ilgili düşünceleri de şu şekildedir;

“Hasan Basri «Fütüvvet, Allah için nefesine hasmolmandır. «Harîs-ı Muhasibi «Fütüvvet, herkese karşı insaf göstermek ve kimseden insaf istememektir.» Fudayl Bin Iyas «Fütüvvet evinde yemek yiyenlerin mümin, yahut kâfir, dost, yahut düşman olduğunu ayırt etmemektir.» Cüneyd: «Fütüvvet, ihsanı bezletmek ve halkı iza eylemekten el çekmektir.» Ebu Bayezid i Bestami «Fütüvvet, senden başkalarına olan iyiliği küçük görmek, başkalarından sana gelen iyiliği ise, büyük bilmektir.» Yahya Bin Meaz «Fütüvvet, ittika ile beraber yüz güzelliği, emanetle beraber söz güzelliği vefa şartıyla kardeşliktir.»”¹⁵

Arap-İslam mutasavvıfları tarafından derinlemesine işlenerek gerçek anlamıyla ideal “Müslüman İnsan”ı ifade eden bir kavram haline gelen Fütüvvet,¹⁶ kişinin kendi hak ve menfaatlerini başkasından üstün tutmayarak karşıdakinkini üstün tutması, başkalarının yanlışlarını görmezden gelmesi, kendisini özür dileyecek hal ve davranışlar içine sokmaması, başkalarına katlanması, başkalarını yüksekte görüp kendisini aşağılarda görmesi, sözünün eri olması, sadakatli olması, olduğu gibi görünmesi ve kendisini başkalarından üstün olarak saymaması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda fütüvvet, güzel ahlak, terbiye ve nezaket manasında tarif edilmiştir.¹⁷

Fütüvvet kavramına ilk değinenler Mutasavvıflardır. Bu mutasavvıflardan bazıları ise, şunlardır; Cüneyd-i Bağdadi, İbn’ül Arabi ve Tirmizi’dir. Mutasavvıflar genel itibariyle fütüvveti tasavvufi bir anlamda kullanmışlardır. Öyle ki Mutasavvıflar her ne kadar fütüvveti tasavvufun temel bir kavramı şeklinde ele alsalar da, fütüvvetin teşkilatlanmasına değinmeyip, fütüvvet ideallerinin yaşatılması hususuna değinmişlerdir.¹⁸ Ayrıca bazı mutasavvıflar ve bilginler, fütüvvetnamelerde bireyin toplum içerisindeki davranışlarını düzenleme ve kültürlerini geliştirmek için ahlaki ve

¹⁴ Osman Kabakçılı, “Kur’an’da Fütüvvet”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:10, Sayı: 35, 2011, s. 301.

¹⁵ Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü I, s. 638

¹⁶ Ahmet Kal’a, **İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları 1**, İstanbul: İstanbul Araştırmalar Merkezi Yayınları, 1998, s. 17

¹⁷ Hızlı, s. 17-18

¹⁸ Gürsoy Akça, “Ahilik Geleneği ve Günümüz Fethiye Esnafı”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 14, 2004, s. 212.

sosyal kuralları tespit edip, kayıt altına alarak fütüvvet ilkelerinin topluma mal olmasını sağlamıştır.¹⁹ Örneğin; Harputlu Nakkaş İlyas oğlu Ahmed'in Tuhfetü'l-Vesâyâ adlı fütüvvetnamesinde;

- (i) Helal kazancı,
- (ii) Dünyayı terk etmeyi,
- (iii) Hayâ sahibi olmayı,
- (iv) Allah'a itaate çaba göstermek ve yasakladığı şeylerde nefesine uymamayı,
- (v) Namazda sürekli olmayı,
- (vi) Malını bağışlamayı, yumuşak davranmayı ve güzel dille iyilik yapmayı,
- (vii) Her zaman iyiliği emretmeyi ve kötülükten sakındırmayı ilke olarak saymıştır.

Yukarıda sayılan bu maddeler fütüvvetnamede fütüvvet yolunun şartları olarak belirtilmiştir.²⁰ Fütüvvetnamelerde belirtilen ilkeler zamanla birtakım sosyal zümrenin özel yaşam normlarına dönüşmüştür. Bu şekilde fütüvvet, sosyal bir sınıfın ahlaki yaşam koşulları olmuştur.²¹ Böylece Fütüvvet anlayışı Müslümanların ticari hayatlarında etkisini göstermiştir. Bu kapsamda Müslümanlar ticari hayatlarında karşılıklı yardımlaşma, cömertlik ve yiğitlik gibi birtakım unsurlarda birliğini sağlayarak teşekküllerini meydana getirmiştir.²²

1.1.2. Fütüvvetin Gelişimi

Fütüvvet kavramının Arapça kökenli olmasına bakılarak, kurumun yalnızca bir Arap kurumu olduğunu iddia etmek doğru değildir.²³ Fütüvvet teşkilatının doğuş aşamasında, fikri manadaki gelişmeler genellikle Arap-İslam mutasavvıflarıyla ilişkili bir durum iken; sosyal alandaki gelişmeler ise, İslam'ın Asya'da yayılmaya başlaması ve genel itibarıyla Türklerin yerleştiği bölgelerde olmuştur.²⁴ Kur'an-ı Kerim'in mesajlarının şekillenmesinde etkili olduğu fetalığın, ahlaki ve fikri şekillenmesinde Emeviler zamanında İslam aleminde yaşanan olaylar ve bu olayların devamı niteliğindeki geniş çaplı siyasi ve sosyal çalkantılar önemli bir dönüm noktasıdır. İslam

¹⁹ Akça, s. 213

²⁰ Mehmet Şeker, Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvet-Nâmelerin Yeri, Ankara: Ötüken Yayınları, 2011, s. 19-20

²¹ Akça, s. 213

²² Murat Akgündüz, "Ticarî Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahilik Teşkilatı", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 31, 2014, s. 11.

²³ İsmet Uçma, **Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik**, İstanbul: İşaret Yayınları, 2017, s. 86.

²⁴ Ahmet Kal'a, İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları 1, s. 17

aleminin bu dönemde içine düştüğü siyasal ve sosyal durumun fütüvvet hareketinin doğuşuna sebebiyet verdiği söylenebilir.²⁵

Fütüvvet topluluklarının İslam coğrafyasındaki ilk temellerinin devlet eliyle oluşturulduğu bilinmektedir.²⁶ Taeschner, fityan birliklerini, sosyal-kültür hayatın her aşamasında karşılaşılan tipik erkek birlikleri olarak tanımlamıştır. Bu birliklerin ortaya çıkış nedeni olarak ise erkeklerin bir araya gelip birlik oluşturma güdüsü vardır.²⁷

Abbasiler döneminde Horasan'dan getirilen ve Türk esirlerinden oluşan askeri birliklerin giderek güçlenmesine karşı bir tepki olarak 9. yüzyıldan başlayarak halk arasından bazı kuruluşlar ortaya çıktı. Bu kuruluşlar toplu bir biçimde örgütlenme sağlayarak yaşanan karışıklıklarda kundakçılık eylemlerini gerçekleştiren ve “ayyar”, (çoğul olarak “ayyarun): Kanun tanımayan, kanun dışı toplum”, “evbaş (haydud)”, “şatır”, çoğul olarak “şuttar: kurnaz” anlamında kullanılmaktaydı. Selçuklular döneminde yani 11. yüzyıldan başlayarak da “rind”, çoğul olarak “rünüd” gibi adlandırmalar ile anılmaktaydılar. Bu gruplarda özellikle ayarlar, devlet otoritesinin gevşek olduğu dönemlerde ortaya çıkarak sadece taş ve sopalarla saldırı gerçekleştirirlerdi. Ayrıca bu gruplar bazen tek başına değil de, askeri valilerin, güvenlik kuvvetlerin ve halifelerin de hizmetlerine girildikleri görülmüştür. Bu kuruluşlarda mezhep birliğinden de söz etmemiz mümkün değildir. Mezhep birliği olmadığından dolayı zamanla bu gruplar arasına şiî, İsmaili vb. heterodoks mezhep salikleri girdi.²⁸

Devlet otoritesinin tesisi ve asayişin teminini sağlamak için Abbasî halifesi Nâsır-Lidinillah (1180-1225) IX. yüzyıla kadar uzanan dağınık bir durumda olan fütüvvet topluluklarını bir araya getirerek denetim altına almıştır. Böylece devletten bağımsız olarak ortaya çıkan fütüvvet teşkilatı, yaşanan bu girişim sonucunda başında halifenin bulunduğu resmi bir kurum şekline bürünmüştür. Bu durum ile birlikte özellikle otorite boşluğu hissedildiği zamanlarda bu güçlü toplumsal kurumun devlete

²⁵ Akça, s. 212.

²⁶ Cengiz Şeker, “Ortaçağ Batı Avrupa Esnaf Loncaları ve Ahi Teşkilatı”, **Ahilik**, (Ed. Baki Çakır / İskender Gümüş), Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 10.

²⁷ Akça, s. 213

²⁸ Neşet Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, s. 5-6

karşı oluşturduğu siyasi tehdidin bertaraf edilmesiyle yetinilmemiş, aynı zamanda halifenin siyasi otoritesi de oldukça güçlenmiştir.²⁹ Halife en-Nâsır li-Dinillah, dünyadaki tüm Müslümanların devlet liderlerini (reislerini) Hilafet makamına fütüvvet teşkilatıyla bağlanmasını temin etmekteydi. Bundan dolayı bu bağlılığı kabul etmeyenlerin yani halifelik makamından fütüvvet libası alıp, şalvar giyip, şed (kuşak) kuşanmayanların hâkimiyeti meşru olarak görülmemiştir. Birçok hükümdar ve devlet adamlarının Halife en-Nâsır li-Dinillah'ın belirtmiş olduğu bu isteği kabul etmiş (Harzemşahlar hariç) olup, ondan fütüvvet libası giydikleri bilinmektedir. Onun isteğine uyan hükümdarlar da kendi hakimiyetindeki devletlerde fütüvveti yayma çalışmamalarında bulunup, fütüvvetin yayılmasını özendirmişlerdir.³⁰

Fütüvvet örgütü ile birlikte İslam dünyası siyasi anlamda merkezi bir yapıya kavuşturulmak istenmiştir.³¹ Fakat hiyerarşik anlamda merkezi otoritenin güçsüz bir duruma gelmesi veya gücünü kaybedecek olması halinde teşkilatın dağılması söz konusuydu. Nitekim halifeye bağlı olan fütüvvet teşkilatının dağılma süreci de 1258'de Moğol ordusunun komutanı olan Hülagü'nün Bağdat'ı işgal edişi Abbasi hilafetine kanlı bir biçimde son vermesiyle başlamıştır. Hilafet her ne kadar bu tarihte son bulmadıysa da Mısır'a iltica eden Abbasi şehzadesi halifelğe fütüvvet teşkilatının da reisi olarak devam etti. Hatta Mısır Sultanı Baybars da, halifenin verdiği *libas el-fütüvve* ile teşkilata dâhil olmuştur. Fakat yaşanan bu süreçte hiyerarşik olarak fütüvvet teşkilatının en üstünde bulunan hilafet makamı gücünden çok şey kaybetmiştir. Bundan dolayı halifeye bağlı fütüvvet teşkilatı da zamanla dağılmak zorunda kalmıştır.³²

1.2. Fütüvvetin Devamı Olarak Ahilik

1.2.1. Ahiliğin Anlamı

Abbasi Halifesi Nasır'ın fütüvveti merkezleştirme çalışmaları sürecinde Anadolu Selçukluları ile gerçekleştirdiği diyalog, Ahiliğin 13. yüzyılda Anadolu'da, özgün bir

²⁹ Şeker, Ortaçağ Batı Avrupa Esnaf Loncaları ve Ahi Teşkilatı, s. 10

³⁰ Mustafa Akkuş, (2016), "Fütüvvet ve Ahilik", (Bölüm Ed. Mustafa Akkuş), Ahilik ve Meslek Ahlakı, (Ed. Ömer Akdağ, Meltem Kurtuluş), Konya: Karatay Üniversitesi yayınları, 2016, s. 18.

³¹ Akkuş, Fütüvvet ve Ahilik, s. 17-18.

³² Kal'a, İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları 1, s. 26

kurum olarak doğmasına sebebiyet vermiştir. Kaynağını fütüvvet teşkilatından alan ahilik, 13. yüzyılın başlarından itibaren önemli bir mesleki teşkilat haline dönüşmüştür.³³ Tarihi ve sosyo-ekonomik unsurların etkisiyle ortaya çıkan Ahilik kurumunun³⁴ kelime manasına bakıldığında, “ahi” kelimesi Arapça “kardeşim” anlamında kullanılan bir kelime olduğu görülmektedir.³⁵ Aynı zamanda Türkçe “akı” kelimesi anlamında kullanılan “kahramanlık”, “yiğitlik” ve “cömertlik” anlamlarına da gelmektedir.³⁶ Burada kelimenin kökeni ile ilgili tartışmalara baktığımızda ise, J. Deny akı sözcüğünün söyleniş ve anlamı açısından benzeri Arapça “ahi” sözcüğünden çevrildiğini iddia etmiştir. Çağatay’a göre ise, sözcüğün kökeni Orta Asya’dan gelmedir. Yani, Türkçe “akı”dır. Ancak Anadolu’daki Türk kurum ve terimlerinin tamamının Arapçalaştırılma gayesi içinde olunan bu dönemde, Türkçe “akı”, Arapça “ahi”ye çevrilmiştir. Ahi kelimesinin, Türkçe “akı” kelimesinden geldiği üzerindeki oranlamamız yalnızca anlam benzerliğinden değildir, bu sözcüğün delalet ettiği, alplik, mertlik, eli açıklık, yiğitlik ve konukseverlik gibi özelliklerin ve ahiliğin ifade ettiği sanat ve ticaret ile ilgili kurum ve kurallarının orta Asya Türkleri içerisinde oldukça yaygın bulunuşundandır.³⁷ Bu anlamda gerek “akı” gerekse de “ahi” kavramlarından türemiş olsun, ahilik Türkler tarafından gerçekleştirilmiş bir sentezdir ve İslam tasavvufu ile fütüvvet geleneğiyle biçimlenmiştir.³⁸

Osmanlı İmparatorluğu’ndan önceki İslam devletleri 11. yüzyıldan itibaren merkezi otoritesini kaybettiği süreçte ortaya çıkan “fütüvvet” teşkilatının ahlaki yönünü kendisine gelenek olarak edinen esnaf teşkilatları, 13. yüzyılda “Ahi hareketi” olarak Anadolu’da belirmeye başlamıştır.³⁹ Bu hareket fütüvvet mensuplarının bilinen, övülen iyi yönlerine, Türk konukseverliğini de ilave ederek meslek ve sanat erbabının ortak ilke ve davranışlarını benimseyen bir kuruluş olmuştur. Ahilik, Anadolu’nun tamamının

³³ Kübra Dinçer, **19. Yy Osmanlı Esnaf Birliklerinin Ve Mensubu İşyerlerinin Şirketlere Ve Cemiyetlere Dönüştürme Denemesi Ve Sonuçları**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 4

³⁴ Çağatay, s. 97

³⁵ Uçma, Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik, s. 22.

³⁶ Milli Eğitim Bakanlığı (2016), Meslek Ahlakı ve Ahilik, Ankara, http://ktm1gonen.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/10/10/823990/dosyalar/2017_12/22162656_Meslek_Ahla_kY_ve_Ahulik.pdf, 2016, s. 14, (Erişim Tarihi: 04.02.2019).

³⁷ Çağatay, s. 43-44

³⁸ Uçma, Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik, ss. 30-31.

³⁹ Ergenç, 2012’ den aktaran; Gölçek ve Köktaş, s. 84

ele geçirilmesinden sonra, Balkanlar ve Kırım'ı da kapsamış ve köylere kadar uzanan bir örgütlenmeyi gerçekleştirmiştir.⁴⁰ Öyle ki 14. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'yu gezen Afrikalı Müslüman olan seyyah İbn Batuta, neredeyse uğradığı her şehir ve köyde ahileri aramış, gezdiği yerlerin neredeyse yüzde doksanında ahiler ile karşılaşmıştır. İbn Batuta, ahiler ile ilgili eserinde şu bilgilere yer vermiştir; “Ahiler, Anadolu ülkesinde oturan Türkmen kavimlerinin her vilâyet, belde ve karyesinde mevcuttur. Yabancıları ağırlama, yedirme ve içirmede, eşkıyaları tenkil ve imhâda, zalimlere yardım eden şirretleri katl ve ifnâda bunların dünyada benzerleri yoktur.”⁴¹ Ahilik teşkilatı 13. yüzyılın ortasından 20. yüzyılın başına kadarki süreçte Anadolu'daki köyler de dâhil tüm şehir ve kasabalardaki sanat ve esnaf kuruluşlarında görülmekteydi. Bu kuruluşun gayesi eleman yetiştirme, işleyiş ve kontrollerini yapan bir kurum olmaktı. Bu kurumun en temel özellikleri; yardımseverlik, konukseverlik, bireyleri sanat yahut meslek sahibi yapmak, üyelerini gündüz tezgâh ve atölyelerde, işbaşında, geceleri ahi zaviyelerinde sosyal ve ahlaki yönden eğitmek ve bilinçlendirmektir.⁴²

Taescher'a göre ahi kelimesinin Arapça anlamı bakımından “uhuvvet” “sufi” anlamı itibariyle fütüvvet ile bir akrabalık ilişkisi içinde olduğu belirtilmiştir.⁴³ Bununla birlikte ahilik, fütüvvet esasları ile beslenen bir teşkilattır. Anadolu'daki fikri cereyanlara uyarak tasavvufî bir boyut kazanmış ve esnaf teşkilatlarına girerek hem onlardan güç almış hem de onları güçlendirmiştir. Ayrıca köylere kadar yayılarak toprak sahipleri ile de ilişki kurmuştur. 13. yüzyılın ikinci yarısından 14. yüzyıla kadar devlet erkânının, kadı ve müderrislerin, tarikat şeyhlerinin ve ticaretin önde gelenlerinin fütüvvet teşkilatına katıldığı belirtilmektedir. Bu bağlamda teşkilatın toplumsal değerinin giderek arttığı söylenebilir. Bu nedenle fütüvvet ilkelerinin güçlenerek esnaf teşkilatı içerisine girmesi 13. yüzyılın başlarında meydana gelmiş olmalıdır.⁴⁴

Fütüvvetçilikten sonra ortaya çıkan bir kurum olan ahilik teşkilatının, kendisinden önceki bu kuruluş ile olan ilişkisine bakıldığında, ikisinin aynı kuruluşlar

⁴⁰ Cemal Anadol, **Türk - İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler**, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1991, s. 46

⁴¹ Mehmet Şeker (2011), **Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvet-Nâmelerin Yeri**, s. 23

⁴² Nasır Niray, “Anadolu Ahiliği'nin Sosyo-Ekonomik Yönler”, **Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Sayı: 24, 2002, s. 3.

⁴³ Taeschner, s. 18

⁴⁴ Anadol, s. 46-47

olmadığını söylememiz mümkündür. Ahlaki, sosyal ve askeri nitelikleriyle ön plana çıkan fütüvvet teşkilatına karşın, ahilik fütüvvetin bu niteliklerini benimsemek ile birlikte temel hedef olarak meslek, esnaf ve bunların örgütlenmesi konularını merkezine almıştır. Ayrıca fütüvvet teşkilatı askerler, sanatkârlar ve bunların dışındakilerin oluşturduğu bir yapı piramidi söz konusudur. Ancak ahi birliklerinde ise, sadece meslek gruplarına göre bir teşkilatlanma yapısı hâkimdir.⁴⁵

1.2.2. Ahiliğin Gelişimi

Literatürde Ahiliğin doğuşuna yol açan faktörler tam olarak tespit edilemese de Uçmak, her kurum da olduğu gibi Ahiliğin de ortaya çıkmasının rastlantısal olmadığını belirtmektedir. Bu bağlamda Anadolu’da yaşanan kalkınma hamlesine bağlı olarak gelişen ticareti, ahilik kurumunu gerekli kılan sosyolojik altyapı olarak açıklamaktadır.⁴⁶ Moğol istilas ve birtakım iç isyanlardan dolayı Müslüman Türklerin birliği bozulmaya başlamış ve bu durum halkta tedirginlik yaratmıştır.⁴⁷ Yaşanan bu tedirginlikle birlikte Türklerin Anadolu’ya yerleşme serüveni başlamıştır. Göçebe bir topluluk haline gelen Türkler, 11. yüzyılın ikinci yarısında Mavearaünnehir bölgesinden çıkarak İran’ı işgal ederek, Anadolu’nun doğu sınırına kadar ulaşmışlardır. 1071 yılında yaşanan Malazgirt Zaferi sonrasında Bizans ordusunu bozguna uğratan göçebe Türkler, Anadolu topraklarına yerleşmişlerdir.⁴⁸ Bizans ve Moğollara karşı Anadolu topraklarında teşkilatlanma zorunda kalan Türkmenler, bu topraklarda medeniyetlerini kalıcı hale getirmek durumundaydılar. Asya topraklarından Anadolu topraklarına gelen birçok esnaf ve sanatkâra iş bulmak, yerli sanatkarlar ile rekabet edebilmek, sürekliliği sağlamak için malların kalitesini korumak, ihtiyaç ile üretimi dengelemek, ekonomiyi bağımsız kılmak, ihtiyaç sahiplerine yardım etmek, savaş esnasında vazife almak, milli duyguları yerleştirmek gerekiyordu. Bu da ancak ahi teşkilatı ile sağlanabilirdi.⁴⁹

⁴⁵ Dinçer, s. 5.

⁴⁶ Uçma, Bir Sosyal siyaset Kurumu Olarak Ahilik, ss. 35-36.

⁴⁷ MEB, s.14,

⁴⁸ Hızlı, s. 20

⁴⁹ Kırşehir Valiliği, **Kırşehir’den Dünyaya Yayılan Işık: Ahi Evran ve Ahilik**, <http://www.kirsehir.gov.tr/ahilik-kulturu> (20.02.2019).

Anadolu'ya yerleşen Müslüman Türkler, Anadolu'ya yerleştiklerinde, İslam alemindeki tasavvuf cereyanı farklı bir şekil almıştı. Anadolu Selçuklu Devleti'nin güçlenmesiyle beraber Anadolu'da birçok Türk İslam merkezi kurulmuş ve İslam an'anesine uygun ibadethaneler tesis edilmiştir.⁵⁰ Bu bağlamda Selçuklu Sultanları feth ettikleri şehir ve bölgelerde ilk olarak cami, medrese ve zaviye gibi kurumları inşa etmişlerdir. Orta Asya'dan Anadolu'ya göçler dikkate alındığında özellikle zaviyelerin, göçebelerin konaklama mekânları olarak kullanmıştır. Aynı zamanda Anadolu'ya göç eden zanaat erbabının özel bir önem verilmiş olup, zanaat erbabının yerleşik hayata geçene kadar zaviyelerde konaklamaları sağlanmıştır. Bundan dolayı, zaviyeler ahiliğin temel unsuru olarak görülmektedir.⁵¹

Ayrıca Selçuklu Anadolu'sunda göçebe yaşamından yerleşik yaşama geçiş sürecinde ahiliğin, şehirleşme konusunda olumlu etkileri olmuştur.⁵² Şehirleşme ile birlikte “esnaflaşma” süreci başlamıştır. Türkleşme ve İslamlaşma sürecinin yaşandığı Anadolu'da, dönemin ileri görüşlü yöneticileri ahilik teşkilatının kurulması konusunda yardımcı olmaları, sosyoekonomik bakımdan oldukça önemli sonuçlar vermiştir. Şayet sanatkâr yetiştirme konusunda önem verilmeseydi, ihtiyaçları karşılayacak üretim gerçekleştirilmeseydi, kısaca ahi teşkilatı kurulmasaydı ekonomik avantaj o dönemlerde Anadolu'ya yerleşen Türkler yerine Anadolu'da yaşayan Ermeni ve Rum ustaların elinde olacaktı. Yani dönemin vizyon sahibi yöneticileri sayesinde Türk zanaatkarlar, Rum ve Ermeni zanaatkarlar karşısında rekabet edip, onlara karşı tutunabilmişlerdir.⁵³

Kurumun sistemli bir hal alması ve yaygınlaşması konusunda oldukça önemli etkisi olan kişi 1171 yılında (bir rivayete göre 1236) İran'da doğan ve gerçek adı Mahmut olan Ahi Evran'dır. Eserlerinde ismini zikretmek yerine eserlerinde kendisini “fakir”, za'îf vb. isimlerle anan Ahi Evran⁵⁴ oldukça kısa bir zamanda ünlü bir derici (debbağ) olmuştur. Ahi Evran hem hocası hem da kayınpederi olan Şeyh Evhadüddin

⁵⁰ Mehmet Şeker, Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvet-Nâmelerin Yeri, s. 36

⁵¹ Adnan Mahiroğulları, “Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı:54, 2008, s. 141-142.

⁵² Namık Sinan Turan, “Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliği Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı: 52, 2007, s. 166.

⁵³ Mahiroğulları, s. 141-142

⁵⁴ Uçma, Bir Sosyal siyaset Kurumu Olarak Ahilik, s. 68.

Kirmanî ile birlikte Kayseri’de ilk ahi teşkilatını kurmuştur. Sağlam kural ve temeller üzerinde inşa edilen Ahi teşkilatı, kısa bir süre zarfında diğer meslekleri de kapsayacak şekilde yayılmıştır. Ancak Kayseri’de Moğol saldırısından dolayı çok sayıda ahinin ölümünden dolayı teşkilat dağılmıştır. Yaşanan bu durumdan sonra Ahi Evran Kırşehir’de himaye edilmiştir. Böylece Ahilik, Kırşehir’de güçlü bir şekilde teşkilatlanmış ve merkezi bir yer olarak tüm meslekler buradan yönetilmiştir⁵⁵

Ünlü tarihçi Aşıkpaşazâde’nin “Tarih-i al-i Osman” isimli eserinde, Anadolu’daki Türkmen çevrelerde kurulan siyasi, kültürel ve sosyal kuruluşlardan biri olarak Ahi (Ahiyan-ı Rum) teşkilatından bahsedilmektedir. Ayrıca bu eserde, Bacıyan-ı rum (Anadolu bacıları) adlı örgütten de bahsetmektedir. Ahi teşkilatının kadın kolu olarak anılan⁵⁶ Bacıyan-ı rum, Ahi Evran’ın eşi Evhadüddin Kırmânî’nin kızı Fatma Hanım tarafından kurulmuş olup,⁵⁷ kimsesiz genç kızlar sahiplenilerek onların eğitim, barınma ve evlenmeleri konusunda yardımcı olunmuştur. Ayrıca yaşlı ve kimsesi olmayan kişilerin bakımı ve huzuru için çalışan Bacıyan-Rum Teşkilatı, bu sosyal hizmetlerin haricinde el sanatları konusunda da uzmanlaşmıştır. İlk kadın teşkilatı olarak anılan Bacıyan-ı Rûm, şu öğütü ilke edinmiştir: “Aşına, eşine, işine sahip ol!” yani işine sahip (bilgi ve becerikli) ol ki evinin düzeni sürsün. Aşına sahip (tutumlu) ol ki ocağın hep tüksün. Eşine sahip ol ki o hep evine bağlansın, yuvan dağılmasın.”⁵⁸ Gerçekten her iki teşkilat, Selçuklu Sultanı I. Gıyasettin Keyhüsrev’in ikinci saltanatı döneminde devletin yeniden yapılandırılması konusunda önemli bir unsur olarak devletin desteği ve himayesinde kurulduğu bilinmektedir. Öyle ki ahi ve Bacılar için Kayseri’de Sanayi sitesi inşa edilmiştir. Türkmenlerin Uluğ Sultan olarak anılan I. Alâeddin Keykubat döneminde Anadolu’nun tamamına yayılarak devletin yapısında yer

⁵⁵ Okan Celal Güngör, “Ahilik Teşkilatının Kısa Tarihçesi”, **Karamanda Uyanış**, 18. 09. 2019, <https://www.karamandauyanis.com/yazarlar/misafir-yazar/ahilik-teskilatinin-kisa-tarihcesi-dr-okan-celal-gungor/1309/> (Erişim tarihi: 10.02.2019).

⁵⁶ Hilal Temel, **Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitim ve Öğretimindeki Rolü**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilimler Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, S. 12

⁵⁷ Zerrin Fırat (2016), “Ahilik ve Halk Eğitimi”, (Bölüm Ed. Kadir Arıcı), **Ahilik ve Meslek Ahlakı**, (Ed. Ömer Akdağ, ve Meltem Kurtuluş) Konya, Karatay Üniversitesi yayınları, 2016, s. 211.

⁵⁸ Kâzım Ceylan, **Ahilik Türk-İslâm Medeniyetinde Dünyevi ve Uhrevi Sistem**, Ankara: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kültür Yayınları, Ankara 2013, s. 55.

edinmiştir. Bu dönemde emniyet ve belediye hizmetlerinin bu iki kuruluşa gördürülmesi yoluna gidilmiştir.⁵⁹

Ahilik, Selçuklu devletinin yıkılmasından sonra toprak birliğinin sağlanması ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında oldukça önemli rol oynayan ahilik teşkilatı, esnaf, tüccar ve diğer meslek gruplarının örgütlenmesi açısından oldukça büyük rol almıştır. Ahilik, devletin bekası açısından oldukça önemli olan sosyal, kültürel ve ekonomik düzenin kurulması ve güçlenmesini sağlayan önemli bir teşkilattır.⁶⁰ Ancak zaman içerisinde ahiliği oluşturan dini, sosyal ve tarihi şartların ortadan kalkmasından dolayı teşkilat önemini yitirmiştir.⁶¹

1.2.3. Ahiliğin Yapısı ve İşleyişi

Anadolu'da yerleşik hayata geçen Müslümanlar, Moğollar gibi büyük bir tehlikeye karşı,⁶² bu süreçte halkın birbirini sevmesini sağlayan ve tekrar birlik kurmayı başaran manevi liderler ortaya çıkmıştır.⁶³ Bu liderlerin farklı alanlarda birtakım faaliyetler içerisinde bulundukları bilinmektedir. Oldukça önemli şahsiyetler olan bu manevi liderlerin bazıları şunlardır: Baba İlyas, Hacı Bektaş, Mevlana Celaleddin Rumi ve Ahi Evran. Moğol tehlikesine karşı halkı irşad etmek amacı içinde olan matûf çalışmalardan birisi de sanatkârı ve esnafı birlik içinde bulundurma başarısını gösteren Ahi Evran'dır.⁶⁴

Uzun bir süre savaşçılık ve ahlaki, dini bilgiler vermek bakımından oldukça önemli görevleri yerine getirmiş olan Ahi Evran, fütüvvet teşkilatından ve Fütüvvetnamelerden faydalanarak Ahi teşkilatını kurmuştur. Her devirde olduğu gibi o dönemlerde de insanların dini duygularını sömüren kişilerin mevcudiyeti söz konusuydu. Bu kişiler günah affettirme ve cennet gibi vaatlerle halkın üzerinden geçinmekteydi. Bu süreçte yalnızca dua etmenin yeterli olamayacağı, aynı zamanda

⁵⁹ Temel, s. 12

⁶⁰ Hızlı, s. 20

⁶¹ Güngör,

⁶² Ziya Kazıcı, "Esnaf Teşkilatı (Ahilik)", **Diyanet Dergisi**, Cilt: XVII, Sayı:4, 1978, s.253.

⁶³ MEB, s.14

⁶⁴ Kazıcı, Esnaf Teşkilatı (Ahilik), s.253

çalışmak ve tedbir almak da gerekliydi. Ancak bu şekilde namerde muhtaç olmadan, başkasına el açmadan alını açık yaşanabilir. Ahi Evran, Türk halkının ekonomik açıdan durumlarını iyileştirip, kimseye el açmadan alını teri ve şerefi ile yaşamasının yollarını aramış ve kişilerin zanaat veya meslek sahibi olmalarını istemiştir. Aynı zamanda dini sömürücülerden Türkleri korumak isteyen Ahi Evran, işe debbağ, saraç ve ayakkabıcı esnaflarını bir araya getirip örgütlemeye başlamıştır. Ahi Evran üstün becerisi, ahlaki olarak güçlü olması ve hakseverliği ile toplum nezdinde büyük bir saygı ve şöhret kazanmış olup, kurduğu örgütün “ahi babası” olmuştur. Kısa bir süre içinde 32 kola ayrılan deri işçiliği, bir süre sonra Anadolu’da, Balkanlarda ve Kırım’da yayılarak, büyük bir örgüt olmuştur.⁶⁵ Bundan sonra da diğer esnaf grupları debbağlık teşkilatının örgütlenmesini örnek alarak, her şehirde ne kadar farklı esnaf oluşumu var ise, bunlardan her birinin ayrı bir reisi (ahi, şeyh) olacak şekilde örgütlenmiştir. Bunların üstünde de “ahi baba” adlı yetkili bulunmaktaydı.⁶⁶

Kırşehir’de merkezi bulunan ahi teşkilatının başında Ahi şeyhi⁶⁷ vardı. Ahi Babalarının atanma ve azilleri, Ahi Teşkilatı Başkanının tasdik etmesi ile gerçekleştirilirdi. Ahi Şeyhi’nin altında Ahi babaları bulunmaktaydı. Bu babalar ahi şeyhi’ne bağlı olup, Her ilde meslek gruplarına ait bütün Ahilerin lideri konumunda idiler. Ahi Baba’nın bağlı olduğu ilde, her meslek grubunun lideri konumunda olan Ahi’ler bulunurdu. Ahinin yardımcısı yiğitbaşydı ve esnafla Ahi arasındaki inzibati sağlamaktaydı. Esnafın yönetenler grubu bunlardan oluşmaktaydı. Yönetilenler ise yamak, çırak, kalfa ve ustaydı.⁶⁸

Fütüvvet teşkilatını örnek alarak Ahi teşkilatını kuran Ahi Evran’ın⁶⁹ fikirleri “sanatkârlık” ve “cihat mefkûresi” olarak iki bölümde ele alınabilir. Ahi Evran, sanat sahibi olanların ahiliğe girmesi gerektiği anlayışındaydı. Bunun nedeni ise, eğer bu şekilde olursa kazançlarının helal olacağı düşüncesiydi. Ayrıca Ahi Evran’ın benimsediği anlayışa göre ahi olanların cihat mefkûresine de sahip olması gerektiğidir.

⁶⁵ Çağatay, s. 84-85

⁶⁶ Ziya Kazıcı, **Osmanlı’da Toplum Yapısı**, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014, s. 126

⁶⁷ Yaşadığı dönemde Ahi Şeyhi, Ahi Evran’dı

⁶⁸ TESK, **50 Soruda Ahilik**, Ankara: Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu, <http://www.tesk.org.tr/tr/yayin/124.pdf>, 2015, s. 8

⁶⁹ Kal’a, İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları 1, s.26

Çünkü Kur'an'da cihat farz kılınmıştır. Pratik hayata önem veren Ahi Evran, fikirlerini Ahmet Yesevi tarzında halkın anlayacağı bir dil ile anlatarak yaymaya çalışmıştır. Eser yazacak kadar alim olan Ahi Evran, sünni, şafii ve ehlisünnete mensup biri olarak, Kur'an ve Sünnet hükümleri kapsamında yaptıkları işlere hile katmaktan sakınan biriydi.⁷⁰ Bu bağlamda din kaynaklarından prensiplerini alan ahiliğin nizamnamelerine, fütüvvetnâme denmektedir.⁷¹ Fütüvvetnamelere bakıldığında ise, ahilik kurallarında açık ve kapalı olmak üzere üçer unsurun olduğu bilinmektedir. Bu açık ve kapalı olan unsurlar şunlardır. Açık olanlar; eli, kapısı ve sofrası açık olmak. Kapalı olanlar ise gözü, dili ve beli kapalı olmak. Açıklık ile kastedilen cömertlik; kapalılık ile kastedilen kötü düşüncelerden hali olmaktır.⁷²

Fütüvvetnamelere bakıldığında, aynı zaman ortalama bir insanda bulunması gereken ilkeler de belirtilmiştir. Bu ilkeler ise, şunlardır; “helal kazanç için çalışmak, ilim sahibi olmak, edepli olmak, güzel ahlak sahibi olmak, namazı vaktinde kılmak, içki içmemek, zinaya yaklaşmamak, kumar oynamamak, yalan söylememek, iffetli olmak, ayıp örtücü olmak, arkadaşını iyi seçmek, batıl şeyleri terk etmek, halka yemek yedirmek, güler yüzlü olmak, kötü nazarla bakmamak, kötü ve çirkin sözler söylememek, avret yerlerini örtmek, bir meslek sahibi olmak, hastanın halini sormak, taziye gitmek, kabir ziyareti yapmak, Mescid adabına uymak.”⁷³

Ahilikte güvenilir insan olunması önemli bir olgudur. Bunun nedeni ise, Peygamberin sözünün eri olması, emanete hıyanet etmemesi ve sözünden dönmez olmasıdır. Peygamber, “bir eline ayı, bir eline güneşi verseler de” doğru olanı söylemekten çekinmeyen biriydi. Ayrıca ahiliğe temel olan bir değer de veren el, alan elden üstündür anlayışıdır.⁷⁴ Ahlaklı insan olmayı temel ilke edinen ahilikte üç temel mekân vardır. Bu mekânlar Ahi'nin Evi, İşyeri ve Ocağı'dır. Ev, Müslüman Türk'ün en kutsal mekânıdır. Bütün mahremiyetler bu mekânda muhafaza edilir. Huzur, mutluluk ve esenlik hanesi olan mekân, eş ve çocukla bir varlık ve bereket ocağı, yuvasıdır.

⁷⁰ Erken, 1986'dan aktaran; Ayhan Karakaş, "Çok Yönlü Bir Sivil Toplum Örgütü: Ahilik". **Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, sayı: 1, 2017, s. 8.

⁷¹ Kazıcı, Osmanlı'da Toplum Yapısı, s.126

⁷² Hızlı, s. 33-34

⁷³ Şeker, Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvet-Nâmelerin Yeri, s.100-107

⁷⁴ Ceylan, s. 55.

Ocak, ahiler için birer eğitim-öğretim mekânı olup, ahilerin pişecekleri bir ocak idi. İş yeri ise, bir ahi için, “ sanat ve zanaatının yoğrulduğu, şekillendiği, edep erkanının görgüsüyle öğrenildiği; takım tezgahın manayla bütünleştiği, iş barışının, hoşgörünün, anlayışın, cömertliğin, helal kazancın, alın terinin ve emeğin ulviyetini, iliklerine kadar hissettiği, rızık kapısı bir kutsal mekan...”⁷⁵

Bundan dolayı ahilik teşkilatına girmek sanıldığı kadar kolay değildir. Ve kimlerin girip, kimlerin giremeyeceği Fütüvvetnamelerde açık bir şekilde belirtildiği bilinmektedir. Örneğin; Ahilik Teşkilatı’na her kesimin giremeyeceğinin Nasırı’nin Fütüvvetnamesinde de belirtildiği bilinmektedir. İyi ahlaklı olan herkes için açık olan ahilik kapısının kan döken kasaplar, bağırان tellallar ve hileyi kullanan avcılara kapalı olduğu belirtilmiştir. Öyle ki Nasırı’nin Fütüvvetnamesinde bu kişiler şunlardır; - kafirler, müneccimler, amildarlar (vergi toplayıcı), münafıklar, içki içenler, pişe-gar (sözünde durmayanlar), dellaklar, ayıp arayanlar, kemgözlüler, cimriler, bühtan kılanlar (iftiracılar, yalancılar), seyyad (avcılar), mühtekirler, gıybet edenler, cerrahlar, kasaplar. Bu mesleklerin kabul edilmemesinin nedeni ise, ahiliğin geliştirmek istediği insani hasletleri yok eden özellikler taşıdıklarındandır. Örneğin; kasaplık merhameti, cerrahlık da acıma duygusunu ortadan kaldırır. Avcılar’ın ise, devamlı hile kurduklarından zihinsel açıdan hile ve desisenin kökleşeceği düşünülmüştür. Vurguncular ve karaborsacılar da bu şekilde düşünülmüştür.⁷⁶ Bu bağlamda bir gencin Ahiliğe kabul edilmesi, oldukça önem verilen bir durum idi. Ahilik teşkilatına girmeyi isteyen gencin, önce kendisini kabul edecek bir asli azaya müracaat etmesi gerekirdi. Buna “talib”, ustasına da “matlub” denilmekteydi. Öyle ki “talib”de aranacak vasıflarla ilgili oldukça titiz davranılırdı. Çırac, kabul edilmeden önce uzun bir süre tetkik ve takibe tabi tutulmaktaydı. Şayet ilgili gençle ilgili en küçük bir şüphe duyulması halinde kabul edilmesi mümkün değildi. Özellikle eşrafın çocuklarına daha fazla dikkat edildiği görülmüştür.⁷⁷ Ahiliğe girişin çeşitli ritüelleri bulunmaktaydı. Şerbet içmek, şedd veya

⁷⁵ Köksal, “Ahilik Kültürü ve Ahlak”, s. 391-392.

⁷⁶ Mustafa Demirci, “Selçuklu Anadolu’sunda Bir İnsaniyet Mektebi: Ahilik” 121-136, **Büyük Selçuklu Devleti’nden Türkiye Selçuklu Devleti’ne Mehmet Altay Köymen Arması**, (Ed. Mehmet Ali Hacıgökmen), Konya: S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2011, s. 127-128

⁷⁷ Ali Mazak, “Ahilikte Bir Ritüel Şed Kuşanma”, (Bölüm Ed.M. Fatih Köksal), **Ahilik ve Meslek Ahlakı**, (Ed. Ömer Akdağ, ve Meltem Kurtuluş), Konya, Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 280.

peştamal kuşanmak ve şalvar giymek giriş uygulamalarıydı.⁷⁸ Kişinin ahiliğe kabul edilmesi, ahilikten bir daha çıkarılmayacağı anlamına gelmemelidir. Ahiliğe kabul edilme ilkeleri olduğu gibi ahilikten çıkarılma hususları da fütüvvetnamelerde yer almıştır. Fütüvvetnamelerde; “şarap içmek, zina yapmak, livata yapmak, dedikodu yapmak, gammazlık ve iftira etmek, kovuculuk edip gıybet yapmak, münafıklık etmek, kibirli olmak, merhametsiz olmak, haset etmek, affetmeyip kin tutmak, yalan söylemek, hainlik etmek, namahreme bakmak, ayıp aramak, cimri olmak, bühtan etmek, hırsızlık etmek, haram yemek” gibi hususların yiğidi yiğitlikten, şeyhi şeyhlikten ve ahiyi ahilikten çıkartacağı ifade edilmiştir.⁷⁹

Ahi teşkilatı içerisindeki esnaf birlikleri ustalar, kalfalar ve çıraklardan oluşmaktaydı. Meslekte yükselmek için mesleki ehliyet ve liyakat şarttı. Öyle ki mesleği tam olarak öğrenemeyen bir çırak dükkan açamamaktaydı.⁸⁰ Teşkilat içerisindeki iş ahlakı ve usta-kalfa-çırak ilişkileri toplumsal barış açısından önemli bir unsurdur. Öyle ki bu ilişkiye bakıldığında maddeci sistemler gibi insanı sömürme odaklı olmadığı görülmektedir. Buradaki temel görüş “kendi nefsin için istemediğini başkası için isteme” anlayışı kapsamında olup, çalışan insanın hakkını “alın teri kurumadan verilmesi gerektiği” savunulmaktadır.⁸¹

Temelleri en baştan beri sağlam atılmış olan ahilik teşkilatında, ahilerin, sanat ya da meslekleri için gerekli olan madde tedarikinden onun işleniş ve satışına kadar tüm süreçleri en ince ayrıntısına kadar kurallara bağlamıştır. Bundan dolayı meslek ehli kişiler ve üretici ile tüketici arasındaki rekabet ve sürtüşme gibi olumsuzluklar ortadan kaldırılmıştır.⁸² Her zaman devlet yanında yer edinen ahi teşkilatı, devlete her yönüyle yardımcı olan bir kurumdur.⁸³ Öyle ki bu teşkilat sayesinde devletin herhangi bir etkisi olmadan şehir esnafı kendisini idare edebilmektedir. Teşkilat sayesinde şehirlerde esnaftan kaynaklanan suiistimale, yolsuzluğa ve ananeye aykırı hareketlere fırsat

⁷⁸ Kazıcı, Osmanlı'da Toplum Yapısı, s. 125-126

⁷⁹ Köksal, Ahilik Kültürü ve Ahlak, s. 395

⁸⁰ Kazıcı, Osmanlı'da Toplum Yapısı, s. 125-126

⁸¹ Ceylan, s. 55

⁸² Çağatay, s. 97

⁸³ Aysel Aksoy. "13. ve 14. Yüzyılda Anadolu'da Ahilik Teşkilatı, Etkisi ve Siyaseti", **Medeniyet ve Toplum Dergisi**, Sayı: 2, 2018, s. 29.

verilmemekteydi. Aynı zamanda gerçekleştirdiği sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın bir gereği olarak maddi durumu iyi olmayan usta adaylarına işyeri açmak, evlendirmek, hasta ve felâketzedelere yardım etmek, ramazan ayında ve bayram günlerinde halktan muhtaç olanlara yardımda bulunmak⁸⁴ gibi faaliyetlerde bulunan ahilerin, benimsedikleri inanç anlayışı iktisadi anlayışın temelini de oluşturmaktadır. İslami kurallar kapsamında üretmek, dayanışma, emeğe saygı, kalite, helâl lokma, helâl kazanç, israftan kaçınma ve yardımlaşma anlayışını benimseyen ahiler, ihtiyaçlarından fazlasını ihtiyacı olan kesime dağıtmışlardır. Kısaca “kârda değil, hayırdan yarışan” bir teşkilat anlayışını benimsemişlerdir.⁸⁵ Ahilik anlayışında “meslek sınırlaması” vardır. Bir kişinin yalnızca bir mesleği olabilirdi, bir başkasının rızıkına göz dikemezdi. Ayrıca hangi mesleğe bağlı ocak söz konusu ise, o meslekle ilgili hammaddeler önce o ocağa getirilir ve esnaf ve sanatkarlara dağıtım oradan yapılırdı. İzinsiz mal alımı yasak olan ahilikte, fahiş fiyatla hammadde almak ve satmak yasaklanmıştı.⁸⁶

Mesleki ahlakın öncelendiği ahilikte, her birimin denetim organları bulunmaktaydı. Ancak bu organların yanında herkesin kendi kendisini kontrol edebilmesi ve bu durumun vicdani bir olgu olarak görülmesi önemsenen bir durumdu.⁸⁷ Ahilikte “Pabucun dama atılmak” deyiimi ahilerin denetim mekanizmasının ve kalite kontrolünün bir yansımasıdır. Esnaf ve sanatkârların piri ve ahilik teşkilatının kurucusu Ahi Evran, ayakkabıcı esnafının bulunduğu çarşıdan geçerken onların yaptığı ayakkabıları kontrol edermiş. Ahi Evran’ın, bir ayakkabının hileli olduğunu gördüğü zaman o ayakkabıyı kesip dama attığı; dükkânı kapattığı ve ayakkabı ustasının peştamalını kapının kilidine astırdığı ifade edilir. Tüketicinin mağduriyeti yeni bir ayakkabı verilerek giderilirdi. Bu haber hemen esnaf arasında yayılır ve filan kişinin pabucu dama atıldı denilirdi. Haftalarca toplum içine çıkamayan esnaf insanların yüzüne bakamazdı. Bu duruma maruz kalan satıcılar kendilerini affettirmek için

⁸⁴ Abdullah Saydam, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Trabzon: Kemal Matbaası, 1995, s. 198.

⁸⁵ <http://www.kirsehir.gov.tr/ahilik-kulturu>

⁸⁶ M. Fatih Köksal, “Ahilik ve Diğer Tarikatlar”, (Bölüm Ed.M. Fatih Köksal), **Ahilik ve Meslek Ahlakı**, (Ed. Ömer Akdağ, ve Meltem Kurtuluş), Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 242.

⁸⁷ Nurettin Gemici, “Ahilikten Günümüze Meslek Eğitiminde Model Arayışları ve Sonuçları”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 19, 2010, s.75.

ellerinden geleni yapar ve büyük çaba harcarlardı.⁸⁸ Bir esnaf temsilcisi olan Ahi Evran, esnafı oldukça ağır bir şekilde cezalandırmıştır. İzlediği bu yöntem aslında bir meslek teşekkülünün güçlenmesi bakımından üyesi olan esnafı cezalandırarak, oto-kontrol uygulamasının işletilmesine dair ilk örneklerindendir. Öyle ki ahi birlikleri tarafından 800 yıl önce uygulanan bu yöntem yüzyıllardır Müslüman-Türk toplumunun sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında oldukça önemli bir rol oynamıştır.⁸⁹

Ahiliğin esnaf teşkilatı oluşturmakta Osmanlının ilk devirlerinden itibaren yararlanılan bir model olmuştur. Bir bakıma, Osmanlı Esnaf Teşkilatının da bu modelden yararlanılarak oluşturulduğu söylenebilir.⁹⁰ Ancak Osmanlı İmparatorluğunun gayrimüslim tebaa üzerindeki egemenlik anlayışının giderek yaygınlaşması ile sanat ve sanatkârlar da oldukça artmıştır. Bundan dolayı Müslüman ve Gayrimüslim arasındaki ayırım da sürdürülemeyecek duruma gelmiştir. Gayrimüslim tebaanın artmasıyla orantılı olarak çeşitli dindeki kişiler arasında ortak çalışma zorunluluğu kapsamında, 1727 yılında din ayrımı gözetmeyecek olan Gedik teşkilatı kurulmuştur. Kurulduğu günden Gedik kuruluşuna geçişin yaşandığı 1727 tarihine kadar Ahi Teşkilatı, ülkenin ekonomik ve sosyal faaliyetlerine yön veren önemli bir kurum olmuştur.⁹¹

⁸⁸ Recep Özdemir, “Tarihte Tüketici Haklarına Yönelik Yapılan İlk Kanun: “Kanunname-i İhtisab-ı Bursa”, **Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:4, 2017, s. 4.

⁸⁹ Yusuf Ekinci, “Ahilik ve Esnaf Ahlakı”, **Kooperatifçilik**, Sayı: 19, 1991, s. 26.

⁹⁰ Ahmet Kala, “Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Genel Bir Değerlendirme”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2003, s. 247.

⁹¹ Mustafa Kılınç, “Türkiye’de Mesleki Teknik Eğitimi Şekillendiren Eğitim Kurumlarından Ahilik, Gedik, Lonca, Enderun Mektebi’nin Tarihi Gelişimleri”. **Vocational Education**, sayı:7, ss. 63-73, 2014, s. 68

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLIDA ESNAF VE ESNAFIN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

1.3. Osmanlıda Esnaf

1299 yılında kurulan Osmanlı İmparatorluğu idari yapısına, Anadolu ve civarında daha önce hüküm sürmüş olan Anadolu Selçuklu Devleti ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu ile İlhanlılar, Memluklar ve Anadolu beylikleri gibi bazı İslam ve Türk devletleri/beyliklerinin teşkilatları örnek teşkil etmiştir⁹². Özellikle Selçuklulardan Osmanlı İmparatorluğu'na geçiş sürecinde tasavvuftan kaynaklanan dört sosyal zümrenin de varlığını devam ettirdiği görülmüştür. Bu zümreler şunlardır: Gaziler, Ahiler, Abdallar ve Bacılar. Ahiler, Anadolu'da iktisadi yaşamı; Gaziler, askeri faaliyetleri; Abdallar, kültür ve eğitim faaliyetlerini; Bacılar ise, bu teşkilatların kadın kısmını oluşturmuşlardır.⁹³ Osmanlı'nın Anadolu Selçuklu devletinden aldığı en önemli miras olan ahilik teşkilatı, Osmanlı devletinin kuruluş tarihinden 19. yüzyılın başına kadar olan süreçte varlığını ve etkisini hissettirmiştir.⁹⁴ Ahiler, özellikle Osmanlı'nın erken dönemi içerisinde toplumsal yardım kuruluşları olarak şehir ve kasabalardaki faaliyetler, asayiş ile bazı bölgelerde mahalli idareyi sağlama meselesi, iktisadi işleri düzenleme işi ve nihayet çeşitli sanat ve hırfetlerle mesuliyetler⁹⁵ gibi Osmanlı'nın kuruluş yıllarında oldukça önemli roller üstlenmişlerdir. Hatta ilk Osmanlı padişah ve vezirlerinin birçoğu ahi teşkilatına mensuptular. Öyle ki, Sultan I. Murad'ın şed kuşandığı ve fetihler döneminde ahi teşkilatlarından askeri bir güç olarak yararlandığı bilinmektedir.⁹⁶

⁹² M. Kamil Mutluer, Erdoğan Öner / Ahmet Kesik, **Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 62.

⁹³ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İçtimai Yapısının Ana Hatları", **Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, (Ed. Mehmet Zencirkıran), Bursa: Dora Yayınları, 2017, s. 25.

⁹⁴ Selim Hilmi Özkan, "Osmanlı ve Ahilik", (Bölüm ed. Mustafa Akkuş), **Ahilik ve Meslek Ahlakı** (Ed. Ömer Akdağ ve Meltem Kurtuluş), Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 82-83.

⁹⁵ Turan, s. 168-169

⁹⁶ Kazıcı, Osmanlı'da Toplum Yapısı, s. 125

Osmanlı'da herkesin bir mesleği vardı. Meslek sahibi olmak şerefli bir görev olarak görülmekleiydi. Hatta Osmanlı sultanları bile, meslek sahibi olan kişilerdi. Örneğin: “Osmanlı sultanlarından Sultan Mehmed I (1413-1421) yay kırıışı yapardı; Sultan Mehmed II (1451-1481) bahçivandı, Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) kuyumculuk işleri ile uğraşırdı, Sultan Selim II (1566-1574) hacı asaları için hilal yapardı, Sultan Murad III (1574-1595) ok başı yapardı, Sultan Mehmed III (1595-1603) ile Sultan Ahmed I (1603-1617) kaşık ve okçuların parmaklarına taktıkları yüzükleri yaparlardı, Sultan Abdülhamid II marangozluk yaparlardı”.⁹⁷

Osmanlı sisteminde ekonomik insan modeli yerine kendi çıkarını toplum faydasından üstün tutmayan insan tipi öne çıkmıştır. Bu insan tipi kanaatkar olduğu kadar müteşebbistir. Ahilik bu modelin örnek bir zeminidir.⁹⁸ Ahiliğin de benimsediğı temel anlayış olan iktisadi sistemin talep yönlü değil de arz yönlü olmasıdır. Küçük üreticiliğe dayanan bu sistem ile ekonomi kendisine yeterli hale gelmiştir. Bu anlayış hem insani, hem de iktisadi açıdan böyleydi. Bu bağlamda klasik Osmanlı zihniyetine bakıldığında, “insan alıcı değil, verici olmalıdır”. Öyle ki başkalarının yararını kendi yararı gibi gören insanlar ön plandadır.⁹⁹ Osmanlı'da eşitlik anlayışı, İslam dininin vurguladığı şekilde gelişmiştir. Bundan dolayı esnaf üzerinde de eşitlik anlayışı sürdürölmek istenmiştir. Üretim unsurlarının olabildiğı kadar eşitlikçi bir yapı arz etmesi ideal olarak görölmüştür.¹⁰⁰ Bu anlayış aslında Osmanlı döneminde, Ahi Teşkilatının benimsediğı temel yaklaşımların bir yansımasıdır. Belirli ahlak kurallarına dayalı olan fütüvvet, yüzyıllar boyunca Anadolu halkının milli karakterine etki etmiştir.¹⁰¹

Osmanlı esnafında dini bir ayrışma olmamakla birlikte, üretilen malın veya verilen hizmetin türünde dinin belirleyici rolü olduğu görölmektedir. Bu sebeple bazı

⁹⁷ Lewis, 1973: 146: Kırımtayfı, 1996'dan aktaran; Özden Süslü / Nur Urfalıoğlu, “Bir Osmanlı El Yazmasına Göre XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Meslekler”, **38. ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler**, Cilt: 6, Ankara, 2012, s. 2873-2874.

⁹⁸ Tabakoğlu, Osmanlı İctimai Yapısının Ana Hatları, s.24

⁹⁹ MEB, s.23

¹⁰⁰ Cafer Çiftçi, “Müşteri Memnuniyeti, Kalite ve Osmanlı Esnafı”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 7, 2004, s.2.

¹⁰¹ Halil İnalcık, **Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 40

meslekleri yalnızca gayrimüslimler icra ederken, bazılarında Müslüman esnaf görev almıştır. Müslümanlar tarafından icra edilmesi günah olan bazı meslekleri gayrimüslimler yapmaktaydı. Bazı meslekler özellikleri gereği ağırlıklı olarak belli bir dine mensup olanlar tarafından icra edilmekteydi. Aksine görüşler olmakla birlikte fırıncılık gibi toplum ve devlet tarafından çok önemsenen ve temizliğin temel konu olduğu mesleklerde daha çok Müslüman esnaf yer almıştır. Arşiv belgeleri ve esnaf defterlerinde yer alan bilgilere ve fırın sayılarına bakıldığında, XVI. ve XVII. yüzyıllarda İstanbul'da gayrimüslim nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgeler dışında kalan yerlerde faaliyet gösteren fırıncıların çoğunun Müslüman olduğu görülmektedir. Fırın sahipleri veya işleticileri dışında fırınlarla ilgili başka bir konu da, fırın işçileri meselesiydi. Müslüman fırınlarında gayrimüslim işçi çalıştırılması konusunda bazı çekinceler mevcuttu. Gayrimüslimlerin temizlik kurallarına riayet etmeyecekleri endişesi, Müslüman fırınlarında gayrimüslim çalıştırılmaması için bir sebep olarak görülmekteydi. Bununla beraber temizliğe riayet şartına uyanların çalıştırıldıkları anlaşılmaktadır.¹⁰²

Osmanlı'da eğer bir esnaf dükkân açmak istiyorsa, kendisine muhakkak kefil bulmalıydı. Esnaf, bir ürünün üretimi ve satışı ile ilgili bilgi sahibi değil ise, o malı satması uygun görülmemekteydi. Halka ve çevresine zarar veren esnafın işyeri kapatılırdı. Kaçakçılık yaptığı tespit edilen esnafın malı, elinden alınırdı. Bir malı belirtilen fiyata satmayan esnaf dayak veya para cezasına çarptırılırdı. Bir malı hileli üreten esnaf, çarşı ve pazarda teşhir edilirdi. Ayrıca başına tahta külah bırakılıp eşek üzerinde gezdirilirdi. Birbirlerine karşı sorumlulukları bulunan esnafın, kendi aralarında da birtakım disiplin ve prensiplere göre davranması beklenilirdi. Bu bağlamda esnafın yaptığı ahlaksız davranış ve tutumlar suç olarak görülürdü. Öyle ki kasap esnafın hayvana karşı kötü muamele yapması suç kabul edilirdi. Eğer kasap esnafı hayvana küfretmeyi adet haline getirmiş ise, o esnafın şahitliği kabul görmemekteydi. Osmanlı'da esnafın meslek ilkelerine sadık kalmasına dikkat edilirdi. Esnaf, kendi aralarında mesleğin itibarını düşüren davranışlara tepki göstermekteydi. Bu davranışı yapanlar dışlanırdı. Esnaf dükkânları ve sayıları önceden belirlendiğinden

¹⁰² Mehmet Demirtaş, **Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza**, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2010, s. 368-369.

bunlarda azalma ya da artma olmazdı. Osmanlı şehir hayatında sayıları daha önce tespit edilmiş olan esnaf grupları ile dükkânların sayısında büyük artış ve eksilme olmazdı.¹⁰³ Osmanlı’da esnafın bulunduğu şehrin ve çevresinin ihtiyaçlarını karşılayacak faaliyetleri sürdürmesi, onun en temel özelliğidir. Yeri geldiğinde, çevre yerlerden veya Osmanlı dışında gelen taleplere yönelik üretim de yapılmaktaydı.¹⁰⁴

Osmanlı’da zaman zaman esnaflar, geçit resimleri ve esnaf alayları düzenleyerek, ürettikleri sanat eserlerini sergilerdi. Esnaflar, bu etkinliklerde çalgılar eşliğinde sanatlarını öven şiirler okurlardı. Bu alayların haftalarca sürdüğü de olmuştur. Her gün bir esnaf bölüğü bu alaylara katılırdı. Öyle ki günümüzde düzenlenen milli bayramlarda, esnafın araçlar içerisinde kutlamalara katılması bu geleneğin devam ettiğini göstermektedir.¹⁰⁵

1.4. Osmanlıda Esnafın Sosyo-Kültürel Özellikleri

1.4.1. Mesleğe Giriş

Osmanlı Devleti’nde genellikle kapalı sınıf sistemi hâkim görünmektedir. Nitekim devlet kapıları da “askeriye”, “ilmiye”, “mülkiyye” ve “kalemiyye” olmak üzere dört hizmet bölümüne ayrılmıştı. Bu sınıflarda ilerlemek hiyerarşik kademeleri atlatmakla mümkündü. An’ane de mümkün mertebe dışardan kimseye kabul etmemek yolunda kurulmuşsa, ekonomik ve sosyal müesseselerin tabi oldukları bu kapalı rejim, müesseseye zarar verecek kimseleri bünyesine sokmazdı.¹⁰⁶ Bu bağlamda Osmanlı’da esnaf teşkilatında yer edinebilmek için katı bir hiyerarşik uygulama söz konusudur. Osmanlı’da fiilen çalışanlar; yamak, çırak, kalfa ve ustalardır.

Osmanlı’da esnaf olanın çocuğu genelde esnaf olup, baba mesleğini sürdürürdü. Ancak ister esnaf çocuğu olsun veya olmasın biri esnaf olmak istiyorsa öncelikle

¹⁰³ Tekin Kılınç, **Osmanlı’dan Torunlarına Yol Rehberi**, İstanbul: Akis Kitap, 2013, s. 57-58

¹⁰⁴ Ömer Demirel, “Osmanlı Esnafı (1750-1850)”, **Türkler**, Cilt:14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 257.

¹⁰⁵ İsmet Uçma, **Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2003, s. 34

¹⁰⁶ Kazıcı, Osmanlı’da Toplum Yapısı, s. 114.

mesleğe çıraklık yoluyla girmeliydi.¹⁰⁷ Önceleri Osmanlı’da biri çırak olmadan önce yamak olarak işe başlayabilirdi. Esnafa yamak olmak için on yaşından küçük olmak gerekirdi. Yamağın, işe devam etmesi ancak babası/velisinin izni ile olurdu. Yamakların çırak olabilmesi için iki yıl ücretsiz ve düzenli olarak çalışması gerekirdi. Çıraklığa yükseliş bir törenle gerçekleşirdi. Sabah namazından sonra çırak çıkacak gencin dükkân ustası, kalfaları, velisi, esnaf başkanının odasında bir araya gelirdi. Üstad tarafından çırağın işe olan bağlılığı ve becerisi anlatılır. Gencin velisi tarafından da esnaf vakfına bir bakır sahan veya hiç olmazsa bir bakır kepçe hediye edilir. Bu kabın üzerine “.... esnafının vakfidır” ibaresi kazılır. Esnaf başkanı çocuğun sırtını sıvazlar ve namaza ve dükkâna devamı, üstada, kalfalara, anaya babaya saygı ve bağlılığı ve yalan söylememek gibi öğütlerde bulunarak, kendisine üstadı tarafından verilmek üzere uygun bir haftalık ücret kesilirdi. Ancak bu ücretin iki haftalığı, üstad tarafından esnaf sandığına yatırılırdı.¹⁰⁸ Loncalar çırakların eğitimi konusuna da ilgi göstermiştir. Örneğin; mesleki eğitim alan çıraklara medreselerde Kur’an dersi de görmeleri zorunlu tutulduğu bilinmektedir. Mesleki eğitimlerin yanı sıra, bu tarz bir eğitim verilse de bir süre sonra bu eğitimin yetersiz kaldığı görülmüştür. Aile ekonomisine katkı sunmak için küçük yaşta çırak olan çocukların, okuma yazma öğrenemedikleri görülmüştür. Bu bağlamda II. Mahmut döneminde öğrenimini tamamlamayan çocukların çırak olarak çalışması yasaklanmıştır.¹⁰⁹

Kalfalığa yükselmenin koşulu üç yıl çıraklıktı. Kalfalık töreni biraz da daha tantanalı bir şekilde gerçekleşirdi. Lonca kurulunun tamamının bulunduğu tören, lonca odasında yapılmaktaydı. Törene çırağın ustası dışında diğer ustalar da davet edilirdi. Kalfalığa yükseltilecek olan çırak, o esnafa ait olan elbiseyi ilk o gün giyerdi. Kendi ustası dışında üç usta iyi ahlaklılığına tanıklık yaparlardı. Törende hazır bulunan veli de kendisinden memnun olduğunu belirtir ve orada yer alan bir hoca aşır okur ve dua edilip, gelmiş ve geçmişlerin ruhuna Fatiha okunurdu. Daha sonra herkes ayağa kalkar, başkan tarafından peştamal kuşatılarak öğütler verilirdi. Kalfa ustaların ve büyüklerin

¹⁰⁷ Büyükboyacı, s. 166-167

¹⁰⁸ Çağatay, s.136-137

¹⁰⁹ Halil Emre Akbaş, Serdar Bozkurt / Kübra Yazıcı, “Osmanlı Devletinde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi ile Karşılaştırılması”, **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2018, s. 181.

ellerinden öperdi ve tören sonlanırdı. Usta ve kalfa loncadan birlikte çıkarlar ve bu esnada lonca önünde toplanan esnaf hayırlı olsun tebriklerini iletirlerdi. Esnafın diğer kalfaları da tebrik ederlerdi. Çıraklıkta olduğu gibi veli de “esnafın vakfidır” yazılı bakır kabı hediye ederdi.¹¹⁰

Bir kalfanın da üstadlığa terfi etmesi için üç yıllık kalfalık yapması gerekirdi. Bu süre içinde hiç şikâyet edilmemiş olup, ona verilen görevleri layıkıyla yerine getirmesi gerekirdi. Özellikle çırak yetiştirme konusunda titiz davranmalıydı. Ayrıca diğer kalfalarla iyi geçinmeli, müşterilere karşı çıkmamalı ve sanatına bağlı olmalıydı. Bu hususlar gerçekleşikten sonra¹¹¹ tören düzenlenirdi. Bu törende usta, kalfanın kalfalık peştamalı çıkarp, ustalık peştamalı takardı. Ustalığa geçen kişiye orta sandığından yapılan yardımın yanında, kendi ustası tarafından da yardım yapılmaktaydı. Usta olan kalfaya ahi baba şu öğütlerde bulunurdu: “Harama bakma, haram yeme, haram içme. Doğru, sabırlı, dayanıklı ol. Yalan söyleme. Büyüklerden önce söze başlama. Kimseyi kandırma. Kanaatkâr ol. Dünya malına tamah etme. Yanlış ölçme, eksik tartma. Kuvvetli ve üstün durumda iken affetmesini, hiddetli iken yumuşak davranmasını bil ve kendin muhtaç iken bile başkalarına verecek kadar cömert ol.”¹¹²

Osmanlı’da yeni usta yeni dükkân anlamına gelmekteydi. Dükkan açma o branş loncasıyla birlikte hükümete bağlı bir durum idi. Hükümet o meslek kolunun o mahallede ne kadar dükkana gerek olduğunu belirleyen merciydi. Şayet hükümet o şehirde yirmi yedi kunduracı ve on sekiz kasap dükkânına karar vermişse, bu sayıyı arttırmak olanaksızdı. Bunun nedeni ise, hem kâr azalmasının olması, hem de bu durumdan dolayı kalitenin düşürülmesinin söz konusu olabileceği düşüncesi ve haksız rekabetin de önüne geçilmek istenmesiydi.¹¹³ Görüldüğü gibi usta olan herkes hemen dükkân açamayabilirdi.

¹¹⁰ Çağatay, s. 136-138

¹¹¹ Çağatay, s. 136-138

¹¹² Semih Çeker, **Anadolu Selçukluları Zamanında Gelişen Fütüvvet Teşkilatı ve Bu Teşkilatın Halkın Eğitimine Olan Katkıları**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 88

¹¹³ Büyükboyacı, s. 167

Ayrıca Osmanlı’da usta ve çırak ile ilgili olarak fetvalar da söz konusu idi. “Mes’ele: Zeyd-i Müsim Amr-ı zimmiye ta’zimen müstevri dese müstevri demek Nasârâ dilince usta demek olsa şer’an Zeyd-i Müslime tecdid-i iman ve nikâh lâzım olur mu? el-Cevab: Lâzım olur. Mehmet el-Fenâri. Mes’ele: Zeyd-i Müsim Amr-ı zimmiye ta’zimen usta dese şer’an tecdid-i iman ve nikah lâzım olur mu? el-Cevab: Lâzım olur. Mehmet el-Fenâri.” Usta çırak ilişkileriyle ilgili bu fetvalarda Müslüman’ın gayrimüslime usta demesinin pek hoş karşılanan bir durum olmadığı anlaşılmaktadır. Yukarıdaki bu fetvalarda, Müslümanın gayrimüslime hürmet ifadesi olarak usta demesinin iman ve nikâh tazelemeyi gerektireceği bir durum olduğu belirtilmiştir. Yani, gayrimüslimin Müslüman üzerine idareci olmasının ve Müslümanın Müslüman olmayana karşı aşağı konumda bulunmasının genel olarak hoş karşılanmadığı söylenebilir.¹¹⁴

1.4.2. Osmanlı Esnafında Kıyafet

Osmanlı toplumunda esnafın nasıl giyinmesi gerektiği ile ilgili düzenlemeler Tanzimat dönemine kadar önem verilen konulardan biriydi. Bilindiği gibi Osmanlı toplumunun kültür hayatına oldukça önemli katkıları olan ahiler, “ipek giysi giymezlerdi. Onların giydikleri donlar kısa ve çok temizdi. Ahilerin sarığı yedi veya dokuz arşındı (5-6 metre). Ahiler altın yüzük takmazlardı. Onların silahla eğitilen üyeleri, o zamanın biçimine uygun giysiler giyerlerdi. Ahilerde sarı ve kırmızı renk çok kullanılmazdı. Gök, ak, kara ve yeşil renkler Ahiler nezdinde beğenilen renklerdi. Yeşil renk, Ahilerden müderris, kadı ve hükümdar sınıfına özgü idi. Ak renk, Ahilerin kalem erbabı ve hafızlarına özgü idi. Kara renk, daha Ahilik mertebesine yetişmemiş bulunanlara yani yiğitlere özgü idi.”¹¹⁵

Osmanlı imparatorluğunda Müslüman ile gayrimüslim halkların kıyafet olarak serpuştan pabuca tespit edilmiş olduğundan dolayı kimin Müslüman kimin gayrimüslim olduğu bir bakışta anlaşılırdı.¹¹⁶ Osmanlı döneminde kıyafet aksesuarı olan şal, 1480’li yıllarda İstanbul Kapalı çarşıda bulunan esnafın simgesi durumunda idi. Türk ve

¹¹⁴ Tahsin Özcan, **Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı**, İstanbul: Kitabevi, 2003, s. 33-34

¹¹⁵ Hamdi Kızıler, “Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik kurumu”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, cilt:4, sayı:2, 2015, s. 416.

¹¹⁶ Reşad Ekrem Koçu, **Tarihte İstanbul Esnafı**, İstanbul: Doğan Kitap, 2016, s. 24

yabancı esnafları birbirinden ayıran şal, esnaf tarafından bele bağlanmaktaydı. Türk esnafları kırmızı olanı beline bağlarken, Rum ve Yahudi esnafı da sarı renkteki kuşakları bağlamaktaydı. Bu şal kuşakları aynı zamanda bel çantası görevini de görmekteydi.¹¹⁷

Osmanlı'daki Müslüman tebaa askeriye, mülkiye, ilmiye ve esnaf-avam olarak sınıflara ayrılmıştır. Yalnızca isim olarak değil, kıyafet nizamnamelerine istinaden herkes mensup olduğu sınıfın kıyafetiyle dolaşmak zorundaydı.¹¹⁸ Bu kapsamda Osmanlı'da toplumdaki sosyal sınıfların tespit edilmesi ve o sınıfların tanınması için bir kıyafet kanunu bulunmaktaydı. Bu düzenleme, aynı zamanda toplumun disipline edilmesinde büyük rol üstlenmekteydi. Bu düzenleme hasebiyle herkesin kendisine tahsis edilmiş olan kıyafetler dışında başka bir kıyafet giymesi söz konusu değildi. Öyle ki “bu devlet-i ebed müddette ez kadim bu adet-i hasene muteber ve makbul ve her sınıfa birer türlü kisve ve libas ihtisasiyle yek diğerlerinden fak-ı külli husûl bulmuş idi” ifadesi toplumdaki kıyafet farklılığının geçmişten beri uygulanan bir adet olduğu görülmektedir.¹¹⁹

“Bismîhî

Benim Vezirim.

Fimâ-bâ'd devlet-i aliyyeme nizâm ve düşmana galebe suretlerini tahsil itmek elzem olduğu ma'lûmundur mizâc-ı nâs isrâf ve sefâhate mâil ve bu suret kâffe-i nizâma muhîl ve irtikâb ve irtîşaya bâis olup a'lâ ve ednâda ve ağa ve hizmetkârda ve esnaf ve asâkirde imtiyaz kalmayup cümlesi müsavi olmağla halk haddinden ziyâdelibâs giymemek ve herkes hâlince hareket idûp isrâf ve telefden sıyânet olunmak ve her sınıfı taht-ı râbıtaya koymak asl-ı asil-i nizâm-ı Devletim olmağla imdi erkân semmûr ve vaşak ve kakım ve bu misûllü kibara mahsus kürkler ve eşyâ-yı nefise fimâ-ba'd bir ferd giymeyüp hemân şimdiden men-i külli men idûp hilaf hareket ider bulunur ise ben ve sen tertib-i cezâ ideceğimizi cümleye i'lam ve işâat ve siyâseti Ramazânın evveline değin tevkîf idûp o günden sonra hilaf-ı emr libâs giyenler tarikinden hâric kıyâfetde olanlar tesâdüf olunur ise bilâ-imhâl cezâsını tertîb eylesin müsamaha ve müsâade eylediğin mesmûm olur ise sonra cevaba kâdir olamazsın ve esnâf makulesi ve askeri taifesinin libâs ve etvâr-ı mahsûsaları olmağla birbirinden fark u temeyyüz içün her

¹¹⁷ Zahide İmer, “Gürün Şalları İle İran Şallarının Benzerliğinin Tarihsel Paralelliği”, **Uluslararası Gürün Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, (Ed. Ömer Kalaylı), Sivas: Asitan Yayıncılık, 2012, s. 3.

¹¹⁸ Koçu, s.24

¹¹⁹ Ziya Kazıcı, “Osmanlı Şehir İdaresinde İhtisab Müessesesi”, **İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler Cilt. 1**, (Ed. Vecdi Akyüz ve Seyfettin Ünlü) , İstanbul: İlke Yayınları, 1996, s. 317.

sınıf kendi kıyafetiylegezûp ba'de'l-yevm esnaf çubuk dikişli kavuk giymeyup ve perperi (?) kıyâfetinde olmayup cümlesi mu'tâd-ı kadim ğzre şehirli kıyafetine girsünler perperi (?) kıyâfeti ancak Degâh-ı âli ocaklu kullarım kisvesi olmağla onlar sâir halkdan mümtâz olmaları lâzımdır ve îd-i şerif yakîn olmak hasebiyle halkı masârîfden muhâfaza içün bu nizâmın tamâm vaktidir hemân şurû idûp iktizâ idenlere fermân yazasın ve hilâf hareket ider bulunur ise elbetde siyâset olunsun hele Ramazândan sonra gerek esnaf ve gerek hizmetkâr ve kâtib ve mültezim ve sâir ve'l-hâsıl erkân semmûr kûrk giyen ashâb-ı resmden mâadâ şâl ve çiçekli ve kûrk misillû kibara mahsus olan eshâbşa her kimi görürsem katl iderim sen dahi cevaba kâdir olamazsın şimdiden tenbih ile icrâsı elbetde senden matlûb-ı şâhânemdir."¹²⁰

Sadrazama hitaben yazılan yukarıdaki belgeye bakıldığında ise, halkın aşırı tüketime eğilimli olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, toplumun üst kesimleriyle alt gruplardakilerin arasında kılık kıyafet yönünden bir fark kalmadığı ifade edilmiştir. Toplumdaki her sınıfın düzen altına alınmasının devlet nizamının esas unsuru olmasından dolayı toplumun üst kesimlerine ait giysileri başkasının giymesinin önlenmesi istenmektedir. Ayrıca düzenlemeye uymayan kişilerin cezalandırılacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda asker ve esnafın özel kıyafetlerinin bulunduğu ve her sınıfın kendi kıyafetini giymeleri istenmiş olup, esnafın çubuk dikişli kavuk giymemesi ve eskiden olduğu üzere şehirli kıyafetine girmeleri emredilmiştir. Belirtilen bu hususla ilgili titiz davranılması istenmiştir. Hatta konunun ciddiyetine göre gerekli görüldüğünde ölüm cezasının bile verileceği öngörülmüştür.¹²¹ Bu konuyla ilgili bir diğer belge de Hicri 1217 (1803, III. Selim devri) tarihli nizamnamedir. Söz konusu nizamnamede şu ifadelere yer verilmiştir: "Bir müddetten beri yine sefahat düşkünlüğü başladı, giyim kuşamda herkes haddine tecavüz etti. Bundan böyle esnaftan ve avamdan olan kimseler, kendileri için tespit edilmiş kumaşlardan gayri kumaştan esvap yaptırmayacaklardır. Herkes kadimden beri sınıfının kıyafeti ne ise o kılıkta olacaktır. Bir kimsenin esnaftan ve avamdan olduğu kıyafetinden derhal anlaşılacaktır."

Kıyafet ile ilgili bu düzenlemeler, 3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Fermanı'yla ortadan kalkmıştır. Ferman ile birlikte Osmanlı toplumun tüm tebaasının eşitliği ilan

¹²⁰ BOA, 1792'den aktaran; Çakır, Baki, "Resmi Belgelerde Osmanlı Esnafı", **Ahilik**, (Ed. Baki Çakır ve İskender Gümüş), Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları, , 2011, s. 113.

¹²¹ Çakır, s. 100

edilirken, devlet üniformaları müstesna, herkes dilediği kılık ve kıyafette dolaşmakta serbest olmuştur.¹²²

1.4.3. Esnaf Sandığı

Osmanlı'da her esnafın yardım sandıkları bulunmaktaydı. Bu sandıklara genellikle Orta Sandığı, Esnaf Vakfı, Esnaf Sandığı, Esnaf Kesesi denilmekteydi.¹²³ Bu sandıklar kethüda ve yiğitbaşı ile ihtiyarların nezaret ve mesuliyetindeydi. Sandığın gelirleri, çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa yükselenler için ustaların verdiği paralar ve belirli aralıklar ile esnafın gücüne göre esnaflardan toplanan hisselerdi.¹²⁴

Aynı zamanda her esnafın sandığında, esnaf vakfına ait her türlü hüccet ve yazışma evrakının saklandığı atlas kese, esnafa ait vakıf akarların senetleri ve tapu senetleri bunun içinde saklanan yeşil kese, vakıf paraların konmasına ve saklanmasına mahsus olan örme kese, faize verilen paraların senetlerinin saklandığı kırmızı kese, her türlü gider senetleri ile onaylanmış yıl hesaplarının içinde saklandığı ak kese ve tahsili imkânsız senetler ile bunlarla ilgili şeylerin saklandığı kara kese olmak üzere toplam altı kese bulunmaktaydı.¹²⁵

Sandıkta toplanan paralar, sanat veya ticaretini geliştirmek ve ihtiyacı olan esnafa yüzde bir nema karşılığında verilirdi. Buradan ve teberrûlardan elde edilen gelirin bir kısmı hayır işlerine harcanır, ayrıca, Ramazanda sandık hesabına hatim indirtilirdi. Ayrıca bu dönemde ahaliye zerde ve pilav pişirilerek yedirilmekteydi. Aynı zamanda hali vakti iyi olmayanlara, felakete uğrayanlara, hasta olan esnaflara yardımlarda bulunulurdu. Öyle ki ölen esnafın cenaze giderlerinin bile karşılandığı bu sandıkların¹²⁶, işsizlik sigortası fonu gibi kullanıldığı da görülmüştür.¹²⁷

¹²² Koçu, s. 25

¹²³ Uçma, Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik, s. 148.

¹²⁴ Ömer Bosnalı, "Ahiliğin Üretim ve Tüketim Mekanizmasındaki Yeri ve Günümüze Uyarlanması", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, cilt:2, sayı:9, 2004 s. 43.

¹²⁵ Uçma, Bir sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik, s. 126; Çağatay, s. 136

¹²⁶ Çağatay, s.135

¹²⁷ Nesimi Yazıcı (1996), "Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, cilt:35, sayı: 1, 1996, s. 159.

Bu sandıklar, toplumun sosyal ve ekonomik yönden kalkınması konusunda yardımcı olmaktadır. Esnafın karşılaştığı sosyo-ekonomik sorunları göğüsleyen bu sandıklar, verdiği krediler ile yeni dükkân açmak isteyen ustalara girişimcilik cesaretini aşılamaktadır. Emek-sermaye ilişkisini düzenleyip verimliliği arttıran Orta Sandıkları, sınıfsal dengeleri sağlayacak şekilde yaygınlaştırmaya çalışılmaktadır. Kısaca Orta Sandıkları yatırım, üretim, tasarruf ve tüketim gibi unsurları düzenleme konusunda önemli bir araçtır.¹²⁸

1.4.4. Esnaf Mekânı

İslam kültürü, Osmanlı şehirlerinin şekillenmesinde önemli etkisi olan bir unsurdur. Genellikle İnanç, ticaret ve konaklama yapılarının çevresinde gelişen İslam şehirlerinin merkezinde; cami, kale, ikamet ve çarşı olmak üzere dört öge mevcuttur. Şehrin yapısal sistematığına bakıldığında merkezde cami ile medrese yer alırken, şehir merkezinin alanı olan çarşı ise merkez camisinin yakınında bulunurdu. Merkezi alanda ticari, yönetsel, sosyal hizmetler alanları ile işyerleri, han ve hamamlar mevcuttu.¹²⁹ Ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmının yapıldığı bu alanlar şehrin %15-20 arasındaki alanını kapsamaktaydı. Ekonomik etkinliklerin gerçekleştiği bu alanlar, çarşı ve pazar yerleriyle dolmuştur. Şehrin yolları da buraya çıkardı.¹³⁰ Osmanlı şehir ve kasabaları üretimin, imalatın, kâr amacıyla alım satımın, pazarlamanın yapıldığı, şehir halkı, köylü ve dışarıdan gelen ticaret erbabının sosyal, kültürel ve ticari bakımdan iletişim ve etkileşim içerisinde oldukları mekânlardı. Bu mekânların bir kısmı semt ve bölge pazarlarıydı. İsmi hafta günlerinden birinden alan (cuma pazarı, salı pazarı, çarşamba pazarı) bu mekânların bazıları da yalnızca belirli günlerde açılmaktaydı. Diğer

¹²⁸ Bosnalı, s. 43

¹²⁹ Saoud, 2002'den aktaran; Mehmet Sait Şahinalp / Veysi Günel, "Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi", *Milli Folklor*, Sayı: 93, 2012, s. 154.

¹³⁰ Alpaslan Aliagaoglu / Abdullah Uğur, "Osmanlı Şehri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 38, 2016, s. 214-215.

kısmı ise, şehrin belirli fiziki mekânlarının olduğu yerlerdi. Bu mekânlarda ise, esnaf ve zanaatkârların işyerlerinin toplu olarak bulunduğu çarşılar yer almaktaydı¹³¹.

Osmanlı'da çarşı her daim canlı ve göz alıcı mekânlar olarak görülmekteydi. Şehrin ticari merkezi olan bu mekânlar, genel itibariyle tek bir bölge olup, bedesten, han ve arastalardan oluşmaktaydı. Bu mekânlarda imalat ve ticaret bir arada olup, perakende ve toptan satışlar yapılmaktaydı.¹³²

Arasta, üstü örtülü veya önü saçaklı olan çarşılar verilen addır. Bu mekânlarda, her büyük caminin yanında daruşşifa, medrese, hamam imaret gibi kül halına yapılan hayır müesseselerine irad olarak yaptırılırdı. Çarşı vazifesi gören arastalar, aynı zamanda bulundukları yerleri de süslerdi.¹³³ Arastalar, genel itibariyle aynı cins ürünlerin satıldığı dükkânların bulunduğu çarşı olarak da bilinmektedir.¹³⁴

Osmanlı şehirlerinde ticaret merkezlerinden birisi de bedestendi.¹³⁵ Genel itibariyle her şehirde bir tane olan bedestenler, büyükşehirlerde iki tane olabilirken, İstanbul'da ise üç tane bedesten yapılmıştır. Büyük tüccarların bulunduğu bedestenlerde, transit ticarete konu olan malların alışverişinin yapıldığı kapalı pazar yerleriydi.¹³⁶ Önceleri bezirciler çarşısı olarak kullanılan bedestenlerde, daha sonraki süreçte kıymetli eşyalar (mücevher, ipekli kumaş, porselen vb.) satılmaktaydı. Bedestenler yapı bakımında sağlam mekânlar olup yangınlara karşı korunaklıydılar.¹³⁷ Şehrin merkezini oluşturan bedestenlerin etrafında, hanlar bulunmaktaydı. Bu mekânlar yalnızca geceleme işlevi olan yerler değildi, aynı zamanda ticari işlevleri de bulunan yerlerdi.¹³⁸

¹³¹ İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler", **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt:1 Sayı:2, 2000, s. 129.

¹³² Tuba Akar, "Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 7, Sayı: 13, , 2009, s.267.)

¹³³ Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü I, s. 64-65

¹³⁴ Akar, s. 271

¹³⁵ Kılınç, Osmanlı'dan Torunlarına Yol Rehberi, s.49

¹³⁶ Aliagaoglu ve Uğur, s. 214-215

¹³⁷ Kılınç, Osmanlı'dan Torunlarına Yol Rehberi, s. 49

¹³⁸ Aliagaoglu / Uğur, s. 214-215

Osmanlı'daki ticari merkezlerde esnaflar her sabah dükkân açmadan önce bir araya gelip dua ederdi. Sabah namazında camide bir araya gelen esnaflar, namazdan sonra çarşıdaki dua meydanı veya dua kubbesi denilen yere geçerdi. Burada çarşı görevlisi “buyurun duaya” diye seslenirdi. Esnaf ulemasından olan duacı, esnaflar tarafından seçilirdi. Esnaf, duada “padişahın ve askerinin selameti için, gelmiş geçmiş esnafın ruhlarına rahmet için, helal ve bereketli kazançlar elde etmek için” dualar ve “Salâten Tüncinâ” duası okunup, doğruluk yemini ederdi. İnsanları kandırmamaları konusunda uyarılan esnaf, daha sonra dükkânını açardı.¹³⁹

1.4.5. Ordu Esnafı

Her Müslümanın, kendi memleketlerini koruması farzdı. Bundan dolayı, Osmanlı'da esnafların gerektiğinde askeri karakterler de sergilediği görülmektedir. Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde yalnızca Osmanlı şehirlerinde değil, diğer beyliklere ait memleketlerde de esnaf, dış istilalara veya eşkıyalık olaylarına karşı şehri koruma görevi üstlenerek orduya yardımcı olmaya çalışmıştır. Osmanlı esnaf teşkilatının temel kaynağı olan ahilerin de askeri teşkilata benzeyen silahlı kuvvetleri bulunmaktaydı. Düzenli ordu birlikleri olmayan bu kuvvetler, mahalli ihtiyaçlar kapsamında oluşturulan muhafaza kuvvetleriydi. Bir memlekette hükümet olmadığı zaman ahi teşkilatları hemen yönetimi devralıp toplumda istikrarı sağlamaya çalışmaktaydılar. Öyle ki bir ara ahilerin, Ankara'da devlet kurdukları bilinmektedir.¹⁴⁰

Osmanlı'da 14. yüzyılda, küçük akımların yerine büyük askeri seferler düzenlenmekteydi. Bu uzak mesafeli seferler başlayınca Osmanlı ordusunda lojistik manada sorunlar da başlamıştı. Sefer boyunca askeri sınıfların ihtiyaçlarını karşılamak için resmi görevli üretici ve vergi mükellefi halka önemli görevler düşmekteydi. Özellikle seferlerin lojistik alanında uzman açığı kendisini oldukça hissettiren bir durum idi. Bu seferler önemli planlamalar gerektiren ve çok sayıda askerlerin katılımının devletçe sağlandığı önemli organizasyonlardı.¹⁴¹ Ordu esnafı, sefer sürecinde ordunun

¹³⁹ Kılınç, Osmanlı'dan Torunlarına Yol Rehberi, s. 49

¹⁴⁰ Saydam s. 198

¹⁴¹ Bülent Çelik, “Osmanlı Seferleri'nde Ordu Esnafı”, *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 44, 2018, s. 260. (ss. 259-267)

ihtiyaçlarını temin etmek ile mükellefti. Sefere çıkılmadan önce, esnaf zümrelerinde talipler, kethüdalarına müracaat ederdi. Kendi loncaları seferli olacak ordu esnafını tespit ederdi.¹⁴² Orducu olarak sefere katılan orducu esnaf grupları, genellikle şu esnaf gruplarından oluşmaktaydı: Sağlık, beden temizlikçisi (hamamcı, mumcu, attar, berber), hayvan donanım ve besinci (nalbant, arabacı, muytb, sarrc, semerci, arpacılar), giyim, kuşamcı (hallc, hayyt, pembedz, keçeci, ukacı, bezzz, kazzz, adırcı, çamaşırcı, akşırcı, postalcı, pabuu, izmecı, hafff, nalacı, eskiciler) ve metal eşyacı (bakırcı, kalaycı, demirci ve kazancılar). Ordu esnafından yalnızca sefer döneminde faydalanılmamaktaydı. Bunlar gerekli görüldüğünde inşaatlarda ve hac yolcularının ihtiyaçlarının giderilmesinde de görev almaktaydılar.¹⁴³ Sefere götürülen ordu esnaflarına, sefere zorla götürülmediği ve seferde lazım gelen hizmeti yapacağını kadı huzurunda taahd eden bir vesika imzalatılırdı. Bu esnaflar sefer sürecinde ordu mensubu olarak faaliyetlerini gerçekleştirmekteydi. Esnaflar, yapılan hizmetlere karşılık askerlerden ücret almanın yanı sıra, harb ganimetlerinden yararlanmaktaydı. Devşirme kanunu ile halkın zeki ve kabiliyetli çocuklarının askere alınması kaldırılmıştır. Bu kanundan sonra, yeniçeri ocağı esnaf ile dolmuştur.¹⁴⁴

1.5. Osmanlıda Esnaf Teşkilatı ve Sosyo-Kültürel zellikleri

Osmanlı Esnafının tabi olduğu bir takım yazılı kurallar mevcuttu. Bunların başında geleni ihtisap kanunnameleri idi. Bu kanunnameler tüketicinin hukukunun yanı sıra esnafın da hukukunu koruyan metinlerdi. Bu ervede sunulan malın tabi olacağı kuralları iermekteydiler. İhtisap kanunlarının yanı sıra esnaf birliklerinin faaliyetlerini, daha iyi şartlarda sürdürebilmelerini temin etmek üzere, esnafın uymak zorunda olduğu kuralları da vardı. Esnafın genel olarak tabi olduğu kuralların yanı sıra her meslek erbabının uymak zorunda olduğu ve mesleğe has nizamlar da mevcuttu. Sisteme bir bütün olarak bakıldığında Osmanlı esnaf kanunnameleri, nizamnameleri ve tüzükleri bir bütün olarak esnafın faaliyetlerini düzenlemiştir. Bundan dolayı bu kanunnameler,

¹⁴² Ekrem Buğra Ekinci, **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**, İstanbul: Arı Sanata Yayınevi, 2008, s. 283

¹⁴³ elik, Osmanlı Seferleri'nde Orducu Esnafı, s. 264

¹⁴⁴ Ekinci, Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk, s. 283

nizamnameler ve tüzükleri esnafı bağlayan şartlar olarak tanımlamak mümkündür.¹⁴⁵ Bütün nizamı denetlemekle mükellef çeşitli görevliler vardı. Esnaf grubuna dahil olanların uyacağı ve uygulayacağı nizamlar vardı. Esnaf arasında geçerli olan ilk nizam, aynen veya bazı değişikliklerle onaylanarak çoğunlukla kadı, bazen da doğrudan sadrazam tarafından yapılan tespit ve onay üzerine Divan-ı Hümayun kalemlerinden birine kaydedilir ve söz konusu nizamı ihtiva eden ferman esnafa verilirdi.

Esnaf teşkilatların her birinde esnaf şeyhi, kethüdası, yiğitbaşı ve ehl-i hibre gibi azaları bulunmaktaydı.¹⁴⁶ Bu azalar, o meslek veya sanat grubundaki ustalardan oybirliği ile seçilen kişilerdi. Seçim kadı sicillerine (Şer'iyye Sicili) kaydedilmek şartıyla tamamlanırdı. Meslek ve sanat grubunda yer alan ustalar oybirliği ile seçildikten sonra hükümetin tasdik etmesi ile göreve getirilen kethüdalar, esnafın sanat ve ticareti ile ilgili işlerine nezaret ederler.¹⁴⁷ Sıkı bir teşkilatlanma anlayışına sahip olan esnaf birlikleri, bundan dolayı toplumda oldukça önemli roller edinmişlerdir. Örneğin; şehrin korunması gerektiğinde, esnaf liderleri bir başbuğ gibi şehirlerini koruma görevini de yüklenmişlerdir.¹⁴⁸

Osmanlı şehirlerinde yaygın ve kuvvetli olan esnaf teşkilatlanması, 12 ve 14. yüzyıllarda ahi hareketinin bir devamı niteliğindeydi. Ancak 16. yüzyılda Osmanlı merkezi otoritesinin etkisi altında zayıflayarak, ilk zamanlar içerisindeki bağımsız ve kuvvetli karakterini yitirmişti. İslam geleneğine kadar uzanan kökeniyle esnaf örgütleri devletin koyduğu kurallara sıkı bir biçimde bağlılık göstermiştir.¹⁴⁹

Osmanlı'da Tanzimat'tan önceki dönemlerde üretim biçiminin zanaatkarlık olmasından dolayı meslek örgütlemeleri, dini esaslara dayalı olan esnaf zaviyelerinde teşekkül etmiştir. Bu zaviyelerde Fütüvvetname kuralları uygulanmaktaydı. Yalnızca

¹⁴⁵ Aslıhan Nakiboğlu / Bengü Doğançın Yasa, "18.Y.Y.'da İstanbul Esnafının Sorunları", **International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Cilt: 8, Sayı: 7, 2013, s. 372.

¹⁴⁶ Yusuf Büyükboyacı, "Türk Esnafının Sosyal Yapısı ve Sosyal Değişme Temayülleri", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Sosyoloji Konferansları**, 21. Kitap, 1986, s. 165.

¹⁴⁷ Kazıcı, Osmanlı'da Toplumsal Yapı, s. 112-113

¹⁴⁸ Yaşar YÜCEL (1974), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyona (Ademi Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", **Belleten**, cilt: XXXVIII, sayı: 152, s.657-708, TTK., 1974, s. 685

¹⁴⁹ Özer Ergenç, Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", **İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler 1**, (Ed. Vecdi Akyüz ve Seyfettin Ünlü), İstanbul: İlke Yayıncılık, , 2005, s. 413-414.

Müslüman esnaf ve zanaatkârların yer edindiği esnaf zaviyelerinde alınan kararlar, gayrimüslim olan esnaf ve zanaatkârlar için de geçerli idi.¹⁵⁰ Ancak 14. yüzyıldan itibaren esnaf zaviyelerinin etkisi giderek azalamaya başlamıştır. Bu zaviyelerin yerini zamanın ihtiyaçlarını karşılayacağı düşünülen ve Avrupa’da görülen meslek örgütleri olan loncalar almıştır.¹⁵¹ Loncalara nasıl geçildiği bir sonraki bölümde inceleyeceğinden burada yalnızca toplumsal ve kültürel özelliklerine değinilecektir.

Mesleğe giriş ve ilerleme konusunda, esnaf zaviyelerine göre daha ağır koşulları bulunmayan lonca teşkilatları, din ve tarikat gibi esaslara tabi değildi. Herhangi bir merasim olmadan ve hangi inançtan olursa olsun bütün esnafın toplanıp serbestçe müzakere yapılabildiği yerler olan loncalarda,¹⁵² Müslüman ve Hristiyan esnafın aynı loncaya mensubiyetleri pek uzun sürmemiştir. 1768 yılında İslam ve Hristiyan esnafları ayrı ayrı loncalar altında teşkilatlanmaya geçmiştir.¹⁵³

Demokratik ve özerk kuruluşlar olan esnaf teşkilatları, iç işlerinde önemli ölçüde serbesttiler. Esnaflarla ilgili düzenlemelerden, oluşan anlaşmazlıkların giderilmesi, öncelikle esnaf birliklerine aitti.¹⁵⁴ Öyle ki önüne gelen dükkân açıp, usta olamazdı. Gizli olarak açılan dükkânlar, teşkilat tarafından hemen kapatılırdı.¹⁵⁵ Osmanlı’da her loncanın bir şeyhi bulunmaktaydı. Şeyh, teşkilata manevi ve dini önderlik yapardı. Loncada, ürünlerini överek satmaya çalışanlar ile yalnızca kendilerine para kazanmayı hedeflemiş olan üyeler, teşkilattan kovulurdu. Amaç çok kâr elde etmek değil, işçiliğinin nitelikli olmasıydı. Bundan dolayı dükkânlara, müşteri çekmek ve reklam yapma amacıyla tabela ve işaretler asılması yasaktı. Yalnızca satılan ürünler sergilenirdi ve pazarlık da edilmezdi.¹⁵⁶ Lonca sisteminin en temel özelliklerinden bir tanesi, her sanayinin ve iş kolunun oldukça uzmanlaşmış olmasıydı. Yani çeşitli malları

¹⁵⁰ Dilek Baybora, “İş sağlığı ve Güvenliğine Bakış”, **İş sağlığı ve Güvenliği**, (Ed. Dilek Baybora), Eskişehir: Açıköğretim Yayınları, 2014, s. 6.

¹⁵¹ Murat Şen, “Osmanlı Devleti’nde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar ve Vakıflar”, **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt: 16, Sayı:6, 2002, s.28 ; Baybora, s.6

¹⁵² Şen, s. 28.

¹⁵³ Mehmet Zeki Pakalın (1993), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü II**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 370

¹⁵⁴ MEB, s.24

¹⁵⁵ Büyükboyacı, s. 166

¹⁵⁶ Mehrdad KIA, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Gündelik Hayat**, Çev. Özgür Özol, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2013, s. 96

satan dükkân bulunmamaktaydı. Örneğin, kundura almak isteyen, kunduracılar çarşısına giderdi; evin hanımı yeni bir tencere, cezve ya da demlik istediye, eşi ya da uşağı bakırcıların bulunduğu sokağa giderdi.¹⁵⁷

Osmanlı şehirlerinde, yeni bir lonca oluşumu kolay değildi. Yeni bir lonca oluşumu için birtakım özel şartlar bulunmaktaydı. Bu şartlar şunlardır: “1-Halkın ihtiyacına yönelik yeni bir malın üretimine geçilmesi zorunluluğu; 2- O mala belirli bir talebin olması; 3- Loncanın bu ihtiyacı karşılayabilecek nitelikte olması, yani gerekli uzman işgücü ve sermayeye sahip bulunması”. Bu şartlar sağlandıktan sonra merkezi devlet tarafından yeni loncanın onaylanması gerekmekteydi. Bu onaylamalar genel itibariyle “yamaklık” şartı ile gerçekleşmişe benzetilmektedir. Yani kurulan bu loncalar, yakın ve benzer işkolunda faaliyet gösteren eski ve güçlü olan loncalara yamak yazılarak kabul görmekteydi.¹⁵⁸

Burada aynı zamanda “Yaran Odaları”ndan da bahsetmek gerekir. Ahilik ve Osmanlı loncaları yalnızca şehirlerdeki esnaf teşkilatları işleri ile ilgilenmemişlerdir. Bu teşkilatlar, kazalar, kasabalar ve köylerdeki esnaflar arasındaki dayanışmayı arttırmak için Yaran Odaları şeklinde faaliyetlerde bulunmuştur.¹⁵⁹ Yaran Odaları, ahiler tarafından yüzlerce yıl öncesinde keşfedilmiştir.¹⁶⁰ Köyde bulunan 20-40 yaş aralığında ve 40 yaş üstünde olan erkekler güz dönemi bir araya gelip kimin yönetici ve odabaşı olacağını belirlemeye çalışırlardı. Yaranlar arasında etkili olan birkaç kişi bir araya gelip, “Yaranbaşı” olacağı düşünülen kişiler içerisinde birini Yaranbaşı olarak seçerlerdi. Genellikle Yaranbaşı seçim usulü ile seçilirdi. Şayet eski Yaran başından memnun kalınmış ise, yaran başı değiştirilmezdi. Bu başlar, ahi teşkilatlarındaki “ahi baba” benzeridir. Yaranbaşı aynı zamanda yaran odasına katılacak kişileri de belirlerdi. Yaran sohbetlerine katılımı için köy halkı zorlanmazdı. Genelde herkes bu odaya katılırdı. Belirlenen günde odalarda toplanıp, aralarında birini odabaşı olarak seçerlerdi. Odabaşları da odanın genel işleri ile birlikte temizliğini, ihtiyaçlarını ve güvenliği

¹⁵⁷ KIA s. 96

¹⁵⁸ Bülent Çelik, “Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 36, , 2004, s. 63.

¹⁵⁹ Özkan, s. 92-93

¹⁶⁰ Hulusi Doğan, “Günümüz İşletmeleri İçin Ahilik Kültüründen Örtülü Bilginin Gelişim ve Paylaşım Örnekleri”. **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, Cilt:2, Sayı:4, , 2011, s. 93.

sağlamakla yükümlüydüler.¹⁶¹ Yaran, misafir odaları eski zâviyeleri anımsatmaktadır. Bu âdet bugüne kadar gelmiştir. Yaran odaları müstakil idi. Haftanın ya da ayın belirli günlerinde “yaran geceleri” düzenlenmekteydi. İleri gelen bir esnafın evinde/konağında toplanarak sohbet ve mesleki konuşmalar yapılmaktaydı. Bu gecelerde gecenin bir kısmında o şehrin önde gelen din adamı tarafından dini sohbetler yapılırdı. Genellikle gecesi uzun olan kış aylarında yapılan¹⁶² bu sohbetlerle, köy gençleri fütüvvet kurallarını da öğrenmekteydiler¹⁶³. Bireyin kendisini rahat hissettiği bu ortamlarda paylaşımlar daha açık olup, ticari, dini, kısacası günlük yaşama ilişkin tüm konular konuşulmakta ve paylaşılmaktadır.¹⁶⁴ Yaranlar aynı zamanda düğünlerde yardım, yoksul ve kimsesizlerin işlerine yardım, tarım işlerine yardım gibi köy için gerekli olan sosyal yardımları da yapmaktaydı.¹⁶⁵

¹⁶¹ Ensar Aslan, “Ahi Örgütlerinden Urfa Sıra Gecesine Uzanan Bir Kültür Geleneği”, **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2014, s. 7-8.

¹⁶² Özkan, s. 92-93

¹⁶³ İnalçık, s. 40

¹⁶⁴ Doğan, s. 93-94

¹⁶⁵ Tayyip Duman, “Osmanlılarda Sosyal Güvenlik ve Yardımlaşma”, *Milli Eğitim Dergisi*. Sayı: 143, 1999.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI ESNAFININ EKONOMİK ŞARTLARI

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan önce üretim şeklinin zanaatkarlığa dayanmasına bağlı olarak dini kaidelere bağlı meslek örgütü olan esnaf teşkilatlarının olduğu görülmektedir. Fütüvvetname'nin kurallarına dayalı olarak yönetilen ve sadece Müslüman esnaf ve zanaatkarların içerisinde yer alabildiği bu örgütlerin almış olduğu kararların yalnızca Müslümanları bağlayıcı olması nedeniyle süreç içinde etkileri azalmıştır. Bunun yerini dinsel bir ayırım gözetmeyen loncalar almıştır.¹⁶⁶ Bu nedenle ekonomik koşulların inceleneceği bu bölüme lonca sistemine nasıl geçildiği ile başlamak yerinde olacaktır. Çünkü bazı çıkarımlara göre lonca teşkilatına geçiş aynı zamanda iktisadi açıdan oldukça önemli olan gedik hakkı ile ilişkilidir.

3.1. Teşkilattan Loncaya Esnaf Sisteminin Dönüşümü

Selçuklularda olduğu gibi Osmanlılarda da toplumda ticari ve iktisadi kalkınmayı tesis eden ve buna bağlı olarak şehir hayatını tanzim eden en önemli faktör esnaf teşkilatlarıdır. Devlet idaresinin bozulduğu zamanlarda şehirlerin idaresini eline alan Ahiler, geçiş dönemlerinin sancısız olması için çabalamıştır. Yine yönetim teşkilatının gelişmediği yerlerde önemli bir aktör olarak hizmet görmüşlerdir. Kendilerine bu gücü veren en önemli neden teşkilatlı bir yapıya sahip olmalarıdır.¹⁶⁷ Bu nedenle esnaf yapılanması incelenirken bir sistem olduğu varsayımından hareketle ele alınması hem kolaylaştırıcı hem de daha açıklayıcıdır.

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde kurulan esnaf teşkilatlarının ortaya çıkmasında ahilik geleneğinin önemli bir payı bulunmaktadır.¹⁶⁸ İlk Osmanlı sultanlarının ahi geleneklerine bağlı olması bu etkiyi arttıran önemli bir husustur. Osmanlı sultanlarının kendileri için ahi reisi sıfatı kullandıkları kayıtlarda mevcuttur.¹⁶⁹ İbn Batuta Osmanlı topraklarında ziyaret ettiği Anadolu kentlerinde esnaf teşkilatı dediğimiz ahi gruplarının olduğunu belirtmiştir. Kimi zaman aynı yerde bulunan farklı ahi gruplarının kendisini

¹⁶⁶ Dilek Baybora (Ed.) "İş sağlığı ve Güvenliğine Bakış", **İş sağlığı ve Güvenliği**, Eskişehir: Açıköğretim Yayınları, 2014, s. 6.

¹⁶⁷ Abdullah Saydam, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Trabzon 1995, s. 194.

¹⁶⁸ Saydam, 196.

¹⁶⁹ Yusuf Oğuzoğlu, **Osmanlı Devlet Anlayışı**, Eren Yayınları: İstanbul, 2005, s. 135.

konuk etmek için yarıştıklarını belirtmiştir.¹⁷⁰ Bu bağlamda esnafın bir sistem olarak örgütlenmesinin daha Osmanlının ilk döneminden itibaren var olduğu söylenebilir. Ancak süreç içinde çeşitli nedenlere bağlı olarak ahilik anlayışına dayalı örgütlenmenin yerini lonca teşkilatı almıştır.

Ahilik şeklinde biçimlenen zaviyelerin 14. yüzyıldan itibaren etkisini kaybetmesine bağlı olarak kurulan ve zamanın ihtiyaçlarını karşılayabilecek özellikleri taşıyan loncaların¹⁷¹ ortaya çıkışı Roma İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarına dayanmaktadır. Bizans dönemindeki loncalar Roma İmparatorluğu dönemindeki *collegia* olarak isimlendirilen loncalarla¹⁷² benzerlik gösterse de süreç içerisinde farklı bir karakter kazanarak iktisadi ve ticari hayatın temelini oluşturan bir yapıya dönüşmüştür.¹⁷³

Teşkilatlanmış esnaf gruplarını ifade eden lonca kavramının Osmanlı Devleti'nde ne zaman kullanılmaya başlandığı ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak İtalyan şehir devletlerinin Osmanlı ile girmiş oldukları ticari ilişkiler ve özellikle Galata ve etrafında mukim olan yabancı ticaret erbabının¹⁷⁴ oda ve hanlar için kullandıkları lonca kavramının zaman içinde yaygınlık kazandığı belirtilmektedir. Kavram her ne kadar başlangıçta esnaf teşkilatı bağlamında yerel tüccarların esnafa satacağı malın depolanıp dağıtıldığı özgül bir yer için kullanılsa da süreç içinde doğrudan esnaf teşkilatı ile özdeşleşerek, esnaf sistemini anlatmak için kullanılmıştır. Daha önce de aynı yerlerde icra edilen bu fonksiyonlar için lonca kavramı

¹⁷⁰ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Zanaatkârları**, Alfa Basım Yayım: İstanbul, 2017, s. 77.

¹⁷¹ Murat Şen, "Osmanlı Devleti'nde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar ve Vakıflar", **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 6, Kasım, 2002, s. 28.

¹⁷² Ortaçağ kentlerindeki esnafın tamamı, kendi aralarında sıkı kuralların geçerli olduğu loncalara ayrılmış bulunmaktaydı. Ancak Osmanlı imparatorluğunun bu sisteme geçiş sürecine bakıldığında 15. yüzyıla denk geldiği görülmektedir. Yani Osmanlı için, Lonca Teşkilatı'na geçiş için dönüm noktası sayılan husus, İstanbul'un fethidir. Fethin gerçekleşmesi ile birlikte lonca teşkilatı gerçek manada faaliyete geçmiştir. Halil Emre Akbaş, Serdar Bozkurt / Kübra Yazıcı, "Osmanlı Devletinde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi İle Karşılaştırılması", **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2018, s. 173.

¹⁷³ Selahattin Bayram, "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2012, Sayı: 21, s. 96.

¹⁷⁴ Osmanlı'da gayrimüslimler devlet hizmetinden muaf olan kişilerdiler. Bundan dolayı gayrimüslimler genellikle esnaflık ve ticaretle ilgilenmekteydiler. Yelda Demirağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları", **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 13, 2002, s. 19.

kullanılmamıştır. Bayram'a göre, ilk kez 16. yüzyılda II. Bayezid Kanunnamesi'nde lonca kavramına atıfta bulunulmuştur.¹⁷⁵ Ancak Kal'a esnaf teşkilatından lonca teşkilatına geçişin 17. yüzyılın ortalarına tekabül ettiğini belirtmektedir. Bu gelişme mekânsal bir değişimden ziyade kurumsallaşmanın bir sonucudur. Kavram 18. yüzyıla gelindiğinde yaygın bir şekilde kullanılmıştır.¹⁷⁶

On yedinci yüzyıldan itibaren kurulan loncaların büyük şehirlerde çalışan nüfusun neredeyse tamamını kapsadığı ifade edilmektedir. Evliya Çelebi anılan yüzyılda İstanbul'da aşçıların 16; balıkçıların 11; soytarı ve meddahların 12 loncada toplandığını belirtmiştir. Binlerce üyesi olan bahçıvan ve tellak gibi gruplar da mevcuttur. Çelebi'ye göre Kahire'de 300 lonca bulunmaktadır.¹⁷⁷ 1637'de gerçekleştirilen bir esnaf törenini tasvir eden Çelebi, asker sayısı kadar dükkân sahibinin bulunduğunu belirtmiştir. Ona göre, 57 gruptan meydana gelen esnaf grupları 1100 loncadan oluşmaktaydı. Bu bilgi başka tarihçilerce de teyit edilmiştir.¹⁷⁸ Loncaların büyük çoğunluğunu % 57,9 oranıyla Müslümanlar; geriye kalan kısmının %24,4'lük kısmını Hristiyan ve % 1,4'lük kısmını ise Yahudi loncaları oluşturmuştur.¹⁷⁹ Bu anlamda Osmanlı loncaları tarihteki diğer Ortadoğu toplumları ile karşılaştırıldığında oldukça ileridedir.

Üyeliğin zorunlu olduğu loncaların başlıca amacı tüccar ve sanatkârların haklarının korunmasıdır. Bir taraftan piyasaya hâkimiyet söz konusu iken diğer taraftan üretimin sürekliliği sağlanmaya çalışılmaktaydı. Bu nedenle lonca teşkilatlarında mesleki beceri maddiyattan daha çok belirleyicidir.¹⁸⁰ Buna bağlı olarak her sanayi ve iş kolu oldukça uzmanlaşmıştır. Çeşitli mallar satan dükkânların yerine belirli ürünleri

¹⁷⁵ Bayram, s. 96.

¹⁷⁶ Ahmet Kal'a, "Lonca", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 27, s. 211-212; Ahmet Kal'a, **İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları I**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 65-66.

¹⁷⁷ Timur Kuran, "Osmanlı Lonca Teşkilatı Üzerinde İslam Etkileri", *Osmanlı 3 İktisat*, (Ed. Güler Eren), Semih Ofset, Ankara, 1999, s. 98.

¹⁷⁸ Bayram, s. 97.

¹⁷⁹ Halil Emre Akbaş, Serdar Bozkurt, Kübra Yazıcı, "Osmanlı Devletinde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi ile Karşılaştırılması", **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Özel Sayı, 2018, s. 174.

¹⁸⁰ Ramazan Arslan / Devran Şanlı, "Osmanlı Devleti'nde Bir Esnaf Örgütlenmesi Olarak Lonca Teşkilatı", **Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 7, s. 24.

bulunduran esnaflar söz konusudur: kundura almak isteyenler kunduracılar çarşısına, tencere veya cezve almak isteyenler bakırcılar çarşısına giderdi.¹⁸¹ İş ve çalışan üzerine detaylarının aşağıda inceleneceği lonca teşkilatı 19. yüzyılın sonlarına kadar ayakta kalmıştır. Anılan yüzyılda Avrupa’da yaşanan iktisadi gelişmeler doğrultusunda elde edilen rekabet gücü, Osmanlı Devleti’ni iktisadi açıdan etkisi altına almıştır. Önce küçük sanayi çökmüş ve yüzyılın sonuna gelindiğinde loncalar ortadan kalkmıştır.¹⁸²

3.2. Esnaf Sisteminin İşleyişi

Osmanlıda esnafın çalışma işleyişi çırak, kalfa ve usta sistemine dayanmaktaydı. İhtiyaç duyulan elemanlar küçük yaşlarda lonca içine alınır ve belirli bir birikim elde ettikçe yükselirdi.¹⁸³ En alt basamakta bulunan çırak için Farsçadan alınan “şakird” sıfatı kavramı da kullanılmıştır. Çıraklık aşamasından geçmeden ilgili sanatı herhangi bir şekilde öğrenen kişilerin usta olmasına izin verilmemiştir. İkinci rütbe kalfalıktır. Kalfalık her zaman için çıraklık gibi zaruri görülmemiştir. Bu nedenle üçlü hiyerarşik yapının esnek ögesini oluşturmaktadır. Ancak geleneklere bağlı loncalarda kalfalık ustalığın zorunlu şartıdır. En üst basamakta usta bulunmaktadır. Usta olmanın koşulu loncayı meydana getiren sosyal zümreye mensup olmak ve gedik hakkını satın alabilecek bir varlığa sahip olmaktır. Gedik hakkının satın alınması ile ustalık arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Öyle ki gediğin bir dönem ustalık ile adlandırıldığı da olmuştur.¹⁸⁴ Bu nedenle esnaf sisteminin işleyişinde gedik hakkının önemli bir yeri bulunmaktadır.

3.2.1. Ticari Bir Kısıt Olarak Gedik

Osmanlı devletinde herkesin istediği sanatı ya da ticareti yapma hakkı bulunmamaktaydı. Bunun için sıkı kuralların bulunduğu esnaf örgütüne girmiş olmak ve o sanatın gerektirdiği becerileri elde etmiş olmak gerekliydi. Bir sanat veya ticari

¹⁸¹ Mahrada Kia, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Gündelik Hayat**, Pozitif Yayınları: İstanbul, 2013, s. 97.

¹⁸² Murat Şen, “Osmanlı Devleti’nde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar ve Vakıflar”, **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 6, 2002, s. 31.

¹⁸³ Zemrud Nuri, “Esnaf Birlikleri ve Narih Sistemi”, **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2019, s. 42.

¹⁸⁴ Gabriel Bear, **Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi**. çev. Sami Ferliel, **AÜ SBF Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 14, 1963, ss. 100-104.

eylemde bulunma hakkının elde edilmesine gedik denilmektedir.¹⁸⁵ Diğer bir ifadeyle, Osmanlı esnafılık sistemi açısından büyük bir önemi olan gedikler, bir mesleği yürütebilmek için gerekli olan alet ve edevat ya da mesleği icra etme hakkı için kullanılmaktadır. Bu konuda yayımlanmış fetvalar her ne kadar fazla değilse de bunlar aracılığıyla gediklerin nasıl ortaya çıktığı ve işledikleri bilgisine ulaşılmaktadır.¹⁸⁶ Belirli birinin ticaret ile uğraşmasını, dükkân açmasını veya imalathane kurmasını sınırlayan gedik,¹⁸⁷ kavram olarak kusur ve çatlak gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlıda askeri, yönetsel boyutları da bulunan gedik hukuksal ve iktisadi alanda daha yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Esnaflar arasında inhisar usulünün kabulüne dayanılarak oluşturulan esnaf gediği ile gedik kavramının temel anlamının dışına çıkmıştır ve elde edilen bir imtiyazı nitelemek için kullanılmıştır. Tarihi kayıtlarda Süleyman Sudi ve Sıdkı'ya ait iki tanım bulunmaktadır. Sudi gediği, bir inhisar ya da imtiyaz olarak tanımlamıştır. Bu hak sahibinin işleyeceği ya da satacağı malı bir başkasının işleyememesi veya satamamasıdır. Bu hak hükümet tarafından kişiye verilen senedin içindeki hükümler aracılığıyla geçerli olmaktadır. Sıdkı'nın tanımına göre gedik, her ne kadar önceden usta olmayı ya da sınai aletlerini nitelemişse de gediğin bir sanatı icra etmek ve ticaret yapma yetisini elde etmek şeklinde tanımlanması daha uygundur.¹⁸⁸

Gediğin ortaya çıkışı loncalarda olduğu gibi Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki çalışma zorunluluğu ile ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle din ayırımı gözetmeyen bir hak olarak gediğin ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Yeni yapıların “gedik teşkilatı” olarak anıldığı belirtilmektedir.¹⁸⁹ Bilinen en eski gedik, Silivri’de fırıncı esnafına 1653’te verilmiştir. Yine 1659 yılınca İstanbul’da camcı esnafı gedik hakkı elde etmiştir. Ancak gediğin resmi bir hal alması 1727’de olmuştur. Etnaf kethüdasının incelemesi, esnaf grubu ile devletin izni ile elde edilen gedik ile her mahalle, köy, kasaba ve şehirde belirlenen dükkân sayısının aşılmasının önüne

¹⁸⁵ Coşkun Üçok, **Türk Hukuk Tarihi Dersleri**, Ankara, 1972, s. 155.

¹⁸⁶ Özcan, s. 35.

¹⁸⁷ Reşad Ekrem Koçu, **Tarihte İstanbul Etnafı**, Doğan Kitap: İstanbul, 2002, s. 11.

¹⁸⁸ Nurcan Koyuncu, “Osmanlı Devleti’nde Etnaf Gediklerinin Hukuki Esasları, Gelişimi ve İlgaı”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 2, 2018, s. 55.

¹⁸⁹ TESK, **50 Soruda Ahilik. Ankara: Türkiye Etnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu**, <http://www.tesk.org.tr/yayin/124.pdf>, 2015.

geçilmiştir. Ayrıca yine cari esnafı koruma bağlamında imtiyaz fermanlarında; esnaf sayılarının değişmemesi, mülk sahiplerinin kiralari yükseltmemesi, gediğı olmayanların ticaret ve sanat yapmamaları, boşalan gedikleri çırak ve kalfaların alması gibi hükümleri kapsamıştır.¹⁹⁰

İktisadi açıdan gediğın işleyişinden çıkarılacak en önemli sonuç hem pazarın hem de üretimin sınırlı olmasıdır. Esnaflar için liberal ekonomilerde olduğu gibi sürekli olarak genişleyen ve bir pazara üretim sağlamak gibi bir durum söz konusu olmamıştır. İhtiyaç duyulandan daha çok bir üretimin gerçekleştirilmesi fiyatları düşüreceğinden ve bundan daha az bir üretimin fiyatları arttıracacağından hareketle üretici sayısı ve bununla bağlantılı bir şekilde üretim sınırlı kalmıştır. Hirfet sayısı devlet tarafından tespit edilmişti. Kadı sicilleri bu sayı dışına çıkıp dükkân açmak isteyenlere yönelik yasaklarla doludur. Böylece hem tüketici hem de üreticinin korunması amaçlanmış kısıtlı bir pazar ekonomisi söz konusu olmuştur.¹⁹¹ Halkı pahalılıktan ve vurgunculuktan korumayı amaçlayan bu ekonomik yapı ayrıca planlıdır. Çünkü gediğın gerektirdiğı prensipler ile dükkân açma belirli şartlara bağlanmıştır ve özellikle büyük şehirlerde belirlenen kota olduğundan dükkan açmak isteyen biri mevcut kişilerden birinin ölmesini ya da işini terk etmesini beklemek zorundaydı. Usta dükkân sahibi ile icare akdine istinaden anlaşma yapardı. Mesleğinin gerektirdiğı ilaveleri yapar böylece gedik hakkı doğardı. Burada kiraya verenin izni şart koşulmuştur. Kiracı kaldığı müddetçe eciri misil ödemeye devam ederdi. Ustanın herhangi bir nedenle işini bırakması durumunda bu işi yapma yeteneğine sahip bir evladı var ise hak ona geçerdi. Eğer yoksa varisleri bu hakkı yeteneğı olan birine ferağ diye isimlendirilen bedel üzerinden satabilirdi.¹⁹²

Gedikler mekânsal olarak ikiye ayrılmaktadır. Sabit gedikler dükkan veya atölye gibi sabit yerleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu tür gedik hakkına sahip olanların sanat ya da ticaretini başka bir yerde yapması zordu. Gedik sahibi eğer herhangi bir nedene bağlı olarak göç etmek durumunda kalırsa kendisiyle birlikte senedini değiştirerek gediğini de nakletmek durumundaydı. Diğer gedik türü seyyar ya

¹⁹⁰ Hilmi Özkan “Osmanlı ve Ahilik”, (Böl. Ed. Mustafa Akkuş), Ed.. Ömer Akdağ, ve Meltem Kurtuluş, **Ahilik ve Meslek Ahlakı**, Konya, Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016, ss. 91-92.

¹⁹¹ İnalçık, Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, ss. 297-298.

¹⁹² Ekrem Buğra Ekinci, **İslam Hukukunda Değışmenin Sınırı**, İstanbul, 2018, ss. 57-58.

da havzidir. Bu tür kişinin kendisine özgüdür. Bu hakka sahip olan kişinin istediği yerde sanatını icra etmesine izin verilirdi.¹⁹³ Gedik denilince daha çok irtifak hakkı akla gelmektedir. İslam hukukuna aykırılık oluşturduğu belirtilen bu hakkın zaman içinde serbest ticaret ve sanatın icra edilmesini engellediği düşünülmüş ve kaldırılmaya çalışılmıştır. III. Selim başarılı olmasa da gediklerle uğraşmıştır. 1860 yılında yeni gediklerin kurulması yasaklanmış ve 1913 tarihinde yayımlanan bir kanunla gedikler tamamen kaldırılmıştır.¹⁹⁴

3.2.2. Piyasa Düzenlemesinin Aracı: Narh Sistemi

Osmanlı ekonomisinin planlı veya müdahaleci bir modele sahip olduğunun diğer bir kanıtı da narh sistemidir. Günümüzde serbest piyasa ekonomisini temsil eden kapitalist ve bunun alternatifi olan sosyalist ülkeler tarafından benimsenen ekonomik araçlar ne salt sosyalist ne de kapitalisttir. Her iki ekonomi de birbirinin araçlarına gerektiğinde başvurabilmektedir. İktisatçılar genellikle planlamacı ekonominin ve piyasa ekonomisinin tarih boyutunu ihmal ederek Osmanlı gibi kapitalist dışı bir ekonomiye sahip ülkeler açısından yanılığa düşmüşlerdir. Osmanlı ekonomisinde mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtımında genel olarak İslam fiyat politikasının etkileri görülmektedir. Bu bağlamda benimsenen para, fiyat, ticaret, ihtikâr ve tekeleci eğilimlerin önlenmesi politikaları söz konusu olmuştur.¹⁹⁵ Bu konuları ele alan detaylı çalışmalar bulunmaktadır. Burada çalışmanın kapsamı içine giren, merkezinde esnaflığın olduğu ve mal ve hizmetlerin dağıtımı ile ilgili olan narh sistemi üzerinde durulacaktır.

Farsça “fiyat”, “kıymet” anlamındaki “nirh” kelimesinin dönüşümünden oluşan ve halk arasında “nark” şeklinde de kullanılan narh kavramı, dar anlamıyla temel ihtiyaçlar için üretilen mal ve hizmetlerin belirlenen tavan fiyatlarının müdahale edilerek aşılması anlamına gelmektedir. Geniş manada narh ise hem sabit hem de asgari fiyat belirlemelerini de içermektedir. İslam alimlerinin narh hakkındaki görüşleri

¹⁹³ Neşet Çağatay (1997), **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, ss. 216-217.

¹⁹⁴ Üçok, s. 156.

¹⁹⁵ Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 43, 1987, ss. 111-150.

hem kendi içinde hem de bazı koşullara bağlı olarak değişmektedir. Ancak genel olarak zorunlu narh için belirtilen şartlar şunlardır:

- (i) Sunulan mala ya da hizmete kamuya zarar verecek kadar yüksek bir fiyata erişilmesi,
- (ii) Narha konu olan malın umumiyet kesp etmesi,
- (iii) Devletin kamu yararı için zorunlu narhtan başka çaresinin kalmaması,
- (iv) Mal ve hizmetlerde yaşanan pahalılığın üretici ya da tüketici spekülasyonlarından kaynaklanması,
- (v) Arz kısalsa dahi narh uygulamasını sonuçlandırmayacak olması,
- (vi) Narhın etkileyeceği aktörler (esnaf, tüccar) ve uzman kişilerle hakkaniyetin bir gereği olarak görüşülmesi,
- (vii) Kalite ve uzmanlık farklarına dikkat edilmesi,
- (viii) Makul bir kâr payı bırakılarak alıcıların yanı sıra satıcıların da rızalarının kazanılması,
- (ix) Narhı koyacak yetkililerin adil davranması,
- (x) Bu dokuz maddenin dışında narhın kanuna dayanması, narh sürecinde yargı yolunun açık bırakılması gibi koşullar da sayılmaktadır.¹⁹⁶

Osmanlıda narh, genellikle dar anlamına tekabül edecek şekilde mal ve hizmetlerin üst sınırının tespit edilmesi için uygulanmıştır.¹⁹⁷ Osmanlı yöneticileri narhı piyasada adil fiyatın sağlanmasının ve buna bağlı olarak halkın refahının bir gereği olarak görmüşlerdir. Ancak Köprülü Fazıl Mustafa Paşa örneğinde olduğu gibi bazı yöneticiler arz-talep dengesine dayalı uygulamaları devreye sokup narhı durdurmak istemişse de fiyatların aşırı bir şekilde artmasıyla tekrar narh sistemine dönmüştür. Osmanlı aydını da narhı toplum adına oldukça yararlı görmektedir. Örneğin Ali Efendi serbest alım satımın söz konusu olduğu bir piyasada satıcının helal kazancına haram karıştırdığını belirtmiştir. Lütfi Paşa narhın dünyanın önemli bir meselesi olduğunu vurgulamış ve üzerinde ehemmiyetle durulması gerektiğini belirtmiştir. Yine Gelibolulu Ali, narhın küçük bir iş olarak görülmemesi gerektiğini ve padişah ile vezirlerin konu üzerinde durmamaları nedeniyle satıcıların dilediği fiyata başvurmalarıyla haram bir kazanç elde edeceklerini belirtmiştir.¹⁹⁸ Bu kapsamda gerek yönetsel gerekse de teorik

¹⁹⁶ Cengiz Kallek, “Narh”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 32, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, ss. 387-389.

¹⁹⁷ Mübahat S. Kütükoğlu, “Narh”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 32, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, ss. 390-391.

¹⁹⁸ Harun Şahin, “Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Ana İlkeleri Çerçevesinde Klasik Dönem Osmanlı İktisat Politikasına Bakış”, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 19, Sayı: 61, Kış 2015, s. 397.

anlamda Osmanlıların genel görüşü narhın olması gerektiği üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle Osmanlılarda narh belirli mallar yerine oldukça geniş bir çerçevede uygulanmış ve zorunlulukların bir gereği olarak ortaya çıkmışsa da süreklilik kazanmıştır.

Narh sisteminin ilk örneğinin yer aldığı Oruç Bey Tarihi'nde, Sultan Bayazid Han'ın kadıları rüşvet almak ve halka zulmetmek nedenlerinden dolayı hapse attığı, sonra da yakılmalarını emrettiği belirtilmektedir. Veziri Ali Paşa rüşvetin nedenini kadıların aldığı düşük ücrete bağlamış ve sultanı ikna ederek kadılara gelir bulma işini sultanın isteği üzerine vazife edinmiştir. Vezir Ali Paşa miras paylaşımlarında kadıların her bin akçeden yirmi akça, şer'i mektuplardan ise iki akça alınabileceğine karar vermiştir. Bu narh Ali Paşa narhı olarak bilinmektedir.¹⁹⁹ Daha sonra Anadolu kentlerinin tamamında uygulanan narh sisteminde yılda iki kez esnafa fiyat verilmekteydi. Bahar ve kış başlangıcında belirlenen fiyatlara uyulması istenirdi.²⁰⁰

Osmanlıda narh yalnızca fiyatı değil ayrıca kaliteyi gözetten bir sistemdir.²⁰¹ Her ürün ve malın fiyatlarının ayrı ayrı belirlenirken kalite göz önünde tutulmaktaydı. Bununla ilgili bir sonraki bölümde inceleneceği üzere sıkı denetimler söz konusuydu.²⁰² Kütükoğlu narhı olağan ve olağan üstü olarak ikiye ayırmaktadır.²⁰³

(i) Olağan narhlar:

- a. Mayıs ayının başlarında yapılan ilk kuzu kesiminden birkaç gün önce ete narh konulmaktadır. Gerekmesi durumunda fiyatlar yeniden ayarlanmaktaydı ve süt ile mamullerinin fiyatları ilk ve sonbahar aylarında belirlenirdi.
- b. Sebze ve meyve fiyatları da mevsimlere göre tespit edilmekteydi. Mevsiminden önce yetişen meyve ve sebzelere narh verilirken, bolluk dönemlerinde fazla bir değişme olmazdı.

¹⁹⁹ Altuğ Murat Köktaş, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Piyasa Düzenlemeleri: 1500-1700 İstanbul Kadı Sicillerinde Narh Uygulamaları", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Nisan 2016; Cilt: 9, Sayı, 2, s. 229.

²⁰⁰ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara, 1991, s. 126.

²⁰¹ Şevket Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, Gerçek, İstanbul, 1990, s. 62.

²⁰² Çadircı, 126.

²⁰³ Mübahat S. Kütükoğlu (Haz.), *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983, ss. 10-12.

- c. Takvimi esas alan diğer bir narh çeşidinde ise halkın Ramazan ayını rahat geçirebilmesi için Şaban ayında narh verilmekteydi.

(ii) Olağanüstü narhlar:

- a. Kuraklık, vaktinden önce yağmur yağması veya fazla yağışlar nedeniyle mahsullerin azalması fiyatların yükselmesine neden olmaktaydı. Yine şiddetli kışların kara ya da deniz ulaşımını olumsuz etkilemesiyle fiyatlar yükselişe geçerd. Bu nedenle fiyat ayarlanmasına gidilmekteydi.
- b. Bunun tersi durumunun gerçekleşmesi de her zaman için mümkün olduğundan, yani bol mahsul elde edildiği dönemlerde narh fiyatlarında düşürmeler yapılmaktaydı.
- c. Harp ve abluka dönemlerinde de fiyat ayarlamaları yapılmaktaydı. Harplere katılım nedeni ile üretim azalmakta ve sefere katılanların ihtiyaçlarının giderilmesi halka ulaşan ürünlerin kısılmasına neden olmaktaydı. Bu durum fiyatlarda artış yapılması zarureti doğurdu.
- d. Para dengesinin bozulduğu devalüasyon dönemlerinde narh uygulanırdı ve paranın değeri yükselince tekrar mal oranlarında düşüş sağlayan narh verilirdi.

Narhın tespit ve tanzimi konusuna gelince, narhın başlaması genellikle padişah fermanına dayanmaktadır. Ancak gerek İstanbul'da gerekse de taşrada narhın tespit ve tanzim konusundan sorumlu olanlar kadılardır. Narh verilmesi gereken bir durum ortaya çıktığında kadı bunu sadrazama bildirmekteydi. Sadrazam durumu padişaha arz ettikten sonra, kadı huzurunda bulunan esnaf kethüdaları, muhtesip, âyân, şehir kethüdası ve diğer ileri gelenlerin bir arada bulunduğu bir ortamda belirlenen ürün ve mal fiyatları şer'îye siciline yazılırdı. Gümrükten geçen bir mal söz konusu olduğunda gümrük emini de toplantıya katılırdı. 1789 tarihinde narh tespit usulüne ilişkin bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme sarayda iâşe teminine ilişkin yapılan bir yolsuzluğa istinaden ortaya çıkmıştır. Düzenlemeye göre, narh tespit edilirken İstanbul kadısı ile birlikte defterdar ve reisülküttabın da hazır bulunması gerekmektedir. Yine gümrük emini ve narh konusunda bilirkişi niteliğindeki tüccarların da narh işlerine yardım edeceği düzenlenmiştir. Taşrada ise kadı ayan ve eşraf ile müzakere ederek narh verilmekteydi. Büyük yerleşim yerlerinde hem valinin hem de muhafızın da onayı gerekmektedir. İstişarelerin ardından narh sonuçlanırdı. Kâr oranı genellikle yüzde 10 oranında

belirtlmifltir. Esnaf bu oranın üzerinde bir fiyatlamada bulunmayacağına ilişkin taahhütte bulunmaktaydı.²⁰⁴ Kadılar narh için siciller tutmuştur. Tanzim ve ilan edilen narh defterleri zaman zaman sicillere geirilmifltir. Sicillerin bir kısmı yiyecek ve içecek gibi umumi, diğerk bir kısmı ise yalnız bazı şeyleri içeren hususi şeyleri konu edinmiştir. Takvim-i Vakayi gazetesinin, devletin resmi yayını olarak çıkarılmasıyla narh defterleri burada yayımlanmaya başlanmıştır.²⁰⁵ Genel olarak değerkendirildiğinde narhın tespit ve tanzim safhasında hem alıcının hem de satıcının zarar görmeyeceğik müzakereci bir yaklaşım benimsenmiştir.

3.2.3. İktisadi Düzenin Yasal Dayanağı: İhtisab Kanunnameleri ve Esnaf Nizamnameleri

İhtisab müessesesi esas itibariyle bir sonraki bölümde incelenecek olan denetim ile ilgilidir. Ancak Osmanlı esnaf sisteminin sosyo-ekonomik koştlları açısından önemli olduėu²⁰⁶ için burada da ayrıca incelenmesi gerekmektedir. Hesap etmek, saymak ve yeterli olmak manasındaki kelimelerin karştılığı olan Arapça “hasb” kökeninden türeyen ihtisab kavramı bir işi yaparken sevap boyutunu dştnmek, çirkin yapılan işi kınamak ve hesap sormak anlamındadır. Genel ahlak ve kamu huzurunun korunması adına faaliyet yürüten kuruluğu tanımlamak için kullanılmıştır.²⁰⁷ İlk kez Hz. Muhhammed (s.a.v.) döneminde ortaya çıkmış ve Hz. Ömer (r. a.) döneminde muhtesip ataması yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda İslam lkeleri muhtesip atama uygulamasına devam etmiştir. Osman Gazi ve Orhan Gazi dönemlerinde arşı Pazar esnafına yönelik bir takım düzenlemeler yapılmışsa da II. Bayezid’in çıkarmış olduğu Bursa İhtisab Kanunnamesinden önce herhangi bir kanunname tespit edilememiştir.²⁰⁸

²⁰⁴ Mücteba İlgürel, “1116-1119/1704-1707 Tarihleri Arasında Balıkesir’e Ait Narh Düzenlemeleri”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 2, 2003, ss. 14-15; adırcı, s. 126.

²⁰⁵ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü I**, İstanbul, Milli Eğitim Sözlüğü, 1993, s. 657.

²⁰⁶ İbrahim Erdoğdu, “Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiplik zerine Bir Deneme”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 11, 2000, s. 123.

²⁰⁷ Cengiz Kallek, “Hisbe”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 18, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, s. 133.

²⁰⁸ Hakan Yılmaz, Osmanlılar’da İhtisab Kurumunun Menşei, Gelişimi ve Orhan Gazi’nin Bursa’da çıkardığı İlk “İhtisab Kanun-Namesi”, **Journal Of Turkish Studies**, Sayı: 43, 2015, s. 206.

İhtisab Kanunnameleri şehrin ihtiyaçları gözetilerek düzenlenen, imal edilen ve satışa sunulan malların tabi olacağı ilkeleri düzenleyen kanunnamelerdir.²⁰⁹ Literatürde standartlar kanunu olarak anılan kanunnamelerin ilki II. Bayezid dönemine hazırlanan ve içeriğinde yüzden fazla madde bulunan Bursa İhtisab Kanunnamesidir. Diğer bir ifadeyle günümüzde ISO9000, SA8000 ve ISO14000 şeklindeki modern standart uygulamalarının temeli olarak görülmektedir. Bursa, İzmir ve Edirne'yi kapsayan kanunnameler; tüketicinin korunması, çevrenin düzenlenmesi, gıdaların standartlaştırılması manasında ilk düzenleme olarak anılmaktadır.²¹⁰ Bursa İhtisab Kanunnamesinin içeriğinde kalite standardizasyonunun yanı sıra yukarıda incelenen narh konusu öne çıkmaktadır.²¹¹ Diğer ihtisab kanunnamelerinin de benzer bir içeriğe sahip oldukları görülmektedir.

Örneğin 1502 tarihli 73 maddelik İstanbul İhtisab Kanunname'si incelendiğinde narh, denetim ve kalite konusu maddelerde ayrı ayrı ya da iç içe yer almıştır. Bunun yanı sıra bazı ticaret kollarını kimin yürüteceği ve hangi usuller ile yapılması gerektiğine ilişkin ilkeler bulunmaktadır. Kanunnamenin muhteviyatına ilişkin birkaç örnek vermek konunun daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Narh konusunda, birinci maddede, kış mevsiminden bahar mevsiminin sonuna kadar geçen altı aylık süreçte 250 dirhem koyun etinin bir akçeye satılması gerektiği; yaz mevsiminin ilk iki ayında 300 dirhem, yaz mevsiminin sonu ile güz mevsiminin ilk ayında 350 dirhem ve güzün son iki ayında 300 dirhem koyun etinin yine bir akçeye satılması gerektiği düzenlenmiştir. Keçi etinin ise bu fiyat üzerinden 50 dirhem fazlaya satılması gerektiği belirtilmiştir. Bu etlerin ayrı ayrı satılması ve kesinlikle karıştırılmaması gerektiği ifade edilmiştir. Aksi bir uygulama söz konusu olduğunda kişilerin ta'zir cezası ile cezalandırılması gerektiği belirtilmiştir. Belirlenen narhın çiğnenmesi durumunda ise her dirheme karşılık bir akçe ile ceza verileceği düzenlenmiştir. İkinci maddede Osmanlı devleti için koyun tüccarı yazılanların koyunları ne zaman getirecekleri, nasıl kayıt ettirecekleri, nerede kesecekleri ve nasıl

²⁰⁹ Kütükoğlu, Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, s. 23.

²¹⁰ Süleyman Tunç, "Türkiye'de Tüketici Haklarının Gelişimi Ve Hak Arama Yolu Olarak İnternet", **Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2015, s. 73.

²¹¹ Recep Özdemir, "Tarihte Tüketici Haklarına Yönelik Yapılan İlk Kanun: "Kanunname-i İhtisab-ı Bursa", **Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, 2017, s. 1-16.

satacakları, bunların nasıl denetleneceği, kendi rızası ile şehre koyun sokanlardan koyun tüccarlarının koyun satın almamaları gerektiği belirtilmiştir.²¹²

Narh konusu geçen başlıkta ve denetim konusu bir sonraki bölümde inceleneceğinden burada kalite konusu üzerinde durmak yerindedir. Anılan kanunnamede ekmeğin nasıl daha iyi olabileceği; yemek işiyle uğraşanların nasıl yemek pişirmeleri gerektiği; ayakkabının derisine, rengine ve kalitesine göre fiyatı ve nasıl işleneceği şeklinde detaylı kalite standartları söz konusudur. Bunların yanı sıra gem, yular, bez, meyve ve sebze, giyim, tahta işleri (marangozluk), kuyumculuk, nalbantlık, boyacılık, kazancılık, bıçakçılık, çilingirlik, hallaç, ipekçi, hamamcı ve kalaycı gibi birçok meslek erbabının işlerini nasıl icra etmeleri gerektiği detaylı bir şekilde düzenlenmiştir.²¹³

İstanbul İhtisab Kanunnamesinin ne zaman hazırlandığına ilişkin kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte Bursa ve Edirne Kanunnamelerine benzerliği nedeniyle aynı devrede hazırlandığı düşünülmektedir. 1502-1507 yıllarında hem Osmanlı adetlerini hem de İslam hukukunu çok iyi bilen Mevlana Yaraluca Muhyiddin tarafından hazırlanan Bursa, İstanbul ve Edirne İhtisab Kanunnameleri tüketici haklarını koruyan muazzam derecede önemli hukuki metinlerdir.²¹⁴ Bu tarihten sonra hazırlanan ihtisab kanunnamelerinin yaklaşımının aynı olduğu görülmektedir. Kanunnameler aracılığıyla yapılan düzenlemelerde esnafta kalite ve müşteriye memnun etme anlayışının yerleştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.²¹⁵

İhtisab kanunnamelerine ek olarak esnaf birliklerinin işleyişini düzenleyen ve esnafın uymak zorunda olduğu nizamnameler de neredeyse aynı amaca hizmet etmekteydi. Mesleğinin özelliklerine göre çeşitli şartlar içeren nizamnameler henüz onaylanmamışken uygulamaya geçmekteydi. Belirli aşamalardan geçen nizamnameler ikinci aşamada devlet tarafından onaylanmaktaydı. Birinci aşama, yani henüz devlet

²¹² Ahmet Akgündüz (Sadeleştiren), “İstanbul Belediye (İhtisab) Kanunu”, **Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları**, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2005, s. 127-128.

²¹³ Akgündüz, İstanbul Belediye (İhtisab) Kanunu, s. 126-137.

²¹⁴ Akgündüz, s. 126.

²¹⁵ Cafer Çiftçi, “Müşteri Memnuniyeti, Kalite ve Osmanlı Esnafı”, **U.U. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 7, 2004/2, s. 25.

güvencesinin söz konusu olmadığı süreç, belirli kurallar çerçevesinde esnaf grubunun oluşturulması, teşkilatlanmış bir esnaf birliği haline gelmenin ilk adımını oluşturmaktaydı. İkinci aşamada pratikte uygulanan nizamlar ya aynısıyla ya da kısmi değişikliklerle çoğu zaman kadı, bazen de sadrazam tarafından verilen onayla resmiyet kazanmaktaydı. Nizamlar ekonomik temelde iki ana bölümden meydana gelmekteydi: (i) üretim-imalat nizamları ve (ii) ham madde ve mamul malların alım satımıyla ilgili süreçleri içeren nizamlar. Bu nizamnameler zaman zaman ihtiyaca göre yenilenmekteydi.²¹⁶

Esnaf kâhyaları aracılığıyla esnafa bildirilen nizamları yüz yıllar boyunca Osmanlılarda esnaf sisteminin önemli bir parçası olarak yürütülmüştür.²¹⁷ İlgili her konunun detaylarıyla ele alındığı nizamnamelerde belirlenen düzenlemelere ilişkin birkaç örnek vermek yerinde olacaktır. Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârlar Nizamnamesinde; ekmekçilerin yaptıkları ekmeklerin ve çöreklerin çiğ ve kara olmaması, kasapların koyunları geceden temizlemesi, aşçıların eti iyi pişirmeleri, işkembecilerin temizliğe dikkat etmeleri, börekçilerin hamura ve ete dikkat etmeleri, yoğurtçuların nişasta ve su kullanmamaları gibi birçok detay yer almaktadır. Bunun gibi helvacılar, terziler, ipekçiler, çuhacılar, ayakkabıcılar, mutfaklar, bıçakçılar, kuyumcular, yapı ustaları, oduncular, baharatçılar, bez satanlar (bezzaz), hamamcılar ve değirmenciler gibi birçok meslek grubu hakkında işleyişe ilişkin kaideler bulunmaktadır.²¹⁸

Kanunname ve nizamnameler genel olarak değerlendirildiğinde her ekonomide olduğu gibi Osmanlı ekonomik yapısının da temeli olan üretim-tüketim ilişkisinde oldukça düzenleyici bir işlev gördükleri anlaşılmaktadır. Adeta her ekonomik faaliyetin, bütün işlevleri ve süreçleriyle düzenlendiği müdahaleci bir anlayış benimsenmiştir. Bir taraftan esnaf birliklerinin ilkelerle uzun süre varlıklarına devam etmeleri sağlanmış diğer taraftan tüketiciler korunmuştur.

²¹⁶ Mehmet Demirtaş, **Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza**, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2010, s. 63-66. ,

²¹⁷ Reşad Ekrem Koçu, **Tarihte İstanbul Esnafı**, İstanbul: Doğan Kitap, 2016, s. 181.

²¹⁸ Hüseyin Erol (Der.), **İzmit Esnaf ve Ticaret Tarihi**, İzmit: İzmit Rotary Kulübü, 2013, s. 8-10.

3.3. İç Piyasanın İşleyişi: Tekel Karşıtı Provizyonist İktisat Politikaları

Osmanlı esnafında teşkilatı esnafın belirli mekanlarda faaliyet göstermesi esasına dayanmaktaydı. Bu kapsamda kullanımı kendi yetkisinde olan bir mekanın başka bir esnaf veya esnaf grubu tarafından kullanılmasına izin verilmemiştir. Dolayısıyla bir esnaf grubunun üretim faaliyetinde bulunabilmesi, faaliyet gösterdiği mekânda aynı üretimi yapan, aynı tekel haklarını daha önce elde etmiş başka bir esnaf birliğinin olmamasına bağlıydı. Eğer bir esnaf grubu başka bir esnaf birliğinin tekelinde olan alanda teşkilatlanmak için faaliyetlere başlamışsa o alanda tekel hakkına sahip esnaf birliği derhal kadiya veya doğrudan Divan-ı Hümayun'a başvurarak kendi tekeline müdahale eden esnaf grubunun faaliyetten menedilmesini isteyebilir ve haklı görülmesi durumunda müdahale yoluyla faaliyeti durdurularak grup dağıtırdı. Bazen haksız bir şekilde faaliyetine son verilen esnaf grubu olabiliyordu. Bu durumda olan esnaf, haklılığını devlet nezdinde ispatladıktan sonra yeni beratla faaliyetine yeniden izin verilirdi.²¹⁹

Bu uygulamadan da anlaşılacağı üzere Osmanlılarda her düzeydeki piyasaların kurulması ve işletilmesi devletin bilgisi dâhilinde olmaktaydı. Piyasaların yer aldığı mekânlar devlete düzenli bir şekilde vergi veren esnafın güvenliği ve deneyimi açısından özenle seçilmekte ve denetlenmekteydi. Piyasanın düzenlenmesinin bir diğer yolu fiyat istikrarsızlığının mal dağılımının amaçlarını bozmasıydı. Yüksek fiyatlar karşılığında talebini karşılayanların nedeniyle düşük gelirliler belirli mal ve hizmetleri satın alma gücünden mahrum kalabilmekteydi. Nitekim büyük kentlerin çevresinde yer alan şehirlerde fiyatlar yükseldiği zaman büyük kentlere mallar gelmemekteydi. Bu nedenle İstanbul, Bursa ve Edirne gibi tüketim merkezlerinde böylesi bir durum yaşanmaması için çevre şehirlerde fiyatların yükseldiği dönemlerde fiyatlar büyük şehirlere göre ayarlanmaktaydı. Normal dönemlerde bu uygulamaya başvurulmazdı. Yine dış piyasalar açısından dış fiyatların yükselmesi durumunda devlet mal sevkiyatının azalmasına karşın dış fiyatı dikkate alan uygulamalara başvurmaktaydı. Gerek iç piyasada gerekse de dış piyasada malların ihtiyacı olanlara ulaşabilmesi ve mal

²¹⁹ Nakiboğlu ve Yasa, s. 370.

akışının sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için devlet iç fiyatları ayarlamak ve dışarıya ihraç yasakları koymak gibi düzenlemeler yapmaktaydı. Böylece yoksullar için gerekli olan asli ihtiyaçların zenginlerin tali ihtiyaçları olarak tahsis edilmesinin önüne geçilmekteydi.²²⁰ Üretim açısından da eşitlikçi bir anlayışla üretim faktörlerinin eşit bir dağılım ile devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır.²²¹

Osmanlı ekonomik sistemi bu anlamda ferdiyetçi değil cemaatçi bir yapı arz etmektedir. Osmanlı ekonomik sistemini başarılı kılan bu anlayışla birlikte sistemin temel amacının cemaatin bir parçası olarak güvenliğe erişmek, para kazanma konusunda hırslı davranmamak ve yumuşak başlılık gibi ilkelere²²² bağlı olduğunu gösteren başka uygulamaları da bulunmaktadır. Sistem bir taraftan tam rekabet şartlarını gerçekleştirmek diğer taraftan rekabetin rekabeti ortadan kaldırmaması üzerine kurulmaya çalışılmıştır. Bunun için piyasalar etkili bir şekilde denetlenmiş ve tekelci eğilimlerle mücadele edilmiştir.²²³

Temel amaç piyasalarda hem yeterli mal ve hizmetlerin bulunması hem de alım gücüne uygun bir fiyata işlem görmesidir. Üreticiden ziyade tüketici odaklı kurgulanan bu anlayışa provizyonist ya da iaşecilik denilmektedir.²²⁴ Osmanlı devletinde kuruluşundan itibaren bu ilke benimsenmiştir.²²⁵ Provizyonizm ilkesinin Osmanlı iktisadi hayatında uzun süre yaşamasının koşulları şu şekildedir:

- (i) Değişmeyen tabiat ve teknolojiye bağımlı olan ekonomide verimlilik düşük olduğu gibi artırılması güç bir şeydir.
- (ii) Herhangi bir müdahalenin verimliliği arttırmaktan ziyade düşürmesi daha muhtemeldir.
- (iii) Zor ve pahalı bir ulaştırma söz konusudur.

²²⁰ Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2005, ss. 269-270.

²²¹ Çiftçi, ss. 17-34.

²²² Kâzım Ceylan, **Ahilik Türk-İslâm Medeniyetinde Dünyevi ve Uhrevi Sistem**, Ankara: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kültür Yayınları, 2013, s. 61.

²²³ Milli Eğitim Bakanlığı, Meslek Ahlakı ve Ahilik, Ankara, http://ktm1gonen.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/10/10/823990/dosyalar/2017_12/22162656_Meslek_Ahla_kY_ve_Ahilik.pdf, 2016, s. 14, (Erişim Tarihi: 04.02.2019).

²²⁴ Mehmet Genç, **Devlet ve Ekonomi**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000, s. 55-56.

²²⁵ Cüneyt Dumrul / Yasemin Dumrul, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kapitalist Paternde Sanayileşmesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 23, 2014, s. 151.

Anılan üç şartın geçerli olduğu Osmanlı ekonomisinde toplumsal düzenin korunması ve devletin gerçekleştirdiği faaliyetlerde herhangi bir aksaklığın ortaya çıkmaması için iktisadi düzene müdahale adeta bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Bunun başlıca yolu ise provizyonizme dayanmaktır.²²⁶ Provizyonizmi gerçekleştirmek üzere, fiyatlara istikrar kazandırılarak tekelci eğilimlerin engellenmesine ve tam rekabet şartlarına yaklaşılmaya çalışılmıştır. Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere hem arz hem de talep esneklikleri fiyatlarda büyük oynamalara imkan tanımayacak şekilde ayarlanmıştır. Bunun için ürünlerin piyasaya gelmeden önce kapatılması yasaklanmıştır. Tekelci eğilimlerin önüne geçmek için İslam dininin yasakladığı ve Osmanlıların da üzerinde durarak tedbirler ile engellemeye çalıştıkları uygulamaların başında ihtikâr gelmektedir.²²⁷

“Hakkını yemek, kötü davranmak; kıtlaştırmak, tedavülden çekmek, istiflemek, tekeline almak” manalarına tekabül eden “hakr” kökünden türeyen ihtikâr kavramı, bir malın fiyatının artacağı düşüncesiyle malı stoklayarak piyasaya arz etmekten kaçınmak anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle ihtikar, karaborsacılık, istifçilik, vurgunculuk ve tekellilik anlamlarına gelmektedir.²²⁸ Ekonomik düzenin doğal gelişimine engel olan bu durum hem İslam dininde hem de İslam dışındaki sistemlerde yasaklanmıştır. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) çeşitli zamanlarda dile getirdiği mübarek kelimeleriyle ihtikar yapanları kınamıştır. Kendisinden (s.a.v.) sonra gelen halifeler ve İslam devletlerinde de ihtikar yasaklanmış ve hoş karşılanmamıştır. Diğer ekonomik yapılarda da ihtikar kısmen ya da tamamen yasaklanmıştır. Örneğin Talmud döneminde temel gıda maddelerinde ihtikar yapmak yasaklanırken baharat gibi tali ürünlerde herhangi bir yasak konulmamıştır.²²⁹

Osmanlılarda esnaf teşkilatı ve hisbenin en önemli amaçlarından birisi piyasalardaki tekelci ve karaborsacılık faaliyetlerini içinde bulunulan koşullara göre bir

²²⁶ Genç, Devlet ve Ekonomi, s. 56.

²²⁷ Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, s. 271.

²²⁸ Cengiz Kallek, “İhtikar”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 21, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, s. 560.

²²⁹ M. Zeki Uyanık, “İslam Hukukunda İhtikar”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 16, 2010, s. 433-476

takım önlemlerle engellemek ve tam rekabete uygun bir zemin oluşturmaktır.²³⁰ İhtikarın engellenmesi için ürünlerin üretildikleri bölgelerde satılması temel bir esastır. Böylece başka bölgelerde fiyatların yükselmesini beklemek için ihtikar yapılmamasına yönelik tedbirler daha başından alınmıştır. İç ticarete malların fazla olmasına özen gösterilmiştir.²³¹ Dışardan gelen malın belde dışında karşılayarak alınması mal fiyatlarını sunî olarak yükseltecek spekülasyonlar, anlaşmaya varmış kişiler arasına girip fiyat yükseltmek aynı amaca hizmet eden yasaklamalardır. Temel amaç malın en kısa süre ve yollarla makul bir fiyat üzerinden tüketicilere ulaştırılmasıdır.²³² Provizyonist ilkenin bir gereği olarak içerideki halkın ihtiyacı karşılanmadan malı ihraç etmek engellenmekteydi.²³³

Tekelciliğin önüne set çeken fiyat istikrarını koruyan mekanizmalardan birisi de ribanın yasak olmasıdır. Diğer taraftan temel üretim faktörü olarak görülen emek karşısında ona zıt bir gelir kapısına yol vermek hoş karşılanmamıştır. Ancak ribanın yasak olmasının temel nedeni elbette İslam iktisadının riba konusunda engelleyici bir özellik taşımasıdır.²³⁴ Sonuç olarak tam rekabetin sağlanamadığı, eksik rekabetin var olduğu durumlarda fiyatlara müdahale edilmesi, Osmanlı iktisat düşüncesi ve uygulamaları açısından önemli bir ilke olarak benimsenmiştir. Fiyat politikasının temelini bu esas teşkil etmiştir.²³⁵ İstenilen düzenin sağlanması ve devamlılığı için sıkı bir denetim mekanizması getirilmiştir.

²³⁰ M. Fatih Turan, “İslam Hukuku Açısından Yıkıcı Fiyat Uygulaması”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 43, 2015, s. 97.

²³¹ Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, s. 272.

²³² Tabakoğlu, Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi, s. 115-117.

²³³ Cihan Özgün, “Osmanlı Ekonomi Politikasına Kısa Bir Bakış (XVIII-XIX Yüzyıllar), **Tarih Okulu**, Sayı: 1, 2008, s. 8.

²³⁴ Tabakoğlu, Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi, ss. 115-117.

²³⁵ Ahmet Tabakoğlu, **İslam İktisadına Giriş**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008, s. 103.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI ESNAFINDA YÖNETİM, DENETİM, SUÇ VE CEZA

Esnaflığı inşa eden her koşulun birbirinden ayrılması, görüldüğü üzere zor ve karmaşık bir iştir. Çünkü örneğin esnaflığın ekonomik koşulu aynı zamanda kültürel koşul kategorisine girebilmektedir. Diğer bir ifade ile esnaflığın her koşulu aynı zamanda diğer koşulların parçalarını içerisinde barındırmaktadır. Bu bağlamda ahenk içerisinde bir arada bulunan koşullar eklektik bir yapı arz etmez. Denetim esnaf koşullarının sonuncusudur. Denetimin öncülü olan yönetim ve denetimin gerektirdiği bir olgu olarak ortaya çıkan suç ve cezanın da denetim ile birlikte ele alınması yerindedir.

4.1. Osmanlıda Esnaf Yönetimi ve Denetimi

Osmanlı esnaf teşkilatlanmasında etkili eğitim ve denetim konusunda esas ilişki usta-çırak ilişkisidir. Bu geleneksel toplumlarda, bürokrasi, ilmiye, saray ve orduda görülen bir sistemdir. Kalemde bulunan şakird, medreselerdeki talebeler, çarşıdaki çıraklar erken yaşlarda işe başlamakta ve ustalarının sıkı denetim ve gözetimi ile işlerini iyi bir şekilde öğrenmektedir. Bu bağlamda üretim anonim ilişkiler ile değil yüz yüze ve birincil kaynaklar aracılığıyla ortaya çıkmaktadır.²³⁶ Çalışmanın önceki bölümlerinde çırak-kalfa-usta ilişkisi ele alındığı için ayrıca incelenmeyecektir. Ancak burada zikredilmesinin temel nedeni usta-çırak ilişkisinin esnaf teşkilat yapısında bulunan hiyerarşik yapıya yansımasıdır. Esnaf teşkilatlarında görülen yönetim yapısıyla ilgili literatürde farklılıklar bulunmaktadır. Bunun birkaç nedeni olabilir. Öncelikle hiyerarşide bulunan her görevin Osmanlı topraklarının tamamında aynı biçimde uygulanmaması ve esnaf teşkilatlarına manevra alanının tanınmasıdır. İkinci olarak aynı dönemde aynı meslek kolunda bulunan idarecilerin pratikte farklı isimlendirmelerle anılmasıdır. Örneğin 19. yüzyılın ilk yarısında Ankara, Bursa, Sivas, Tokat, Diyarbakır ve Konya şehirlerinde aynı mesleğin icra edildiği iş alanlarında farklı yönetici isimlendirmeleri kullanılmıştır. Ankara’da Ekmekçibaşı, Kuyumcubaşı şeklindeki unvanlar kullanılırken, Sivas’ta Ekmekçiler ve Kuyumcular Şeyhi, Diyarbakır’da

²³⁶ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Ankara: Cedit Neşriyat, 2008, s. 298.

Kuyumcular Kethüdası ismi kullanılmıştır. Bunun yerel farklılıkların bir yansıması mı yoksa gerçekten farklı manaları temsil etmelerinin yansıması mı olduğu konusunda henüz kesin bir bilgi mevcut değildir.²³⁷ Mevcut literatürde esnaf hiyerarşisinde kadı, muhtesip, kethüda, esnaf şeyhi, duacı, nakib, ihtiyar ustaları, yiğitbaşı ve ehl-i hibrenin yer aldığı belirtilmektedir.²³⁸ Bunları kendi aralarında resmi, yarı resmi ve sivil yönetici ve denetleyiciler olarak tasnif edilebilir.

4.1.1. Resmi Yetkililer

Resmi görevliler ile kastedilen tayininin doğrudan devlet tarafından yapıldığı kimselerdir. Bunlar kadı ve muhtesiptir. Hem kadının hem de muhtesibin birçok konuda yetkisi olmasına rağmen burada yalnızca esnaflık boyutuyla ilişkili görevleri yönetim ve denetim ekseninde ele alınacaktır.

4.1.1.1. Hükümetin Temsilcisi Sıfatıyla Kadı

İnsanlar arasında meydana gelen çekişmeleri ve davaları şeriatın öngördüğü usullere uygun bir şekilde çözmekle vazifeli olan Kadı İslami bir aktör olup İslam tarihi boyunca uygulanmıştır.²³⁹ Osmanlı Devletinde de daha beylik döneminden itibaren fethedilen yerlerde hukukun temsilcisi olarak kadılar görevlendirilmiştir. Nitekim Karacahisar fethedildikten hemen sonra kadı ve subaşı ataması yapılmıştır.²⁴⁰ Adliye ve mülkiye görevlisi olarak kadılar mülki, beledi, askeri, mali ve adli alanlarda kapsamlı ve geniş yetkilere sahip bulunmaktaydı. Hatta Osmanlı Devleti içerisinde kadılardan daha geniş yetkileri haiz bir başka memuriyet türü bulunmamaktaydı.²⁴¹

Osmanlı Devletinde Kadılık makamı esnafın resmî başvuru merkeziydi. Kadı esnaf arasında çıkan anlaşmazlıkları çözmek gibi hukukî bir sorumluluk taşımaktaydı.

²³⁷ Ömer Demirel, “Osmanlı Esnafı (1750-1850)”, **Türkler Ansiklopedisi**, (Ed. H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, s. 253-263.

²³⁸ Demirtaş, s. 5; Miyase Koyuncu, “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s. iv; Abdulkadir Atar, “Osmanlı Şeyhülislâmlarının Fetva Kitaplarında ve İstanbul Kadı Sicillerinde Mezbahalar”, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Yıl: 11, Sayı: 2, 2018, s. 488. s. 470-501; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s. 627.

²³⁹ Fahrettin atar, “Kadı”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 24, s. 66-69.

²⁴⁰ Necdet Öztürk, **Çadırdan Saraya 14-15. Yüzyıl Osmanlı Devlet Düzeni**, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, s. 33.

²⁴¹ İlber Ortaylı, “Osmanlı Devleti’nde Kadı”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 24, s. 69.

Esnafla ilgili olarak; sanat ve ticaretle uğraşan tüm esnafın aralarında vuku bulan meselelerin çözümü; kethüda, yiğitbaşı ataması ve gerektiğinde azil ya da değişimi; mevcut gediklerin artırılması ya da ilga edilmesi; gedik alım satımlarıyla ilgili işlemlerin sicile kaydı; esnaf arasında geçerli nizamın korunarak devam ettirilmesi gibi konular kadı ve yardımcısı olan naibin beledî vazifelerindendi.²⁴² Esnafın kadıya hangi hususlarda ne şekilde başvurduğunu ve sorunlara nasıl çözüm bulduğu şöyle ifade edilmektedir:

“Esnaf bir müşkilâta maruz kaldıkça “meclis-i şer’i envere” müracaatla hâll-i mesele ederler. Bir kimse mevcut ve muayyen dükkânlardan fazla olarak aynı çarşıda veyahut esnafın toplu bulunduğu diğer bir mahalde bir dükkân açsa -ki bu gibi dükkânlara koltuk denilirdi- veya muayyen olan ölçü, vezin ve biçime mugayir bir şey imale cüret etse, başlarında kethüda ve yiğitbaşları olduğu hâlde esnafın bütün “müsinn ve ihtiyar söz sahipleri” yani müntehab ve yaşlı ileri gelenleri ve söz anlayan ve söyleyebilenleri “meclis-i şer’i lazimü’t-tevkîre” gelerek “kadimü’l-eyyâmdan beri ve olagelene muhalif” ve “nizam-ı kadime mugayir” surette harekete cüret ile “ibadullahı ızrâra ictisâr” etmiş olan kimse veya kimseler hakkında şikâyetler der-miyan ederler ve müşteki anhu dahi meclise celbettirerek şer’i şerife muvâfık ve arzularına mutabık surette hâll-i mesele etmeden gitmezlerdi.”²⁴³

Ekonomik faaliyetler itibariyle fiyat tespiti ve narh konması gibi uygulamalarda kadınların önemli rolleri bulunmaktaydı. Bu işlerini yerine getirirken kadınlar halkın ve esnafın temsilcisi sayılan kişiler tarafından yapılan başvuruları değerlendirir ve genellikle yardımcı olmaya çalışırdı.²⁴⁴ Kadının mahkemesinde toplanan şehir eşrafı, vergilerin düşürülmesi ya da olumsuzluğa neden olan memurları şikâyet konusu yaparlardı. Kadı mahzar denilen bir belge hazırlayarak imzalardı.²⁴⁵ Esnaf teşkilatlarını ve esnafları denetlemenin görevleri arasında yer aldığı kadı, bu görevini pazarda satılan ürünleri fiyat ve standartlar açısından kontrol ederek yerine getirmekteydi.²⁴⁶ Üretimde öngörülen standartların uygulanması ve vurgunculuğun önlenmesini sağlamak kadının hisbe yetkisi içinde yer almaktaydı. Bununla görevli

²⁴² Koyuncu, s. 93.

²⁴³ Osman Nuri Ergin, **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayını. İstanbul 1995 s.

²⁴⁴ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: Hil Yayınları, 1987, s. 124-125.

²⁴⁵ Halil İnalıcık, “İstanbul: Bir İslam Şehri”, Çev. İbrahim Kalın, **İslam Tetkikleri Dergisi**, Cilt: 9, 1995, s.262.

²⁴⁶ Şeniz Anbarlı Boztaay / Konur Alp Demir, “Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 10, 2014, s. 77.

bulunan memur muhtesipti. Kadının gözetimi altında muhtesip her vakit pazarda bulunmaktaydı.²⁴⁷

Yerel kadılar azami fiyat listesini periyodik olarak hazırlamanın yanı sıra kethüdalara onay verebilmekteydi.²⁴⁸ Esnaf teşkilatını temsil eden kethüda ve tüccarları temsil eden şeh-bender kadının onayı ile görevine başlamaktaydı. Şehrin gözetimini bir ölçüye kadar ellerinde bulunduran bu iki grubun göreve başlamalarının kadının tescili ile olması onun şehir ve ticaret hayatındaki rolüne önemli bir işarettir. Ancak şunu da belirtmekte yarar vardır ki devletin çıkarları söz konusu olmadığı müddetçe kadının bu konudaki görevi noterlik statüsünden ibaret kalmıştır. Esnaf teşkilatı içerisinde gerçekleştirilen seçimlere genellikle kadılar karışmaz ve kadının onayı bir formalite olarak uygulanırdı. Bu durum, Osmanlı şehir hayatında kısmi bir özerkliğin olduğunu göstermektedir.²⁴⁹

Kadılar hem hükümet hem de esnaf teşkilatları açısından şehir yapılanmasının gerekli bir aktörüdür. Hükümet temsilcisi sıfatıyla esnaf teşkilatlarının yetkili organlarına divan emirlerini iletmekle görevlendirilmiştir. Şehre gelen ürünlerin kaydedilmesi, pazarda belirlenen miktar dışında az ya da daha fazla mal getirilmemesi ve belirlenen sayıdan fazla dükkan açılmaması gibi esnafın ekonomik koşullarının tamamı kadının denetimi altındaydı. Kadılar üretilen her şeyden haberdar edilmekteydi. Aksi halde bir mal ya da ürünün satılması ve sevkiyatı söz konusu olmazdı. Kadının bu geniş yetkilerini en iyi şekilde yerine getirebilmesi için her şeyin yerinin belli olması, biçiminin önceden belirlenmesi, fiyatının sabit olması ve alım satım dönemlerinin bilinmesine bağlıydı. Nitekim kanunname ve nizamnamelerde yukarıda incelendiği üzere görülmektedir. Bunun yanı sıra kadılar görevlerini yerine getirirken bir takım yardımcılara ihtiyaç duymaktaydı. Bu yardımcılarının başında denetleme, kontrol ve ceza

²⁴⁷ İnalçık, İstanbul: Bir İslam Şehri, s. 262.

²⁴⁸ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600**, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004, s. 453, 455.

²⁴⁹ İnalçık, İstanbul: Bir İslam Şehri, s. 263-264.

konularında yetkilendirilen muhtesib gelmekteydi. Ayrıca çarşı ve pazarda dolaşan ayak naibleri bulunmaktaydı.²⁵⁰

4.1.1.2. Kadının Yerleşim Birimlerindeki Belediye Hizmetlerinden Sorumlu Yardımcısı Muhtesib

Muhtesib kadının şehirlerdeki beledi hizmetlerinin yerine getirilmesinden sorumlu memurudur.²⁵¹ Kadılıkta olduğu gibi İslam ülkelerinde her zaman yerleşim yerlerine kadı ile birlikte bir muhtesibin tayin olduğu görülmektedir.²⁵² “İhtisab ağası” ya da “ihtisab emini” olarak da adlandırılan muhtesiblerin yapacakları görev ve kendilerine yüklenen sorumluluklar ihtisab kanunnamelerinde etraflı bir şekilde düzenlenmişti. Kadının üstlendiği sorumluluklara yardımcı olma görevinden hareketle muhtesiblerin de kadılar gibi toplumsal, ekonomik, adli ve dini yetkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Fatih Sultan Mehmed döneminde hazırlanan İstanbul İhtisab Kanunnamesi’nde Yüce Allah’ın (c.c.) yaratmış olduğu her şeyin hakkının gözetilmesi muhtesibin sorumlulukları arasında sayılmıştır.²⁵³

Görüldüğü gibi muhtesibin görev ve etkisinin kaynağı İslam dini idi. Bu nedenle İslam dininin hoş karşılamayıp, çirkin gördüğü her türlü kötülüğü yani münkeri, ortadan kaldırmaya çalışırdı. Dolayısıyla İhtisab müessesesi bir bakıma şeriata uygun hareket edilmesini sağlardı.²⁵⁴ Muhtesibin yerine getirdiği görevler hisbe müessesinin alanına girmektedir. Hisbeye hakim olan prensipler genel olarak şu şekildedir: iyiliği emrederek kötülükten vazgeçirmek, adaleti tesis etmek, halkın malını, canını ve haysiyetini korumak, gelenek ve göreneklere sahip çıkmak, şeriati kendinde yaşamak ve ticarete dürüst olmak.²⁵⁵ Bu anlamıyla muhtesibin şehir hayatının düzeni için önemli görevleri bulunmaktaydı. Atölye ve pazarlardan ağırlık ve ölçülerin denetlenmesine;

²⁵⁰ Feda Şamil Arık, “Osmanlı’larda Kadılık Müessesesi”, **OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, Sayı: 8 1997, s. 35-36.

²⁵¹ Kemal Kaya, “Tanzimat’tan Önce Belediye Hizmetleri ve Voyvodalar”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 41, 2007, s. 102.

²⁵² A. S. Bazmee Ansarı, “Hint Alt Kıtası”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, Cilt: 18, s. 143.

²⁵³ Ziya Kazıcı, “Muhtesib”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 18, s. 143.

²⁵⁴ Erdoğan, s. 133.

²⁵⁵ Yüksel Demirkaya, “Osmanlı Devletinde Belediye (Hisbe) Teşkilatı”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı: 41-42, 1998, s. 304, s. 303-317.

mamul ve gıda maddelerinin kalite kontrolünden şarap kullanımı ve şans oyunlarının yasaklanmasına; hayatın genel akışını bozacak inşaat yapılarının kontrolünden gayrimüslimlerin evlerinin Müslümanlarınkinden daha yüksek olmamasına birçok yetkisi bulunmaktaydı. Özellikle esnaf teşkilatları üzerinde önemli bir nüfuzu olduğu tarihi kayıtlardan anlaşılmaktadır.²⁵⁶

Bu nüfuz aslında kadının yardımcısı olmaktan kaynaklanmaktadır. Nitekim İnalıcık ve Arı da kadının şehri ve pazarı muhtesip aracılığıyla denetlediğini belirtmektedir.²⁵⁷ Akgündüz muhtesibin esnaf üzerindeki denetim ve kontrol yetkilerini şu şekilde saymaktadır:²⁵⁸

- (i) Esnaf arasında kol gezmek,
- (ii) Kalitenin kontrol edilmesi,
- (iii) Narh sistemi ve uygulanması,
- (iv) Ölçü ve tartıların kontrol edilmesi,
- (v) Alım satımın belli kurallara bağlanması ve teftişi,
- (vi) İddihar, ihtikar ve spekülatif kazançların önlenmesi,
- (vii) Tekelci eğilimleri önlemesi,
- (viii) Kaçakçılığı önlemesi,
- (ix) Üretici ve aracı kişilerin korunması.

Muhtesibin bütün görevlerine değinen Kazıcı ise denetim ve kontrole ilişkin şu maddeleri saymaktadır: kola çıkma, narh, fiyat ve diğer konularda nizamnamelere uyulup uyulmadığının kontrolü, İstanbul'un iaşesi meselesi.²⁵⁹ Osmanlı esnafının ekonomik koşulları incelenirken bu başlıklara kısmen değinildiğinden burada yalnızca birkaçından bahsetmek yerinde olacaktır. Muhtesib esnafı teftiş etmek için eğer isterse Çarşamba divanından çıkan sadrazam ile ya da o olmadan İstanbul kadısı ile birlikte kol gezmekteydi. Zaman zaman kendisi ve görevlileriyle birlikte de kola çıkmaktaydı. Kol

²⁵⁶ Ziya Kazıcı, "Osmanlı Şehir İdaresinde İhtisab Müessesesi", **İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler** (Ed. Vecdi Akyüz), İstanbul: İlke Yayıncılık, 2005, ss. 371-372-373. s.

²⁵⁷ Halil İnalıcık / Bülent Arı, "Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalıcık'ın Çalışmaları", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 6, 2005, s. 35.

²⁵⁸ Akgündüz, Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları, s. 73-102.

²⁵⁹ Kazıcı, Osmanlı Şehir İdaresinde İhtisab Müessesesi, s. 374.

gezme muhtesibin denetleme görevindeki en önemli türü oluşturmaktadır. Tüketicinin korunması bağlamında kalite, ölçü ve tartı, narh kontrolleri yapılmaktaydı. Malın şehrin dışından önceden alınması yine muhtesibin kontrolü altındaydı. Muhtesib tahsis ve stok politikası aracılığıyla üretim ve arz üzerinde denge sağlamaktaydı. İhtiyaç hasıl olduğunda tahsis edilebilsin diye bir kısım mal muhtesibin tasarrufuyla stoklanmaktaydı. Bu durum Kazıcı'nın İstanbul'un iâşesi meselesi dediği olguya tekabül etmektedir. İstanbul'da halkın ihtiyaçlarına ulaşması önemli görüldüğünden darlık durumunda devlet iâşesinin halka arz edildiği görülmektedir. Buna karşın kontrol altında gerçekleşmeyen stoklama/iddihar yasaklanmıştı. Bunun neden olacağı spekülâtif kazançların engellenmesi muhtesibin görevidi. Muhtesib yalnızca tüketiciyi değil ayrıca üreticiyi korumakla da vazifeliydi. Bu bağlamda esnafın talepleri doğrultusunda narh fiyatları yükseltilebiliyor, usulsüz tahsil edilen vergiler engelleniyor ve resmi kişilerin esnaf üzerindeki diğer kanunsuz uygulamalarına müsaade edilmiyordu.²⁶⁰

Muhtesibin yetkilerindeki genişlik ve kapsam nedeniyle bazı araştırmacılar kadının yardımcısı olmasına rağmen bazı konularda kadından daha geniş yetkilere sahip ve üstün olduğunu düşünmektedir. Özellikle şahit ve ispata ihtiyaç duymadan hüküm verebilmesi böyle düşündürmektedir. Sonuç olarak muhtesibin belediye hizmetlerinde ilk vazifeli kadının “gözü, kulağı ve eli” olduğu anlaşılmaktadır.²⁶¹

4.1.1.3. Atanmış Bilirkişi Ehl-i Hibre

Esnaf teşkilatının yönetim yapısı içerisinde yer alan ehl-i hibre,²⁶² mesleğinde uzman olan kişiler arasından seçilmekte ve esnaf ile tüccar arasındaki anlaşmazlık durumlarında hakemlik etmek, ürünlerin kalite kontrolünü yapmak ve narh tespitinde bulunmak gibi görevleri yerine getirmektedir.²⁶³

Mahkeme kayıtlarından yapılan çıkarımlara göre, ehl-i hibrenin atanma süreci diğer resmi görevlilerin atanmasıyla aynıdır. Esnaf teşkilatı kendi içinden seçilen bir ya

²⁶⁰ Akgündüz, Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları, s. 73-102.

²⁶¹ Demirkaya, s. 311.

²⁶² Bayram, s. 90.

²⁶³ Kal'a, s. 423-424.

da bazen iki kişi, kadı tarafından kaydedilerek merkezden alınan onayla ehl-i hibre olarak atanmaktaydı. Öncelikli görevi üretimde kaliteyi kontrol etmek olan ehl-i hibre neredeyse resmi bilirkişi konumundadır. Üretim yöntemlerine aykırılık tespit ettiği zaman üretim geleneklerinin muhafazasını sağlamak adına kişileri dava edebilmekte ve gerektiğinde merkezden yardım isteyebilmekteydi. Kadı genellikle bilgileri ehl-i hibre aracılığıyla edinmekteydi. Çünkü ehl-i hibre üretim tekniğine ilişkin geniş yetkiye sahip olduğu gibi üretim tekniklerinde değişim talep eden merkezin yereldeki icracısı görevinde bulunurdu. Görevleri açasından değerlendirildiğinde ehl-i hibrenin kadı ve muhtesibin yardımcısı konumunda olduğu anlaşılmaktadır.²⁶⁴

4.1.2. Yarı Resmi Görevliler

Yarı resmi görevliler ile, tayininde hem sivil hem de devlet tasarrufunun bulunduğu ve her iki acağan görevleri bulunan kimseler kastedilmektedir. Bunlar tarihsel süreçte şeyh ve kethüdadır. Her ikisi de devlet ve esnaf arasında aracı olma rolünde bulunmuşlardır.

4.1.2.1. Esnaf Şeyhi

Esnafın şikayetleri ve devletle aralarındaki meselelerle ilgilenen esnaf şeyhi, esnafın büyüğü anlamına gelmektedir.²⁶⁵ Ömür boyu seçilen şeyhin tayin edilmesi hem esnaf kethüdalarının hem de esnafın onayına bağlıydı. Esnafın en namlı, yaşlı ve faziletli siması olan şeyh çoğunlukla törensel görevlerde bulunmaktaydı.²⁶⁶ Evliya Çelebi kendi döneminde İstanbul’da 105 esnaf şeyhinin bulunduğunu belirtmiştir.²⁶⁷ Esnafın genel meseleleriyle ilgilenen ve çoğunlukla merasim işlerinde bulunan şeyhlerin yerini 18. yüzyıldan itibaren kethüdalar almaya başlamıştır.²⁶⁸

²⁶⁴ Nurcan Abacı, “Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma”, **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakóltesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 3, 2002, s. 77-78.

²⁶⁵ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt: 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993, s. 557.

²⁶⁶ Demirtaş, s. 29.

²⁶⁷ Ekrem Buğra Ekinci, “Esnaf Olmak Kolay Değildi”, **Osmanlılar**, <http://osmanlilar.gen.tr/Yazilar/esnaf-olmak-kolay-degildi.html>, (21.02.2019).

²⁶⁸ Ahmet Kal’a, “Esnaf”, **Diyanet İşlam Ansiklopedisi**, Cilt: 11, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, s. 423-430.

Bear, şeyh yerine kethüdaların öne çıkmasını, loncaların giderek fütüvvet geleneğinden kopmasına ve ekonomik ve idari görevlerle daha fazla hemhal olmasına bağlamaktadır. Ona göre, yaşanan dönüşüm giderek şeyhin seçilmesi zorunluluğunu ortadan kaldırmış ve şeyhlik makamı giderek kaybolmaya yüz tutmuştur. Nitekim Demirtaş da şeyhin görevinin tarihsel süreç içerisinde sembolik bir hal aldığını belirtmektedir. Şeyhlerin son dönemlerinde hacca giden ve gelen esnafı karşılamaları yegâne görevleri haline gelmiştir.²⁶⁹ Fakat şeyh tabiri esnaf reisleri için kullanılmaya devam etmiştir.²⁷⁰

4.1.2.2. Esnaf Teşkilatında İcra Organının Başı Kethüdâ

Kethüdâ kelimesinin aslının katak-xvatai olduğu ve Pehleviceden geldiği belirtilmektedir. Farsça'da kethudâ olarak kullanılan kavram Türkçe'de hem bu şekilde hem de kâhya olarak kullanılmıştır. Farsça'da “ked”; ev, köy, taht anlamlarına; hudâ” ise sahip ve malik manalarına gelmektedir. Kavram II. Pers Krallığı Döneminde hükümet karşısında köyün temsilcisi olarak kullanılmıştır. Safeviler devrinde de şehrin idari hizmetlerinden görevli kimseler için bu kavram kullanılmıştır. Selçuklularda 13. yüzyılda kullanılan kavram Osmanlılarda da mevcuttur. Kavram hem devlet idaresi hem de esnaf teşkilatı içerisinde bazı görevleri ifa eden kimse için kullanılmıştır.²⁷¹

Sicil defterlerinde kethüda için bir tevazu göstergesi olarak “vekil-i fukara” tabiri kullanılmıştır. Kethüdalar genellikle bir, bazı durumlarda birkaç esnaf kolunu temsil etmektedir. Örneğin Kemaliye’de 1845-1846 yıllarında 41 iş kolunu temsil eden 27 kethüda vardır. Attar, bakkal, berber, çömlekçi gibi kolları temsil eden bir kethüda bulunurken, demirci ve çilingircileri; saat, senet ve kalaycıları; saraç, mutaf, keçe ve semercileri birer kethüda temsil etmiştir. Kethüdalar bir taraftan kethüdalık görevini ifa ederken diğer taraftan temsil ettikleri iş alanın içerisinde kendi dükkânlarını

²⁶⁹ Demirtaş, s. 29.

²⁷⁰ Akgündüz, Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları, s. 54.

²⁷¹ Mehmet Canatar, “Kethüda”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 25, İstanbul: TDV Yayınları, 2002, s. 332-334.

işletmektedirler. İlk dükkânlar bu kişilere aittir ve genellikle kethüdalar itibarlı kimselerdir.²⁷²

Şehir kethüdaları olarak isimlendiren şahıslar, hem halkın temsilcisi hem de devletin emirlerinin halka ulaşmasına aracılık eden resmi görevli kişilerin yardımcılığı görevini yapmışlardır. Kethüdalar seçimle iş başına gelmektedirler. Fakat bu seçimlerin nasıl yapıldığına ilişkin net bir bilgi mevcut değildir. Burada şehrin ileri gelenlerinin ve halkın onayını alması önemlidir. Nitekim başka bir şart aranmamaktadır. Ancak kayıtlardan anlaşıldığı üzere kethüdalar dindar, kabiliyetli ve halkın hoşnut olduğu kimseler arasından seçilmekteydi. Çekişmeli bir durum olmadığı müddetçe halkın istediği kişiler merkezce tayin olunmuştur. Kethüdalar, merkezden berat alındıktan sonra kadı ya da sancak beyi tarafından resmen tayin edilmekteydi.²⁷³

Devletle ilişkilerin yürütülmesine yardım ettiği için kethüda askeri sınıf içinde yer almıştır.²⁷⁴ Bu nedenle esnaf teşkilatının kuruluşundan 1908'e kadar devam eden kethüdalık yarı resmi bir memuriyet olarak ifade edilmektedir. Hükümet ve esnaf arasındaki rolü nedeniyle hükümet tarafında da itibarı bulunmaktaydı.²⁷⁵ Esnaf teşkilatının maddi ve idari işleriyle ilgilenen kethüdanın; esnafın yolsuzluğa girmesinin önüne geçmek, esnaf arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözmek, gerekliliğin ortaya çıkması durumunda kadı ve Dîvân-ı Hümayun'a bilgi vermek ve genel olarak esnafı yönetmek şeklinde görevleri bulunmaktaydı.²⁷⁶ Bunun yanı sıra dükkân açmak isteyenlerin durumlarını inceleyerek uygun görürse devlet izninin alınmasını sağlamak,²⁷⁷ hükümetin yaptığı tembihleri esnafa iletmek, esnaflardan istenen yardım ve konulan narhı bildirmek,²⁷⁸ satılacak mallara aracılık etmek,²⁷⁹ esnafın genel eğitimi

²⁷² Abulkadir Gül, "XIX. Yüzyıl Eğin (Kemaliye) Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Tespitler", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 12, 2010, s. 204-205.

²⁷³ Şenol Çelik, "Şehir Kethüdası", Cilt: 38, s. 451-453.

²⁷⁴ Özer Ergenç, **Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s. 385.

²⁷⁵ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü II**, İstanbul, Milli Eğitim Sözlüğü, 1993, s. 140.

²⁷⁶ Kal'a, Esnaf, s. 423-430.

²⁷⁷ Hilmi Özkan, "Osmanlı ve Ahilik", **Ahilik ve Meslek Ahlakı** (Bölüm ed. Mustafa Akkuş), Ed. Ömer Akdağ, ve Meltem Kurtuluş, Konya: Karatay Üniversitesi yayınları, s. 91-92. s. 82-93.

²⁷⁸ Ekrem Buğra Ekinci, **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**, İstanbul: Arı Sanata Yayınevi, 2008, s. 281.

²⁷⁹ Özcan, s. 28-29.

ile ilgilenmek,²⁸⁰ altılar olarak isimlendirilen kurula başkanlık etmek, esnaf toplantılarını yönetmek, kısaca esnafın bütün işlerine nezaret etmek²⁸¹ şeklindeki görevleri yerine getirmiştir. Yine işyerinde çalışacak kimseler için kethüdalara bilgi verilmekteydi ve işe başlayan kimseler usta oluncaya kadar kethüdaların denetimi altında çalışmaktaydı.²⁸² Bu anlamıyla esnaflıkla ilgili her şey hakkında tam yetkili olan kethüdaların denetim açısından oldukça kritik bir rolü olduğu aşikârdır.

Kethüdaların anılan görevlerin gerektirdiği şekilde davranmaması, diğer bir ifadeyle kethüdalardan kötü tutum ve davranışları bulunanların hükümetçe azledilmesi mümkündü. Bu kimi zaman halkın şikâyetine istinaden kimi zaman ise doğrudan devlet eliyle olmaktaydı. Kethüdaların görev süresi sınırsız değildi ancak bir kethüdanın uzun yıllar görevde kalması vakiydi.²⁸³

4.1.2.3. Şeyhin Yardımcısı Nakib

Nakibin ne anlama geldiğine ve yönetim ile denetim kademesinde görevlerinin neler olduğuna geçmeden önce, kendisinin yapılan sınıflandırmada yarı resmi statüsünde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışılmalıdır. Çünkü literatürde nakibin resmi bir makamın onayıyla tayin olunduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak burada yarı resmi memuriyet sınıfının içinde değerlendirilmesinin nedeni Akgündüz'ün esnaf teşkilatlarının loncalara dönüşürken, aktörler açısından da bir dönüşüm geçirdiği ifadesidir. Akgündüz'e göre zaviyelerde birincil derecede yetkili olanlar şeyh ve nakib olmasına rağmen, loncalarla birlikte bunların yerini sırasıyla kethüda ve yiğitbaşı almıştır.²⁸⁴

Nitekim Bear de fütüvvetle birlikte nakibin yerini yiğitbaşının aldığını belirtmektedir. Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılın sonunda geçit töreninde nakibin bulunduğunu belirtmesine rağmen, o dönemde meslek loncalarında nakib adı verilen bir

²⁸⁰ İhsan Cora, "Örgütlerin Yönetimi açısından Ahilik Örgütüne Genel Bir Bakış; Tarihi Bir Araştırma", **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 16, 2017, s. 251-279.

²⁸¹ Nevin Tüzün, "Osmanlı Lonca Teşkilatlarına Toplu Bir Bakış", **Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 18, 2018, s. 231.

²⁸² Demirtaş, s. 37.

²⁸³ Demirtaş, s. 37-38.

²⁸⁴ Akgündüz, Akgündüz, Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları, s. 54.

memurun bulunduğuna dair herhangi bir bilginin bulunmadığını ifade etmektedir.²⁸⁵ Demirtaş nakibliğin kaldırılmasından sonra görevlerinin kethüdaya ya da yiğitbaşına geçtiğine dair literatürde var olan iki görüşü de zikretmiştir.²⁸⁶ Ancak bir hipotezle esnaf teşkilatının başının şeyh olduğu dönemde yardımcısı nakib, loncaların başının kethüda olduğu dönemde yardımcısı yiğitbaşı olduğundan hareketle görev dağılımının şeyhten kethüdaya, nakibten yiğitbaşına geçtiği öne sürülebilir. Yukarıda görüleceği üzere esnaf şeyhleri de yarı resmi statüde sayılmıştır. Şeyhin devlet ve esnaf arasındaki aracı rolüne istinaden bu sınıfta yer alması gerektiği hipotezi, nakib için de geçerli olduğundan yarı resmi statü içinde değerlendirilecektir.

Sözlük anlamıyla seçkin kişi, bir topluluğun vekili, emini anlamlarında kullanılan nakib, siyasi, toplumsal, dini ve askeri alanlarda üst düzey sorumluları ifade etmek için kullanılmıştır. Hicretten önce Medine'deki Müslümanlar arasından İslam'a davet etme ve bilgiler toplama göreviyle nakibler seçilmiştir. Sonraki dönemlerde farklı anlamlara tekabül edecek şekilde kullanılmaya devam edilmiştir. Fütüvvet teşkilatında ve Ahilik'te önemli bir yeri olan nakib, Osmanlı devletinde esnaf teşkilatlarının icra organının başı konumundaki şeyhin²⁸⁷ yardımcısıdır. Bir meslek sahibi olması şart olan nakibler dindarlığı ve doğruluğu bilinen kişiler arasından seçilmekteydi.²⁸⁸

Bu seçim nakibin esnafın meselelerine sürekli olarak nezaret etmesinden kaynaklanmaktaydı. Nakibler işlerini yaparken oldukça dikkatli davranmalıydı. Bu konuda kendisine ağır sorumluluklar yüklenen nakibler esnafın bütün işlerini çevirmektedir.²⁸⁹ Kamus'ta nakibin görevinin ehemmiyetini belirtmek için şu ifade geçmektedir:

“Bir cemaatin şahit ve nazırı ve ahvalinin zâmin ve kefilî ve arifi olan kimseye denir ki daima umur ve ahvaline nezaret ve keyfiyyetlerini bahs

²⁸⁵ Bear, s. 107-108.

²⁸⁶ Demirtaş, s. 30.

²⁸⁷ Atıf yapılan eserde şeyh yerinde kethüda kullanılmıştır. Ancak burada yukarıda anılan hipoteze sadık kalma açısından şeyh kavramı tercih edilmiştir. Nitekim Demirtaş da nakibler için “şeyhten sonra söz sahibi olan yetkili kişiler” tanımlamasında bulunmuştur. Tabakoğlu da nakibi “şeyhin esnaf yanındaki temsilcisi” olarak tanımlamıştır. Demirtaş, s. 30; Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, s. 321.

²⁸⁸ Gülgün Uyar, “Nakib”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 32, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, s. 321-322.

²⁸⁹ Demirtaş, s. 30.

ve tenkir edip iktiza eden mesalihin rüyet ve tesviye ve temşiyetinde takayyut ve ihtimam eder ola. Bu; reisten başkadır. Hatta karbanın (deve, katır, eşek gibi hayvan katarı, kafil, kervan) nakibi oldur ki leyl-ü-nehar kafilenin umur ve mesalihinde ve hareket ve sekenatında nezaret ve tertip ve tesviye ve noksanlarını tekmi makulesi muhimmatında sa'y-ü-dikkat ede ve bu kârbân başıdan başka olur ve hâlâ nakib-ül-eşraf Efendi bundandır.”²⁹⁰

Kervan nakibinin gece gündüz kafilenin işleriyle ilgilenmesi, sorunları gidermesi ve eksiklikleri tamamlaması gerektiğini belirten bu tanımlama,²⁹¹ aşağıda inceleneceği üzere yiğitbaşına esnafın işi ile ilgili yüklenen görevlerle paralellik arz etmektedir. Yiğitbaşının ve kethüdanın görevlerinin nakib ve esnaf şeyhine nazaran görevlerinin daha belirgin olmasının nedeni esnaf teşkilatlarının giderek daha fazla kurumsallaşması hukuksal metinlerde yer bulmasıyla ifade edilebilir.

4.1.2.4. Kethüdanın Yardımcısı Yiğitbaşı

Kurumsal olarak ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmeyen yiğitbaşının Anadolu Selçukluları döneminden itibaren var oldukları belirtilmektedir. Her esnaf kolunun bir yönetim heyeti bulunan Osmanlılarda, heyetin üyesi olan yiğitbaşı esnafın sorunlarının çözümü noktasında sorunları başkan olan kethüdaya iletmekle görevliydi. Esnaf teşkilatlarının iç meselelerinin artmasına bağlı olarak 18. yüzyılda neredeyse her teşkilatta bir yiğitbaşı görev yapmıştır. Yiğitbaşının tayin olunması kethüdanınkine yakındır. Esnafın ileri gelenleri ve ustaların kanaatleri dikkate alınarak esnafın ileri gelenleri arasından seçilen yiğitbaşı kadıya bildirilir, kadılık makamının onay vermesinin ardından yiğitbaşı görevine başlardı. Bu anlamda hem kethüdanın hem de yiğitbaşının tayininde devlet ve esnafın karşılıklı rızası söz konusuydu.²⁹²

Kethüdanın yardımcısı olan yiğitbaşı, esnaf arasındaki anlaşmazlıklarda ilk başvurulacak merci olmasının yanı sıra esnafa hammadde dağıtımından ve genel olarak esnafın disiplin işlerinden sorumluydu.²⁹³ Esnafın halka karşı suç işlemesi durumunda

²⁹⁰ Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü II**, s. 648.

²⁹¹ Demirtaş, s. 30.

²⁹² İlhan Şahin, “Yiğitbaşı”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 43, s. 549-550.

²⁹³ Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, s. 321.

kendisine kesilen cezayı uygulayan yiğitbaşydı.²⁹⁴ Esnaf olmayanların şikayetleri yanında bir esnafın diğeri bir esnafı şikayet etmesi durumunda dava öncelikle yiğitbaşı nezdinde açılmaktaydı. Yiğitbaşı açısından üç dava türü bulunmaktaydı. Kendisinin bakamayacağı davalar, kendisinin bakacağı ancak gözetim altında karar verdiği davalar ve son olarak hemen görüp karara bağladığı davalardır. Yiğitbaşı yetkileri dahilinde gelen şikayetleri dinler ve alanına girmeyen konuları bir üst makama, esnaf şeyhi ya da kethüdaya gönderirdi.²⁹⁵ Şayet kendisinin görebileceği bir davaysa ustalar ve usulların oluşturduğu esnaf mahfeli azalarını toplayarak davayı görürdü. Bundan basit olan davalarda ise hemen karar verir ve cezayı uygulardı. Anılan dava türü genellikle yiğitbaşının gezileri sırasında çıkmaktaydı.²⁹⁶ Bu bağlamda özellikle kalitenin denetlenmesi konusunda yiğitbaşlarının oldukça etkin rolleri bulunmaktaydı.²⁹⁷

Yiğitbaşları ayrıca esnafa ilişkin nizamnameleri takip etmekteydiler. Bu onların esnaf arasında haber verip almak görevleriyle ilgilidir.²⁹⁸ Yine işçilik seviyesinin düşmemesi ve buna bağlı olarak iyi ustaların yetişmesine de nezaret etmekteydi. Ustanın kendi başına iş sahibi olmasının yolu yiğitbaşının icazet vermesinden geçmekteydi.²⁹⁹ Yiğitbaşının denetim ve yönetime ilişkin görevlerinin kapsamından hareketle, Osmanlı esnafının kethüda ile birlikte bir esnaf yöneticisi olan kethüda ve devletin sıkı denetimi altında faaliyetlerini icra ettikleri söylenebilir.³⁰⁰

4.1.3. Sivil Görevliler

Sivil görevliler, tayinlerinde devletin tasarrufunun bulunmadığı kimselerdir. Bu kapsama giren birçok görevli bulunmaktadır. Bu görevlilerin başında çavuş gelmektedir. Evliya Çelebi kendi döneminde çavuşların sayısını 415 kişi olarak vermektedir.³⁰¹ Çavuşun denetim açısından rolü oldukça önemliydi. İnzibat zabiti

²⁹⁴ Ersin Kavi, “Ahilik Kurumu ve Günümüz Çalışma Yaşamındaki Psikolojik Sorunlara Yönelik Çözümler”, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt: 4, Yıl: 4, Sayı: 8, 2015, s. 115.

²⁹⁵ Murat Kılınc, **Ahiler ve Ahilik Kültürü**, 2010, s. 14

²⁹⁶ Bayram, s. 92.

²⁹⁷ Çiftçi, s. 28-29.

²⁹⁸ Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü III, s. 637.

²⁹⁹ Demirtaş, s. 34.

³⁰⁰ Erdoğan, s. 131.

³⁰¹ Orhan F. Köprülü, “Çavuş”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 8, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, s. 236.

rolündeki çavuşlar suçlu olan esnafı meslek divanlarında sorgulamak üzere getirir ya da çağırırlardı. Esnaf bu davete hemen uymak zorundaydı. Zaman içerisinde çavuşluğun da ortadan kalktığı ve görevinin yiğitbaşına devrildiği anlaşılmaktadır.³⁰²

Bir diğer görevli ise esnaf teşkilatında dinin önemli bir yeri olduğunu gösteren duacıdır. Fütüvvetin olduğu dönemlerde önemi daha fazla olan duacı, uzun bir dua eder ve esnaf tarafından saygıyla karşılanırdı. Bu anlamıyla duacı da esnaf teşkilatındaki reislerden biriydi. O da nakib gibi dindar kimseler içinden seçilmekteydi. Kendisi için kullanılan tabirin yaptığı görevi tanımlayan duacı, örneğin berber çırağı tarafından kalfa ya da usta olduğu zaman tıraş edilirdi. Ardından duacı çırağa ahlaka ve yapılan sanata ilişkin nasihatlerde bulunurdu.³⁰³

Evliya Çelebi'den aktarılanlara göre duacı geçit törenlerinde de bulunmaktaydı. Kendisine hırfet sandığından yıllık ücret ödenen duacı ile birlikte esnaf, daha işe başlamadan önce sabahları bir yere toplanır ve dua okunurdu. Dua okuma görevi esnafın duacısı tarafından yapılırdı. Dua okunacak bazı meydanlar dahi bulunmaktaydı. Duanın ardından dükkanlar açılır ve alışveriş başlardı. Şeyh ve nakib gibi duacı da belirli bir müddet sonra kaybolmaya yüz tutmuştur. Ancak belirli esnaf grupları tarafından bunun muhafaza edildiği belirtilmektedir.³⁰⁴ Hatta bugün dahi belirli günlerde geleneksel çarşılarında dua okunduğu bilinmektedir.

Başka bir görevli de resmi olarak atanan ehl-i hibrenin sivil biçimi olan ehl-i vukuftur. Bunlar üretim açısından önemli olan ustalardır. Ehl-i hibrenin aksine sürekli değil, ancak ihtiyaç halinde kendilerine başvurulduğu takdirde bilirkişilik yapmaktadırlar.³⁰⁵ Denetim ve iş yönetimi açısından önemli olan diğer bir görevli nizam ustalarıdır. Bu ustalar, işe eleman alımında ve çıkarımında kethüda ve yiğitbaşı ile birlikte yer almaktaydı. Esnafın uyması gereken bazı kuralların tespitinde, ürünlerin kalite kontrolünde, esnafın ticaretini yaptığı malı dükkanında bulundurmasında nizam ustalarının sorumlulukları bulunmaktaydı. Yetkilerini kullanmayan ve görevin

³⁰² Demirtaş, s. 31.

³⁰³ Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü I, s. 478.

³⁰⁴ Demirtaş, s. 30.

³⁰⁵ Abacı, s. 79.

gerektirdiğini yerine getirmeyen nizam ustalarının çeşitli cezalara çarptırıldıkları görülmüştür.³⁰⁶ Son olarak esnaf teşkilatı içerisinde yer alan sivil görevliler arasında ihtiyar heyetinden bahsetmek yerindedir. İhtiyarlar hem esnaf zaviyeleri hem de loncaları döneminde varlığını sürdürmüştür. Esnafın ileri gelenleri arasından seçilen ihtiyarlar yiğitbaşı ile birlikte kethüdaya yardımcılık etmekteydi.³⁰⁷

Genel bir değerlendirmeye, Osmanlı Devletinde esnaf teşkilatı ile ilgili en üst seviyedeki resmi görevlilerden en alt seviyedeki sivil görevlilere kadar, ilişki ağlarının denetim mekanizması üzerine kurulduğu görülmektedir. Esnaf dışardan ve kendi içinde sürekli denetimlere tabi tutulmaktaydı. Yukarıdaki bölümlerde ele alındığı için burada incelenmeyen esnaf hiyerarşisi içinde yer alan çırak-kalfa-usta sisteminde olduğu gibi genel olarak esnaf, esnaf kolları, esnaf kolları içindeki aktörler denetlenmekteydi. Osmanlıların esnaf ve zanaatkarlar üzerinde sıkı kontroller uygulaması kendisini, batılı merkantilist devlet politikasından ayıran önemli bir olgu olarak öne çıkmaktaydı.³⁰⁸

4.2. Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza

Denetim neticesinde öngörülen işleyişe uygun davranmayanların tespit edilmesi halinde işledikleri suça istinaden çeşitli cezalar uygulanmaktaydı. Sosyal, kültürel ve ekonomik koşulların incelendiği önceki bölümlerde bu koşulların neredeyse tamamına değinilmiştir. Ancak suçların genel olarak neler olduğunun ve bunların gerektirdiği cezaların bilinmesi hukuksal açıdan esnafın durumunun ortaya konması açısından önemlidir.

4.2.1. Osmanlı Esnafında Suç

Osmanlı esnaf ve tüccarları arasında işlenen suçlar genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki ortak suçlardır. Bütün esnaf örgütlerinde görülen; ruhsatsız ya da izinsiz iş yeri açmak, yetkisi olmadığı halde çeşitli mallar satmak, karaborsacılık ve kaçakçılık yapmak ve borcunu ödememek gibi suçlar bu türe girmektedir. İkinci tür suçlar her esnaf grubuna münhasırdır ve ifa edilen mesleğin

³⁰⁶ Demirtaş, s. 32.

³⁰⁷ Akgündüz, Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları, s. 54.

³⁰⁸ Mehmet Bulut, “Osmanlı Ekonomi Politikası’na Yeniden Bir Bakış”, **Bilig**, Sayı: 62, 2012, s. 68.

özellikleriyle ilgilidir. Malın kalitesi ve ölçüsü ya da belirlenen fiyatın dışına çıkılmasıyla elde edilen haksız kazançlar bu kapsama girmektedir. Demirtaş, Osmanlıda esnafın işlediği 13 suç çeşidi tespit etmiştir:³⁰⁹

- (i) Ruhsatsız işyeri açmak,
- (ii) Kaçak yollarla satıcılık yapmak(seyyar/tablacılık),
- (iii) Hisse devri, ile gedik hakkının satımı esnasında işlenen suçlar,
- (iv) Meslek için belirlenmiş kurallara aykırı davranmak,
- (v) Mekân ihlali,
- (vi) Mesleki yetersizlik,
- (vii) Yetki gaspı,
- (viii) Kefalet uygulamasındaki suçlar,
- (ix) Kaçakçılık, karaborsa, vurgunculuk,
- (x) Borcunu ödememe,
- (xi) Kaliteyi bozma,
- (xii) Narh ve dirhemde ihlal,
- (xiii) Esnaf temsilcilerinin ve görevlilerin yolsuzlukları.

Bu suçlar etkileri itibariyle topluma ve esnafa karşı suçlar şeklinde tasnif edilebilir. Ancak bu tasnifin kaba bir ayırım olduğunu ve bir suçun diğer bir kapsama girebileceğini belirtmek yerindedir.

4.2.1.1. Devlete/Topluma Karşı İşlenen Suçlar

Topluma karşı işlenen suçlar ile kastedilen esnafın yapmış olduğu eylemin neticesinin esnafın bulunduğu yerleşim yerindeki halkın tamamını ya da büyük bir kısmını olumsuz bir şekilde etkilemesidir. Esnafın işlemesiyle halkın doğrudan etkilendiği suçların başında karaborsa, vurgunculuk ve kaçakçılık gelmekteydi. Ekonomik koşullarda incelendiği üzere piyasada mal ve hizmetlerin fazla ve halkın alım gücüne uygun olması, Osmanlı ekonomik düzeninde benimsenen provizyonist anlayışın bir sonucuydu. Nitekim Osmanlı esnafının uyması gereken kuralların detaylı bir şekilde düzenlenmesi ve denetimin oldukça sıkı bir şekilde uygulanmasının önemli sebeplerinden biri mal ve hizmetler noktasında arzı sürekli kılmaktı. Ancak zaman zaman özellikle kömürcülerin, oduncuların, tuzcuların, zahirecilerin vb. temel ihtiyaçları karşılayan esnafın ihtikâra başvurduğu görülmüştür. Kendine kişisel menfaat

³⁰⁹ Demirtaş, s. 6, 82.

sağlamak için esnafın bu suçu işlemesi, halkı zor durumda bırakmaktaydı. Örneğin odun piyasasında 25 kuruş olarak belirlenen odunun fiyatı ihtikâra başvuran esnaf tarafından 30-40 kuruş fiyat aralığında satılmıştır. Böylece genelde %10 olan kâr oranı %20-%60 aralığına yükseltilmeye çalışılmıştır.³¹⁰

Esnafın da yakındığı bir durum olan ihtikâr, piyasada malların temin edilmesini güçleştirmiş ve bu durum belirlenen narhın üzerinde satışlara neden olmuştur. Vurguncular ucuza almış oldukları malları esnafa birkaç kat arttırarak sattıklarından fiyatlar doğal olarak yükselmiştir. Yine karaborsaya neden olan kaçakçılık faaliyetleri de halkı güç durumda bırakan suçlardan biri olarak işlenmiştir. Örneğin İstanbul'un istihkakı olan zahirenin kaçakçılık yolu ile piyasaya sunulmaması, ya başka bir yere gönderilmesi ya da karaborsa için ayrılması zahire kıtlığına neden olmuştur. Bu suçlar zaman zaman esnaf teşkilatı ve devlet görevlilerinin iştiraki ile gerçekleşmekteydi.³¹¹

Osmanlı esnaf faaliyetlerini denetim altında tutmak üzere bir sistem kurulmuştur. Denetimin en önemli parçalarından biri fiyatların denetimi idi. Bir mala uygulanan azami fiyat olan narhın bu noktada özel bir önemi vardı. Narhı belirleyen çeşitli faktörler arasında bazıları ön plana çıkmaktaydı. Bu çerçevede kuraklık, ulaşım zorlukları, üretimin harp, abluka vs. sebeplerden dolayı azalması sonucu arzda bir daralma olduğunda narh fiyatları yükseltilir, arzın genişlemesi halinde düşürülürdü. Para birimi olan akçenin değer kaybetmesi narh fiyatlarında bir yükselmeye, değer kazanması ise bir azalmaya yol açardı. Fakat bu yükselme veya düşme oranları her malda aynı olmazdı. Yine maliyeti yükselen malda, müracaat üzerine yeni fiyat tespiti yapıldı. Narhların tespiti kadıların başkanlığındaki bir komisyonun temel görevleri arasında yer almaktaydı. Bu komisyonda ilgili esnafın şeyhi, kethüdası, yiğitbaşı, ehl-i hibresi gibi yöneticileri ve uzmanlarıyla, halkın temsilcilerinden oluşmaktaydı. Esnaftan fiyatların yükseltilmesi talebi geldiği takdirde komisyon huzurunda maliyet hesaplanır yani bir üretim süreci oluşturulur; malın hammadde halinden nihaî ürün oluncaya kadar

³¹⁰ Muharrem Öztel, "Tanzimat Devri ve Sonrasında Osmanlı Piyasalarında İhtikâr Sorunu", **History Studies**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2013, s. 303-308

³¹¹ Demirtaş, s. 176-177, 261.

geçirdiği safhalardaki maliyetleri, iş saati ve ücretler müşahede ile tespit edilir, yeterli kâr bırakması halinde fiyatların yükseltilmesine gerek duyulmazdı.³¹²

Topluma karşı işlenen bir diğer esnaf suçu narh ve dirhemde yapılan ihlaldir. Fiyatlar ile oynamak ve yüksek fiyatlarla ürünleri pazarlamak sıklıkla karşılaşılan bir durum olmuştur.³¹³ Narhla birlikte düşünülmesi gereken bir diğer suç ise kanunnamelerde belirlenen ölçü ve kaliteye uyulmamasıdır. Nitekim kanunnamelerde narh ve kalite konusunun sıklıkla birlikte anıldığı görülmektedir. Örneğin İstanbul İhtisab Kanunnamesinde öngörülen üç düzey ayakkabı kalitesinden bahsedilmiş ve her bir kalite için ayrı bir tavan fiyat belirlenmiştir (md. 10).³¹⁴ Her iki açıdan hem narh hem de kalite kontrolü açısından, denetimin de üçüncü bir olgu olarak kanunnamelerde yer edindiğini belirtmek gerekir. Genel olarak kâr oranının %10 olduğu Osmanlı esnafında, bu kârın düşük olması hem kaliteden ödün vermek hem de narha aykırı fiyat belirlemek suçlarına yol açmaktaydı. Belirlenen kalite standartları özellikle sıvı ürünlerde görülürken, narhın dışına çıkma vakaları ise ölçü ve tartı aracılığıyla olmaktaydı. Bu nedenle kanunnamelerde sıklıkla bu açılardan esnafın yetkililerce denetlenmesi yer almaktaydı.³¹⁵

4.1.1.2. Esnafa Karşı İşlenen Suçlar

İzinsiz olarak iş yeri açmak doğrudan diğer esnaflara karşı suçlar kapsamında değerlendirilebilir. Açılabilir dükkan sayıları esnaf teşkilatı ve devletçe önceden belirlendiğinden herkesin dükkan açmasına izin verilmemekteydi. Örneğin kayıkçı esnafının kethüdalarına yollanmış nizamnamede Üsküdar iskelesinde kaç kayıkçının çalışabileceği belirtilmiştir. Ayrıca bunların dışında kayıkçı barındırılmaması tembihlenmiştir.³¹⁶ Ayrıca kazancın dürüst olması, aldatma ve kandırma gibi

³¹² Tabakoğlu, “Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi”, s. 122.

³¹³ Süha Oğuz Baytimur, “Osmanlı Devleti’nde Esnaf Suçları ve Uygulanan Cezalar (1789-1839)”, **Rifat Özdemir’e Armağan**, (Ed. Rahmi Doğanay, Ahmet Çelik, Fatih Özçelik), İstanbul: Yalın Yayıncılık, s. 203.

³¹⁴ Akgündüz, İstanbul İhtisab (Belediye) Kanunnamesi, s. 130.

³¹⁵ Demirtaş, s. 130-226.

³¹⁶ Işık Tamdoğan, “Atı alan Üsküdar’ı Geçti ya da 18. Yüzyılda Üsküdar’da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi”, **Osmanlı’da Asayiş Suç ve Ceza**, (Ed. Noemi Levy, Alexandre Toumarkine), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008, s. 89.

gayrimeşru yollarla kazanç sağlayanların böyle bir hakkı bulunmamaktaydı.³¹⁷ Esnafa karşı işlenen suçlardan birisi de yine izinsiz bir şekilde seyyar satıcılık yapmaktır. Örneğin fırıncılar açısından kimin iskemle açabileceği önceden nizamla belirlendiğinden izinsiz yere iskemle açamayacakları gibi önceden belirlenen yerlerin dışında iş yapmaları da yasaklanmıştı. Yine mekân ihlali de bu türden bir suçtur. Hangi malın hangi mekânda satılacağı önceden belirli olduğundan bunun ihlal edilmesi diğer esnaflar açısından tahammül edilmez bir durumdu.³¹⁸

Bu durum aynı zamanda yetki gaspına da girmektedir. Kişinin kendisine izin verilmediği halde belirlenenin dışında ürünler satması durumudur. Esnaf bir kefile bağlı olarak çalışmak zorunda olduğundan kefilsiz işyeri açmak suç sayılmıştır. Son olarak borucunu ödememek suçu, doğrudan esnafa karşı işlenen suçlar arasındadır.³¹⁹ Her suçun dolaylı bir şekilde halka ve ekonomik düzene etkileri olmakla birlikte anılan suçlardan öncelikli olarak etkilenen esnafın kendisidir. Esnafı zarara uğratan ve haksız rekabete yol açan bu suçların tamamı yasaklanmıştır.

Esnafa karşı işlenen diğer bir suç çeşidi borucunu ödememe ve hisse devri konularında yaşanmaktadır. Sahibi ya da kiracısının ölüm, firar gibi nedenlere bağlı olarak boşalan dükkanların gedik hakkının usulsüz olarak satılması yasaklanmıştı. Ancak zaman zaman bu türden fiillerin olduğu görülmüştür. Örneğin balıkçı esnafından birinin vefatıyla boşalan dükkanı kanuni mirasçılara geçmesi gerekirken, birileri tarafından başkalarına devredilmeye çalışılmıştır. Hisse devri ya da satışı esnasında tarafların yükümlülüklerini yerine getirmemeleri ve satış işlemlerinin resmiyet kazanmaması bu suç grubuna girmektedir. Borcun zamanında ödenmesi ticari hayatın önemli bir kuralı olmasına rağmen zaman zaman buna aykırı olaylar yaşanmaktaydı. Son olarak gerek devlet gerek esnaf teşkilatı kademelerinde yer alan görevlilerin karıştığı suçlar bulunmaktaydı. Bunların iştirak ettiği ve aracı olduğu suçların toplumsal boyutu bulunmakla birlikte esnafı da etkileyen yönleri vardı. Görevliler, görevi kötüye

³¹⁷ Çiftçi, s. 27.

³¹⁸ Demirtaş, s. 102-103.

³¹⁹ Nakiboğlu ve Doğanşün Yasa, 2013, s. 372.

kullanarak, rüşvet alarak, fazla vergi toplayarak, esnafa baskı yapıp malına el koyarak etkileri doğrudan esnafa dokunan suçlar işleyebilmekteydi.³²⁰

Genel olarak değerlendirildiğin Osmanlı esnaf sistemini sıkı bir denetim altına kurarken hem halkın hem de esnafın hukukunu muhafaza etmek için çabalamıştır. Bu bağlamda her iki unsur açısından olumsuzluk doğuracak fiiller suç olarak tanımlanmış ve denetim bu kodlama ekseninde inşa edilmiştir. Buna bağlı olarak da çeşitli cezalar uygulanmıştır.

4.2.2. Osmanlı Esnafına Verilen Cezalar

Çalışmada suçlar genel olarak ikiye ayrılmıştır. Ancak suçlara verilen cezalarda böyle bir ayırımı gitmek oldukça zordur. Çünkü her ne kadar verilen cezalarda genellikle topluma verilen zarar göz önünde bulundurulsa da suçun niteliği aynı olan fillere farklı cezaların verildiği olmuştur.³²¹ Ancak yine de devlete ya da topluma zararlı olan davranışlar daha ağır bir şekilde cezalandırılmıştır.³²²

Osmanlı esnafının işlediği suçlara verilen cezalar kanunnameler ve nizamnameler esas alınmış olmakla birlikte şeyhülislam fetvaları³²³ da önemli bir referans teşkil etmiştir. Bu çerçevede Ebusuud ve İbn Kemal'in fetvalarına sıklıkla başvurulduğu görülmektedir. Bütün meselelerde fetvaya başvurulmuş olmakla birlikte esnaf faaliyetleri açısından da fetvalar oldukça önemli bir fonksiyon icra etmiştir. Özellikle içki üretimi ve uyuşturucu yetiştiriciliği fetvalara konu olmuştur. Bu faaliyetleri yapanların şahitli kabul edilmemiş olmakla birlikte söz konusu faaliyetleri yapan esnafın varlığı bir vakiyadır. Yine gayrimüslim esnafın faaliyet alanları arasında

³²⁰ Demirtaş, ss. 102-108, 197-204, 259-281.

³²¹ Örneğin 1703-1710 yılları arasında sürgüne gönderilenn 267 kişiden 222'si (%83'ü) kamu düzenine karşı gelmek fiilini işlemiştir. Aynı tarihsel aralıkta kamu düzenine karşı gelmek suçundan kalebentlik cezası alan 137 kişi bulunmaktadır. Bu toplamın (168 kişi) %81'ini oluşturmaktadır. Neşe Erim, "Osmanlı İmparatorluğunda Kalebentlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 4, 1984, s. 83-84.

³²² Baytimur, s. 204-205.

³²³ Fıkıh terimi olarak fetva fakih bir kişinin sorulan fikhî bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm demektir. Örfte ise, sorulan dini sorulara müftüler tarafından verilen cevaptır. Fikhî bir meselenin hükmünü fetvaya yetkili kişilerden sormaya "istiftâ" (suâl), fetvayı isteyene "müsteftî" (sâil), böyle bir meselenin hükmünü sözlü veya yazılı olarak açıklamaya "iftâ", verdiği fetva ile hükmü açıklayana da "müftî" denir. Bkz. Ahmet İnanc, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Fetvalarında Ahilik", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 36, 2014, s. 108.

yer alan meyhane işletmeciliği, şarap üretimi, domuz kesimi ve satılması konuları Osmanlı şehrinin bir gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır. İbn Kemal'e göre afyon yemek keyif için olmadığı ve sekir sınırına ulaşmadığı müddetçe yasak değildir.³²⁴ Tartışmalı konuların bazıları fetva ile çözülmeye çalışılmıştır.

Suç teşkil eden eylemlerinde çeşitli müeyyidelere tabi tutulan Osmanlı esnafıyla ilgili cezaları Demirtaş, alt başlıkları bulunmakla birlikte dört gruba ayırmıştır: (i) manevi, (ii) mali, (iii) bedeni, (iv) hürriyeti bağlayıcı cezalar.³²⁵ Cezaların detaylarına geçmeden önce şu hususu belirtmekte fayda vardır. Osmanlıda ağır cezaların gerektirdiği suçlarda dahi çoğu zaman ilk olarak uyarı cezası verilmekteydi. Narha riayet etmeyenlere genellikle öncelikli olarak dayak cezası verilmiştir. Hafif ceza niteliğinde olan dayak cezasına en fazla çarptırılan esnaf türü fırıncılardır. Ekmeğin gramajında eksiklik bulunması ya da belirlenen standardın altında ekmek çıkarılması nedeniyle bu cezanın sıklıkla verildiği görülmüştür.³²⁶ Dayak türüne giren bir diğer ceza falakadır ve narha uymayan ve sattığı ürünlerde bozukluk bulunan esnaf, suçun tespit edildiği anda falakaya yatırılmıştır.³²⁷

Kadının takdir etmiş olduğu falaka cezasında her sopa için belirli bir ücretin (iki sopaya bir akçe) alınması, diğer bir ifadeyle sopayı paraya endeksleme başvuru bir uygulama olmuştur. Diğer taraftan doğrudan para cezasının verildiği suçlarda bulunmaktadır. Örneğin standarda uygun ekmek üretmeyenlere para cezasının verildiği kayıtlara geçmiştir. Hile yapan dokumacılara Fatih Sultan Mehmed tarafından beş akçe ceza vermiştir.³²⁸

Osmanlıda sıkça görülen bir ceza türü teşhirdir. Bu ceza genellikle suçluyu halka ilan etme amacını taşımaktadır. Halkın güvenini gerektiren işlerde özellikle

³²⁴ Ali Öge, “Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Osmanlı İktisâdî Hayatından Bir Kesit”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 16, 2010, s. 285.

³²⁵ Demirtaş, s. 6-7.

³²⁶ Demirtaş, s. 315-317.

³²⁷ Halis Ayhan, “Falaka”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 12, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, s. 140-141.

³²⁸ Aslıhan Nesli, “15’inci ve 17’nci Yüzyıllar Arası Osmanlı Ceza Hukukunda Para Cezaları Bakımından Kanunilik İlkesinin Geçerliliği”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 2, 2018, s. 311.

başvurulan bir ceza olan teşhire, esnafın hileli mal sattığı durumlarda başvurulmaktaydı. Suçlunun teşhir edilmesinin yanı sıra zaman zaman kişi çarşıda dolaştırılarak ilan edilir, saçı kesilir ve yüzü karaya boyanırdı.³²⁹

Esnaf kendi kolu için belirlenen kanunlara uygun davranmadığı zaman uygulanan cezalar genellikle istisnai durumları olmakla birlikte sürgün ve hapis olmaktaydı. Hapis cezası kalebentlik cezasına göre bir alt ceza türü sayılabilir. Çok ağır suçlar dışındaki fiillere hapis cezası verilmiştir. Esnaflıkla ilgili hapis cezasını gerektiren davranışlar; esnafın öngörülen nizamnamelere aykırı davranması, müşterilerin mağdur olmasına neden olan uygulamaları, piyasanın işleyişini sekteye uğratabilecek güven bozucu eylemleridir.³³⁰

Hapisten sonraki hürriyeti bağlayıcı bir üst ceza türü kalebentliktir. Kaleye bağlanma anlamına gelen kalebentlik birçok suçun gerektirdiği bir cezai yaptırım olarak uygulanmıştır. Yasaklanan erzakın satılması; İstanbul için tutulan erzakın dışarı çıkarılması; ekmek vb. ürünlerin (simit, çörek) gramajından çalma, belirlenen narhın dışına çıkma ve ihtikâr gibi esnaflıkla ilgili suçlara kalebentlik cezası verilmiştir.³³¹ Belirlenen narhın dışına çıkan bir kasap Bozcaada’da 1 ay 8 gün; ayakkabıyı narh fiyatı üzerinden satan bir başkası 1 yıl 18 gün; esnaftan bir diğeri deriyi narhın üzerinde bir fiyatla satması nedeniyle Magosa kalesinde 5 ay 9 gün ceza almıştır.³³²

Osmanlıda esnafa verilen bir diğer ceza türü kürek cezasıdır. Gemilerin kürekçi ihtiyacını karşılamak için başvurulmuş bu ceza türü, genellikle bir suça istinaden yakalanan kişilerin cezalarını küreğe dönüştürülmesiyle uygulanmıştır.³³³ Ayrıca doğrudan kürek cezasının verildiği de görülmektedir. Örneğin kesik para kullanmak kürek cezasını gerektiren bir suç olarak belirlenmiştir. Bunun bir suç olduğu kadı

³²⁹ Esra Yakut, “Tanzimat Dönemi’ne Kadar Osmanlı Hukuku’nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, Sayı: 2, 2006 (Güz), s. 29. s. 25-40.

³³⁰ Ali Bardakoğlu, “Hapis”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 16, İstanbul: TDV Yayınları, 1997, s. 63.

³³¹ Ömer İşbilir, “Kalebent”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: Ek-2, İstanbul: TDV Yayınları, 2016, s. 5. s. 5-7.

³³² Ahmet Aksın ve Süha Oğuz Bayraktar, “Osmanlı Devleti’nde Toplumsal Suçlar ve Cezalar (1789-1839)”, **XVII. Türk Tarih Kongresi**, Cilt: 4, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018, s. 424-425. s. 395-430.

³³³ Mehmet İpşirli, “Kürek Cezası”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: Ek-2, İstanbul: TDV Yayınları, 2016, s. 112.

aracılığıyla esnaf kethüdalarına bildirilmiştir.³³⁴ Yine vergisini ödemeyenlere bu ceza verilmiştir.³³⁵

Kürek cezasından daha ağır olan bir diğer ceza türü sürgündür. Sosyal ve ekonomik ihlaller, uygulanışı sistematik bir hal alan sürgün cezasının en önemli nedenleri arasındadır.³³⁶ Usulsüz bir şekilde imal ettiği ürünü fahiş fiyatlara satan esnafa sürgün cezasının verildiği belirtilmektedir.³³⁷ Toplumsal suçların başında yer alan ihtikar nedeniyle zahiresini elinde bulunduran esnaftan bir kimse, zahiresini yüksek bir fiyattan satmak gerekçesiyle yakalanmış ve İstanbul'dan Bursa'ya sürgün edilmiştir.³³⁸ Yine şekerci esnafından biri şerbetçi esnafı için belirlenen ürünleri kendi dükkanında sattığı ve bu konudaki uyarılara rağmen ihlale devam ettiği gerekçesiyle Bozcaada'ya sürülmüştür.³³⁹ Son olarak yine bu kapsama girebilecek bir ceza da, belirlenen fiyatların dışına çıkma suçu olan narha aykırı davranan esnaflara sürgün ve hapis cezaları verilmekle birlikte, idam cezasının da uygulandığı belirtilmektedir. Kaymakam Rüşdi Paşa, yapmış olduğu denetim gezisinde bir manavın belirlenen narhın dışına çıkarak üzümü iki para fazla satmasına istinaden manavı idam ettirmiştir.³⁴⁰

Osmanlı hukukunda esnafa yönelik karşılaşılan önemli uygulamalardan biri de cezanın affı konusuydu. Tamamen veya kısmen affetme eyleminin kökeni aslında ahilikti.³⁴¹ Bu çerçevede en ağır suçların dahi affedildiğine dair çok sayıda örnek mevcuttur. Bu uygulamadaki, gerekçeler arasında kişinin cezasının belli bir bölümünü çektikten sonra ıslah olduğu yönündeki kanaat veya ailesinin, ortaya çıkan mağduriyeti bertaraf etmeye yönelik talebiydi. Bu talep birçok kez devlet yetkilileri tarafından

³³⁴ Ahmet Kılınc, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili", **Belleten**, Sayı: 285, 2015, s. 541.

³³⁵ Demirtaş, s. 340.

³³⁶ Kemal Daşcıoğlu, "Sürgün", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 38, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, s. 167.

³³⁷ Mehmet Güneş, "Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası ve Karahisar-ı Sahib'e Yapılan Sürgünler (1815-1839)", **History Studies**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2016, s. 57.

³³⁸ Aksın ve Bayraktar, s. 424.

³³⁹ Osman Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları", **OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, Sayı: 19, 2006, s. 292.

³⁴⁰ Aksın ve Bayraktar, s. 425.

³⁴¹ Kavi, s. 102-117.

karşılık bulmuş ve cezaların af edilmesi yoluna gidilmiştir.³⁴² Verilen cezanın yanlışlıkla takdir edildiği, kişinin masum olduğu anlaşıldığında cezanın iptal edildiği görülmüştür. Bu durum her ne kadar af kapsamında değerlendirilemese de kişinin cezadan kurtulması bakımından benzer özellikler göstermektedir.

³⁴² Demirtaş, s. 359-363.

SONUÇ

Osmanlı esnaf sistemi yalnızca bir iktisadi değil aynı zamanda tarihsel, kültürel, toplumsal boyutlara içkin bir meseledir. Bu olguların her birinin Osmanlı esnaf hukukunda izlerini görmek mümkündür. Tarihsel temellerini dine dayalı fütüvvetten ve ahilikten alan Osmanlı esnaf hukukunda sosyo kültürel açıdan kardeşlik, ahlak, cömertlik, sadakat, yardımlaşma, dayanışma kültürlerinin öne çıktığı görülmektedir. Devletin koymuş olduğu hukuk kuralları da bu bağlamı göz önüne almış ve esnafın muhatabı olduğu halkı aldatmak ve yanıltmak gibi durumların içine girmemesi üzerine kurulmuştur.

Mesleğe giriş ve kariyer ritüellerinde dinin ve buna bağlı olarak mesleğe sadakatin, saygının, hoşgörünün, kanaatin, dünya malına meyletmemenin, affetmenin ve harama yaklaşmamanın ilke olarak benimsendiği görülmektedir. Ayrıca ideal toplum bilincinin yerleştirildiği mesleki eğitim süreci toplum tarafından desteklenmektedir. Esnafın giymiş olduğu kendine özgü kıyafetleri, anılan ilkelerle inşa olan esnaf kimliğini sembolleştirmiştir. Kurulan esnaf sandığı ile hem hayır işleri yapılmakta hem de geliştirilmesi istenen ticaret ve sanat dallarına katkı sunulmaktaydı. Esnafın bulunduğu mekânlar şehrin merkezi konumundaydı ve bu alanlar hem toplumsallaşmayı sağlıyor hem de bir arada bulunmanın vermiş olduğu güç ile esnaf kültürünü ayakta tutuyordu.

Esnafın ekonomik koşulları anılan olgular üzerine inşa edilmiştir. Osmanlı ekonomik sisteminin yapısı provizyonist bir yapı arz etmekteydi. Halkın temel ihtiyaçlarının uygun standart ve fiyatlar aracılığıyla karşılanması üzerine kurulu olan bu yapının çeşitli alt sistemleri bulunmaktaydı. Toplumu korumak esas olmakla birlikte genel olarak esnafı ve esnaf teşkilatlarını muhafaza eden bir sistem mevcuttur. Din ayırımı gözetmeksizin uygulanan gedik, ihtiyaçtan fazla üretimin gerçekleştirilmesi sonucunda fiyatların düşeceğinden hareketle esnafı; ihtiyaçtan az üretim sonucunda fiyatların yükseleceğinden hareketle toplumu koruyan bir hak olarak uygulanmaktaydı. Devletin hukuksal olarak desteklediği bu hak, halkı pahalılıktan ve esnafı belirsizlikten kurtarmaktaydı. Bunun yanı sıra değişen koşulları gözetken ve yine halk ve esnafı

koruyan diğerk bir mekanizma narh uygulamasıydı. Birçok ürün ve hizmetin kanunnamelerle tavan fiyatları ve hangi standartlarda sunulacağı belirlenerek hem adil fiyat anlayışı hem de halkın refahı korunmaya çalışılıyordu. İhtisap kanunnameleri ve esnaf nizamnameleri bu düzeni korumayı amaçlamaktaydı.

Bu hukukun uygulanmasından esnaf sisteminin en küçük görevlisinden en büyük devlet erkanına herkes neredeyse sorumlu kılınmıştır. Çırak-kalfa-usta hiyerarşisi bu anlayışın yerleştirildiği bir okul görevi görmesinin yanı sıra denetim mekanizmasının en alt sistemiydi. Esnaf içindeki diğerk sivil görevliler, devlet ve esnaf arasındaki yarı resmi nitelikteki yöneticiler ve devletin doğrudan atadığı kadı ve muhtesip gibi resmi görevliler sıklıkla hukukun kendilerine tanıdığı hakka istinaden denetleme görevlerini yerlerine getirmektedir.

Hukuk dışına çıkılan her fiilin bir cezası mutlaka vardı. Birçok suç türü olmasına rağmen bunlar genel olarak esnafın esnafa ve esnafın halka/devlete karşı işlediği suçlardı. Uyarma, dayak, teşhir gibi görece hafif cezaların yanı sıra sürgün, hapis ve idam gibi cezalar da uygulanmaktaydı. Halka karşı işlenen suçlar daha ağır cezalandırılmakta ve genel olarak cezalar caydırıcı bir nitelik taşımaktaydı.

Genel olarak değerlendirildiğinde Osmanlı esnaf hukuku din ve kültür temeli üzerine inşa edilen, iktisadi açıdan toplumu önceleyen bir yapı üzerine kurulmuştur. Bu nedenle hukuk da sosyal, kültürel ve ekonomik öğeleri içerisinde detaylı bir şekilde barındırmıştır.

حقاب استانبول الحود

[illegible][illegible]

³⁴³ Akgündüz, Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları, ss. 147-154.

[illegible]

سار علی انخوانه کو قرمز برن زدن اهل اهلادی کی
 بیله لعلی کو کیمیه لعل فی سیدان کی خبری دنگار دی
 مختار دلق نوبت اوجان اهلادی اوز طغوز دیکر
 اوسل اوز بی اوزنگل لعلی اوز بیله داران اوز
 اهل سلسلک اهلادی کو نوبت دوزخ اوز اهل اهل
 اهلادی بی اوز بیله بیله اهل اهل اهل اهل
 اهل اهل اهل اهل اهل اهل اهل اهل اهل اهل اهل
 اهل

[illegible]

پیر

- ۱۷ مکن سولعهده امانت بیلر غایب آت وریک سولعهده
بایب اونی بینه اورو ایلن سولعهده سولعهده ناک
غایت ایوی اتوندن قره دار بک اوسلی کچن اونی
دار بک لوانی اونی یکه بر وار بک اوسلی و قاتر وریک
خلیق بک بک بک قره دار بک اورو ایلن سولعهده
اوسلی بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک
سکس واری اوسلی لایق امانت لوانی قره دار بک
واری اوسلی حصار وریک بک بک بک بک بک
۱۸ دویر سولعهده عثمانی و قاتر وریک و سولعهده
ایر کک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک
اوسلی اونی بونه و سولعهده اوسلی وریک بک
و سولعهده اونی وریک بک بک بک بک بک
واری اوسلی بک بک بک بک بک بک بک
ایر بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک
ایر بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک
و سولعهده اونی وریک بک بک بک بک بک
و سولعهده اونی وریک بک بک بک بک بک
ایر بک بک بک بک بک بک بک بک بک
۲۰ اوسلی اونی وریک بک بک بک بک بک
و سولعهده اونی وریک بک بک بک بک بک
ایر بک بک بک بک بک بک بک بک بک
۲۱ اوسلی اونی وریک بک بک بک بک بک
و سولعهده اونی وریک بک بک بک بک بک
ایر بک بک بک بک بک بک بک بک بک
۲۲ اوسلی اونی وریک بک بک بک بک بک
و سولعهده اونی وریک بک بک بک بک بک
ایر بک بک بک بک بک بک بک بک بک
۲۳ اوسلی اونی وریک بک بک بک بک بک
و سولعهده اونی وریک بک بک بک بک بک
ایر بک بک بک بک بک بک بک بک بک

اوسلی

- ۲۸ چوقاچیلرک چوقه لوی بویوی الی انکر الله و نیار پی
بجوق ارشون کراکسک الله بیلی دینی مالک ادره
الله و توتلری انکر الله ده فی جری نیای مسلمان
نیم کسر لوی بیجی یول دینی ایل ککلاصل فین نایر یول
۲۹ همسیر ککله حقدن کلا قویجی یول شاد لایخی در حقد
برایقه یشیر کادکایشی و رر حقد لایق و الحق سادایشی
مشکلا ادره لایق شیکر لایق یشیر کادکایشی و کس کویک
۳۰ ابروی و حقد بی غایت تا چوقاچیلر بار قوقاچیلر
اشکایر حقد کویک بی حقدن کلا حقد لایق چوقا
یتاوغایتا یول لایق اوندکی قش و بعضی کز قش الله
۳۱ اتر زاقیر الله و توتل چوقاچیلر ادره قش و بعضی لایق
قرن الله کویک لایق الله و توتل چوقاچیلر یاسور الله
طولی ملوز قارش و بعضی لایق قارش الله کویک لایق
شاکر و قور کز غایتا یول لایق الله کویک لایق
۳۲ در زاقیر لایق ادره لایق الله و بعضی لایق
در ایش کویک لایق یول لایق الله کویک لایق
لایق و بعضی لایق لایق الله کویک لایق
۳۳ اویک کویک حقد بیجی الله و لایق لایق لایق
الله و نیم الله کز لایق بیجی کویک لایق لایق
۳۴ ازده الله و قاتر لایق در زاقیر لایق لایق
۳۵ اوج لایق و قاتر لایق حقد بیجی الله و لایق لایق
۳۶ و لایق و قاتر لایق حقد بیجی الله و لایق لایق
۳۷ لایق و قاتر لایق حقد بیجی الله و لایق لایق
۳۸ لایق و قاتر لایق حقد بیجی الله و لایق لایق

منه بارک

۶۰ اولاً و با خبر ازان که اونی که این مطلب به و میرسد از این
 ۶۱ او دور است و نسبت به یکی که به صورتش با و هستند از دور
 ۶۲ طوار و در سیر و خود و این تران و کوه که در قریه و از
 ۶۳ بنین فان و شاخه که قریه و از این طایفه و به سیر
 ۶۴ و تو و به جعفر به سیر از این طایفه که قاضی خندان
 ۶۵ ثابت اولاً و نسبت به این طایفه که از دور و کوه که سیر
 ۶۶ و قاضی و کوه که سیر از این طایفه که از دور و کوه که سیر
 ۶۷ شریف و کوه که سیر از این طایفه که از دور و کوه که سیر
 ۶۸ خود و کوه که سیر از این طایفه که از دور و کوه که سیر
 ۶۹ و طوار و کوه که سیر از این طایفه که از دور و کوه که سیر
 ۷۰ کوه که سیر از این طایفه که از دور و کوه که سیر
 ۷۱ صنعت که سیر از این طایفه که از دور و کوه که سیر
 ۷۲ اولاً و کوه که سیر از این طایفه که از دور و کوه که سیر
 ۷۳ این طایفه که سیر از این طایفه که از دور و کوه که سیر

³⁴⁴ Akgündüz, *Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları*, ss. 197-213.

۳
۴
۵

[illegible]

و سلطه امروء که ازین بجهت درم می شود که نه یکی ازین بوزدم
نهایتی که دقت برانچیداد و تکرار و دگر بزمای و بپوز
درم یعنی کوفه نه یکی بشبوز درم آهن آفتوز درم و دریک
امروء که ازین بگردم می کلد و که کوفه علی هذا التیس
ذبح و بولم عابونی امروء که بزمای و بوقه یکی آفتوز
نهایتی که دقت اول و بپوز امروء که ازین بپوز درم
و بوقه کوفه نه یکی ازین بوز درم هشتاد و نه یکی ازین
برانچیداد و دقت و بوقه امروء که بزمای و بوقه و برانچیداد
کوفه نه یکی بشبوز درم آهن آفتوز درم و برانچیداد
بوز و دهقان امروء که ازین بوقه و برانچیداد و کوفه نه یکی
ازین بوز درم می بخوروز درم نهایت و در دقت و برانچیداد
و بوقه - آفتوز که در کانی المای دوه و یکی بوز ازین دوه
او بپوز از این درم و برانچیداد می بوقه و برانچیداد و بوقه
و دهقان و کوفه که ازین بوقه و برانچیداد و بوقه و دهقان
کلده و کوفه و دهقان و دهقان و دهقان و دهقان و دهقان
و دهقان و کوفه که ازین بوقه و برانچیداد و بوقه و دهقان
درم و برانچیداد و کوفه که ازین بوقه و برانچیداد و بوقه
اول و بوقه علی هذا التیس نه و بوقه و دهقان و کوفه که
ابتدای و بپوز درم و دقت و کوفه نه یکی و دقت و نهایت و بپوز
درم و برانچیداد و دهقان که ازین بوقه و برانچیداد و بوقه
اکوز ازین درم و برانچیداد و بوقه که ازین بوقه و دهقان و کوفه
درم و برانچیداد و بوقه که ازین بوقه و دهقان و کوفه
و دهقان و کوفه که ازین بوقه و برانچیداد و بوقه و دهقان
درم نهایتی که دقت و برانچیداد و دقت و دهقان و کوفه
آفتوز و دهقان و بوقه و برانچیداد و بوقه و دهقان و کوفه
بوقه که ازین بوقه و برانچیداد و بوقه و دهقان و کوفه
و دهقان و کوفه که ازین بوقه و برانچیداد و بوقه و دهقان
و دهقان و کوفه که ازین بوقه و برانچیداد و بوقه و دهقان

۱۵ اول فرخ و قبا بنان فیکه و قشقل اوله و یه نایلی ایزیک
 الایم بی اکی کوز و اریخ اکیوز درم اکی کوز نیک اویچوز
 درم برانجه اوله و شهر اوزنک بئاسی کللی بایرین ایل
 ایزیک و قبی برانجه اوله کللی نایله و قشقل کوز نیک
 وریک و شری عریه لیل اوله اکیوز درم اچ کوز نایک
 اویچوز درم بقه شغل کللی و قبی و قبی و قبی و قبی و قبی
 درم و کللی بایرین ایل اوله و قبی و قبی و قبی و قبی و قبی
 درم کللی بیلدن غیری ادم و ادم کوز نیک اکیوز درم
 هر ایل قشقل نایله اوله و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل
 قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل
 لری و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل
 درم و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل
 یوکی قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل
 برانجه اوله و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل
 کوز نیک و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل
 درم برانجه اوله و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل
 تا آخر و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل
 اوله اکیوز درم برانجه اوله کللی و قشقل و قشقل
 تا یوکی اکیوز نیک درم برانجه اوله و قشقل و قشقل
 اکیوز نیک درم برانجه اوله و قشقل و قشقل و قشقل
 لیون و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل
 و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل
 اوله بایرین کشته کللی کللی و قشقل و قشقل و قشقل
 و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل
 اوله و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل و قشقل

[illegible]

ملكه نوری بر اقیانه اولو بر اکیه حسنه اولو انی دانا و جوی
 حسنه یکه و درت و دیر بر اقیه در دینی بنفقه اولو از آخ اند
 بر اقیه اولو دینی کلید که آن نانه ساتو تهی اما همکار
 یکدوسی و قوزی بر اقیه اولو اهن و حسن سانبنا و کزادنا
 نسا و یکی ذخیره و دیر و کلیم صافن قصه و دیر و دیر
 اکین نهایت در دین بنش بر اقیه ساتو از صا و بر اکیه
 قابی قوت اولو اولو موسه مستغالی و جود و بولان
 دایا کور یک کوز یک منتهی اولو کنده و روزنه هر کون
 اقیه اولو بر غامض اولو یکلن سلطان آن خیار کوز
 بنجه کوزن قانرا و زرنه ناپای مولد صافن و برش
 خدای تو بتا کی ساتو رکاه اولو رک بر اکیه یکی جوف
 خند اولو و غنی سپید یبانه و کوزنه کوزنه ساتو یبانه
 میں لود اولو ان غین فاضل یکی بنوع دینی لانا غیری بنون
 اولو دیر جماعت ملین شکایت از کلر چون رکاه اولو قانون
 قدیم لرزه نریغ و غنی اولو بر اکیه رعایت اولو نوزی نری
 واکو دی قانون کلر جلی ای و قیه بر اقیه اولو و اچ کوزن
 ۲۷
 ملکه اچ و قیه بر اقیه اولو و انت کوزن فاکل انی و قیه بر
 اقیه اولو نهایت کوز و قیه بر اقیه اولو و قیه بر اقیه
 اقباسی ای و قیه بر اقیه اولو اچ کوزن ملکه اچ و قیه بر
 کوزن ملکه حد و قیه صاک انت و قیه و قیا قانون
 اولو اچ و قیه بر اقیه اولو انی کوزن مک بش و قیه ملکه
 کوز و قیه نهایت اولو و قیه بر اقیه اولو و قیه بر اکیه
 استاسی درت و قیه و اقیه اولو ای کوزن مک انی و قیه بر اقیه
 اولو بش انی کوزن مک کوز و قیه بر اقیه اولو قانون
 و کلک انی اچ و قیه بر اقیه اولو اچ کوزن مک درت و قیه
 بر اقیه اولو انت کوزن مک بش و قیه بر اقیه اولو انی کوزن
 ملکه بری و قیه بر اقیه اولو و کزادنا قانون و کزادنا

- [illegible]

بعضه مائون الحوب و بعضه پاک ایدون حساب قدر سنز
اوله دن خنده بر ایکی کون بریدی ایچ وورد کرلر نراند
صانع دیر عجب قلمه و حسن و عین و عارفین عبا
نام ناه قبله درت بشیلدن بجا قلمه وورد کلر کلر نراند
و اعتراف انکه کلمی بسین قیصر لیبی و نراند معلوم اول
حالی نرغ بخش درم بر ایچ مقرر اولدی مادام که نراند
ایشن نرغی کیموز درم اولد و هر بار ی که کیموز اعلی دم
بر ایچ اولد سکون درم ناه و قانی بر ایچ اولد و قانی کیموز
درم بر ایچ اولد و طه درم ناه و قانی بر ایچ اولد و قانی
تسین اولدی و غیره شاد و اود و ابر بر ایچ اولد
بها و اود و درت بر ایچ ایز سوسون اود افسه بر ایچ اولد
حکامه شغیر ایشی سبب تفسیر و نراند کاد کر و قیصر لیبی
مقرر قلندی باقیلر و اعلی درم و سوسون اعلی درم اولدی
قانون قدر لیدر سنز اولد و ناه و قانی سوسون اولدی کلر
بر یوکه لیدر ایچ باج وورد کلر منک قیصر لیبی نراند
اکبر ناه و قانی درم بر ایچ اولد و قانی اعلی درم سادان ایشی
بر و قیصر لیبی مابین ایشی بشوز درم طوز ایشی
درم اولد و نراند قانی بر و قیصر لیبی درم کلر
بر کلر اود و مقرر قلندی و نراند ایشی هذا الیم علی
سبب تفسیر درت بشیل وادارک بالنگ هر یوکه درم کلر
ایچ ایشی سنز غیر مقرر اود و قانی وضع ایشی
بعد ایشی باج ایشی وورد کلر خاندن و نراند قیصر لیبی
ازن شایک و نراند اوله ختم اولد و هر ی که قیصر لیبی
ایقوبت صفات لر مئاور آغید و اعلی
واعیان شدر لیدر حاضری ایشی جسته نراند استنار اولد
سوز حجاب و یوکه درم قیصر لیبی ایشی درم بر ایچ ایشی
بجی چکنی کفر نراند قیصر لیبی ایشی اولد و نراند ایشی
بعضه مائون الحوب و بعضه پاک ایدون حساب قدر سنز

تقدیر چهره یک ایکو ذاقه حاصل دلوریلو ذاقه نایب باشی
برگوش ایگوزاشاق اوج ایقه فایده عاید اولدی بودک
اولان نریغ آت ایگوزدهم بر ایقه اولدوغی فایده درک
درست ای بوزخله علل دلور و درست ای یلغی بوزغ
و در بوز باجی یکم شاقه آتور ازمین بر تار عین
بر باش سرکسی و یانی و قریبی و بر بوقون انکیلد
ایلی پول اول و درست ای بوز باشی پادشاه اولان ایلی
آتور ازمین بوقون بر ایلیک و نریغ باش پول اولدو
هر فعله انکیلد دردی بر ایقه مریز ملدی

۵۳

تقدیر کن دکن و کاکن و کاذن و شایرا قضاوت و کاذن
قدیر کن اهل خرم سنه سوال و جواب قدیر کن احوال
بایسنه ددر لکر قریضه شد و نه جیش و قبه لکر دعا و کما
هر در حنا اوج درم لکر و بر لیدی در حنا سنه
و ادو کما شد و ده اوج و قبه و کما کما سنه بر بوجی
نایز ای صم لکر و ده کلری اجدن و کما سنه لکر
بر کما و بیا جی جی جی جی جی جی جی جی جی جی
چره و ده کلری بود کلری بلک چره و کما دیر لیدی کما
شد و ده و قبه لکر و کما و ده اوج درم لکر
و ده کلری جی جی جی جی جی جی جی جی جی جی
چره و ده لیدی شیا قری و کما و ده لیدی حال لکر
نصیب اولدی امان امان جی جی جی جی جی جی جی
قرنی لکر سنه و ده سنه بوسی کما سنه و قریضه
استاد اولدق حیات و دیر لکر بوز لکر عاده قدیر
و بر و زعلت متا غلوه و دیر لکر بوز لکر حنا
اولدو اعلی و بیا جی حنا کما بوز لکر و زحمان
اهل خرم دیر و کما سنه و کما لکر بوز لکر
قرنی بوز لکر کما لکر و دیر و بوز لکر شیا و کما

اهل خرم اولدو لکر بوز لکر و قریضه لکر
و قریضه لکر بوز لکر و کما لکر و کما لکر
شیا و کما لکر و دیر و کما لکر و کما لکر
و کما لکر و کما لکر و کما لکر و کما لکر
اولدو و کما لکر و کما لکر و کما لکر
سبب بوز لکر و کما لکر و کما لکر
اولدو و کما لکر و کما لکر و کما لکر
بر قیاح و کما لکر و کما لکر و کما لکر
کما لکر و کما لکر و کما لکر و کما لکر
اقاب و کما لکر و کما لکر و کما لکر
و کما لکر و کما لکر و کما لکر و کما لکر
تغیر کن و کما لکر و کما لکر و کما لکر
و دیر لکر و کما لکر و کما لکر و کما لکر
شد و کما لکر و کما لکر و کما لکر و کما لکر
بها لکر و کما لکر و کما لکر و کما لکر
لکر و کما لکر و کما لکر و کما لکر
و کما لکر و کما لکر و کما لکر و کما لکر
ایر و کما لکر و کما لکر و کما لکر
اقر و کما لکر و کما لکر و کما لکر
بوسن و کما لکر و کما لکر و کما لکر
جی لکر و کما لکر و کما لکر و کما لکر
و دیر لکر و کما لکر و کما لکر و کما لکر
و کما لکر و کما لکر و کما لکر و کما لکر
قاج و کما لکر و کما لکر و کما لکر
او کما لکر و کما لکر و کما لکر و کما لکر
و کما لکر و کما لکر و کما لکر و کما لکر

حالا عادت قهید لرز علی اولسوندا دخی و قهرنگ سببی
 ۵۴ ماذ کورد
 و خرباقه تیرتیه تنه سؤالی اولونجا قوردا
 زمان سابقه مرتبه قهرنگ قرق جش واتی تیلی برورم ایس
 قاشی عجم ویم یولدا و سول اولورده قی یاشی اخی یل اولور
 تدبیر علی ننگ اخی یخنی برورم اولور اخی و زوروم تیل برورم
 اول و دخی جمدن قاشی ثابت و طراون بو لور اولدی وورنا
 غیری اولدی و زوروم کوشنه برشتال خاص نرکی قوروی
 القون اولورده قی عجمی کلم اولورن یجری ننگل خانبه برورم
 القون اولور و برورن اولدی کیم مرتبه قهرمه و دخی قیام
 و طراون قهرمادی و دکلورن بو خصوصه دخی قانون قهرم
 مرغی اولور و سبب قهرم دخی قانون سابقه ایدم کی
 ۵۵ معلوم اولدی
 و کجای و دلای و یانجی بیک نرکی
 کجای اولور سؤالی اولورن قهرم ایدم نرکی برورده قی
 بد نرکی قهرم اولورده قی درن سون قوردا کیم کجای عجمی
 اخی بیک تیل غور اخی تیل اکر اخی لاجوم این دخی قهرم
 اخی برورم ایدم کجای عجمی قانون قهرم کیم کجای برورم
 تیل اولور این سون اولورن دخی اکر کور زلر ایدم
 و کجای عجمی کجای عجمی کجای عجمی کجای عجمی
 مشهور و دخی بیک تیل اولور و پشوری بیک و یانجی
 اولور کجای عجمی کجای عجمی کجای عجمی کجای عجمی
 وار اخی کجای عجمی کجای عجمی کجای عجمی کجای عجمی
 کجای عجمی کجای عجمی کجای عجمی کجای عجمی
 اخی عجمی کجای عجمی کجای عجمی کجای عجمی
 اولور کجای عجمی کجای عجمی کجای عجمی کجای عجمی
 علی عجمی کجای عجمی کجای عجمی کجای عجمی
 دخی کجای عجمی کجای عجمی کجای عجمی کجای عجمی
 دخی کجای عجمی کجای عجمی کجای عجمی کجای عجمی

[illegible]

[illegible]

۶۱
 ۶۲
 ۶۳

[illegible]

[illegible]

۹۶
۹۷

[illegible]

۷۷
 ۷۸
 ۷۹
 ۸۰
 ۸۱

او کوزی کو نکاحی طعان اچھے وہ باغی اولیٰ قید
 انور اچھا دل آنا ہذا کو انانی تر خلیہ کر برسی شغیر
 ۸۹ بولوب کیوں تو قیدم لڑا مقرر قیدی و سولہ
 اصل چہ لربا اعتدال و لوب تیغ قیدین سوا ال ادان
 جوانہ و درو کہ تون ای اکوز الی درم راجیہ اولیٰ
 عام باغی تہا انور الی و انور او و اولیٰ و قیدی
 اوچ جو قی اچھا و ب و صابون و قیدیل و صدف و کک
 و چرائ باغی و قیدی اوچ اچھے و جگر باغی و قیدی
 ایک جو غہ لکھی باغی و قیدی باغی اچھے اولیٰ و قیدی و در
 و قضا سیملا تہ دخی نظر اولیٰ قہ اولیٰ جن کی تو اولیٰ و قیدی
 بولندی اعتدال سیم و تہا فائدہ و برائی و سنا
 مذکور ہیں تہا و در سیم اچھے زادیہ چھار و قیدی
 عام باغی باغی الی اچھا و قیدی و قیدی و قیدی
 و چرائ باغی و درت جو غہ و باغی و درت اچھے و لکھی
 باغی اوچ جو غہ اولیٰ تہا شغیر و قیدی و قیدی و قیدی
 اجلاس قہ اولیٰ و قیدی و صابون و قیدی و قیدی
 مسازن زبرد قضا باغی و لکھی نہا یہ حق لود و قیدی
 اجلن حقا اعتدال لڑا و صابون و قیدی و قیدی
 ذکر اولیٰ اولیٰ ہا و باغی باغی و قیدی و قیدی
 مع و قیدی و درت اچھا و لڑا و درت سیم لکھی
 تہا انور الی اچھا و لوب و لکھی قیدی اوچ جو غہ اولیٰ
 و قیدی لکھی و قیدی تہا و قیدی و درت اچھا و لوب
 و لکھی قیدی و درت جو غہ اولیٰ و صابون و قیدی و قیدی
 و درت باغی اوچ و لکھی تہا و قیدی و اوچ و لکھی
 اولیٰ اگر لکھی و لوب و قیدی و صابون و قیدی
 ۹۰ قیدی و لکھی تہا و لکھی اولیٰ و لکھی و قیدی
 و درت و قیدی و لکھی اوچ و قیدی و لکھی قیدی

[illegible]

اولا اما کونزل اصل دکامدن سر زمانه بچوق و قيه اکوک
صالحو رايي الحاله هنه بعديغي تغيير بولندي سبي ماسبق در
کودنخ قديم مقرر قلندي اما چون کوا و نمان قوانين قدیم
چتر قبول واقع اولور اجلاسي و اقباسي قصدا و نوب بولماق
حادثه بک ميلين ازر سنن و قعي عمت اولغولر هر توضع اولن
سبب تغييرک منعه امر عالي قمارنا و لبرغه استجاب لنه لم
کرمه اولمط و يماچي به سها و نعا

کانون مار و اشتیاء اورہ پھر مولا علی علیہ السلام
تاسی اور نہ المومنین و یار لہم علیہ السلام
نہ واسطہ فیہ السلام ۹۰۴

[illegible]

طی

[illegible]

4

³⁴⁵ Akgündüz, Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları, ss. 225-229.

[illegible][illegible]

توقفت

[illegible]

KAYNAKÇA

- Abacı, Nurcan. “Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma”, **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı. 3, 2002, s. 75-84.
- Akar, Tuba “Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**. Cilt. 7, Sayı. 13, 2009, s. 267-292.
- Akbaş, Halil Emre, Bozkurt, Serdar ve Yazıcı, Kübra. “Osmanlı Devletinde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi İle Karşılaştırılması”, **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi**. 2018, s. 165-202.
- Akça, Gürsoy. “Ahilik Geleneği ve Günümüz Fethiye Esnafı”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. Sayı. 14, 2004, s. 209-219.
- Akgündüz, Ahmet. “İstanbul Belediye (İhtisab) Kanunu”, (Sadeleştiren), **Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2005.
- Akgündüz, Ahmet. **Osmanlı Devletinde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları**, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2005.
- Akgündüz, Murat. “Ticarî Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahilik Teşkilatı”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. Sayı. 31, 2014, s. 9-18.
- Akkuş, Mustafa. “Fütüvvet ve Ahilik”, (Bölüm Ed. Mustafa Akkuş), Ömer Akdağ ve Meltem Kurtuluş (Ed.). **Ahilik ve Meslek Ahlakı** içinde, Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016, s.14-115.
- Aksın, Ahmet ve Bayraktar, Süha Oğuz. “Osmanlı Devleti’nde Toplumsal Suçlar ve Cezalar (1789-1839)”, **XVII. Türk Tarih Kongresi**,. Cilt: 4, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018, s. 395-430.
- Aksoy, Aysel. "13. ve 14. Yüzyılda Anadolu'da Ahilik Teşkilatı, Etkisi ve Siyaseti", **Medeniyet ve Toplum Dergisi**. Sayı: 2, 2018, s. 19-35.
- Ali Mazak, “Ahilikte Bir Ritüel Şed Kuşanma”, (Bölüm Ed. M. Fatih Köksal), Ömer Akdağ ve Meltem Kurtuluş (Ed.). **Ahilik ve Meslek Ahlakı** içinde. Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 276-291
- Aliağaoğlu, Alpaslan / Uğur, Abdullah. "Osmanlı Şehri", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı. 38, 2016, s. 203-226.

- Anadol, Cemal. **Türk - İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler**. Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1991.
- Ansarı, A. S. Bazmee. “Hint Alt Kıtası”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. Cilt. 18, TDV Yayınları, İstanbul 1998, s. 143-143.
- Arık, Feda Şamil. “Osmanlılarda Kadılık Müessesesi”, **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**. Sayı: 8 1997, s. 1-71.
- Arslan, Ramazan / Şanlı, Devran. “Osmanlı Devleti’nde Bir Esnaf Örgütlenmesi Olarak Lonca Teşkilatı”, **Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt. 4, Sayı.7, s. 15-30.
- Aslan, Ensar. “Ahi Örgütlerinden Urfa Sıra Gecesine Uzanan Bir Kültür Geleneği”, **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt. 1, Sayı.1, 2014, s. 5-15.
- Atar, Abdulkadir. “Osmanlı Şeyhülislâmlarının Fetva Kitaplarında ve İstanbul Kadı Sicillerinde Mezbahalar”, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**. Sayı: 2, 2018, s. 470-501.
- Atar, Fahrettin. “Kadı”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. Cilt: 24, İstanbul: TDV Yayınları, 2001, s. 66-69.
- Bardakoğlu, Ali. “Hapis”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. Cilt: 16, İstanbul: TDV Yayınları, 1997, s. 54-64.
- Başer, Gonca. “Osmanlılarda Üretim – Tüketim İlişkilerinde Adaletin Devlet Eliyle Tanzimi “Narh Uygulaması”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2009).
- Baybora, Dilek. “İş sağlığı ve Güvenliğine Bakış”, Dilek Baymora (Ed.). **İş sağlığı ve Güvenliği** içinde. Eskişehir: Açıköğretim Yayınları, 2014, s. 2-21.
- Bayram, Selahattin. “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. Sayı. 21, 2012, s. 81-115.
- Baytimur, Süha Oğuz .“Osmanlı Devleti’nde Esnaf Suçları ve Uygulanan Cezalar (1789-1839)”, Rahmi Doğanay, Ahmet Çelik, Fatih Özçelik (Ed.). **Rıfat Özdemir’e Armağan**. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2018, s. 199-210.
- Bear, Gabriel. **Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi**. Sami Ferliel (çev.). AÜ SBF Dergisi. Cilt. 8, Sayı. 14, 1963, s. 99-119.

- Bosnalı, Ömer. "Ahiliğin Üretim ve Tüketim Mekanizmasındaki Yeri ve Günümüze Uyarlanması", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt. 2, Sayı. 9, 2004 s.39- 46.
- Bozatay, Şeniz Anbarlı ve Demir, Konur Alp. "Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık", **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt. 6, Sayı. 10, 2014, s. 71-89.
- Bulut, Mehmet. "Osmanlı Ekonomi Politikası'na Yeniden Bir Bakış", **Bilig**. Sayı. 62, 2012, s. 63-96.
- Büyükboyacı, Yusuf. "Türk Esnafının Sosyal Yapısı ve Sosyal Değişme Temayülleri", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Sosyoloji Konferansları**. 21. Kitap, 1986, ss. 159-170.
- Canatar, Mehmet. "Kethüda", **Diyanet İslam Ansiklopedisi** içinde. Cilt. 25, İstanbul: TDB Yayınları, 2002, ss. 332-334.
- Ceylan, Kâzım. **Ahilik Türk-İslâm Medeniyetinde Dünyevi ve Uhrevi Sistem**. T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kültür Yayınları, Ankara 2013.
- Cora, İhsan. "Örgütlerin Yönetimi açısından Ahilik Örgütüne Genel Bir Bakış; Tarihi Bir Araştırma", **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt. 9, Sayı. 16, 2017, ss. 251-279.
- Çadircı, Musa. **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- Çağatay, Neşet. **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997
- Çakır, Baki. "Resmi Belgelerde Osmanlı Esnafı", Baki Çakır ve İskender Gümüş (Ed.). **Ahilik** içinde. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 97-120.
- Çeker, Semih. "Anadolu Selçukluları Zamanında Gelişen Fütüvvet Teşkilatı ve Bu Teşkilatın Halkın Eğitimine Olan Katkıları", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Konya 2008
- Çelik, Bülent. "Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**. Cilt. 23, Sayı. 36, 2004, s. 61-78.
- Çelik, Bülent. "Osmanlı Seferleri'nde Orducu Esnafı", **Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. Sayı: 44, 2018, s. 259-267.
- Çelik, Şenol. "Şehir Kethüdası", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. Cilt: 38, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, s. 451-453.

- Çiftçi, Cafer. “Müşteri Memnuniyeti, Kalite ve Osmanlı Esnafı”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı: 7, 2004, s.17-34.
- Çinar, Ebubekir. “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Mesleki ve Eğitim”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2007).
- Daşcıoğlu, Kemal. “Sürgün”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. Cilt: 38, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, s. 167-169.
- Demirağ, Yelda. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları”, **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**. Sayı. 13, 2002, s.15-33.
- Demirci, Mustafa. “Selçuklu Anadolu'sunda Bir İnsaniyet Mektebi: Ahilik” 121-136, Mehmet Ali Hacıgökmen (Ed.). **Büyük Selçuklu Devleti’nden Türkiye Selçuklu Devleti’ne Mehmet Altay Köymen Armaganı**. Konya: S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2011, s. 121-136.
- Demirel, Ömer. “Osmanlı Esnafı (1750-1850)”, H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.). **Türkler** içinde. Cilt:14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 253-263.
- Demirkaya, Yüksel. “Osmanlı Devletinde Belediye (Hisbe) Teşkilatı”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**. Sayı. 41-42, 1998, s. 303-317.
- Demirtaş, Mehmet. **Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza**. Birleşik Yayınevi, Ankara 2010.
- Dinçer, Kübra. “19. Yy Osmanlı Esnaf Birliklerinin Ve Mensubu İşyerlerinin Şirketlere Ve Cemiyetlere Dönüştürme Denemesi Ve Sonuçları”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.
- Doğan, Hulusi. “Günümüz İşletmeleri İçin Ahilik Kültüründen Örtülü Bilginin Gelişim ve Paylaşım Örnekleri”. **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**. Cilt. 2, Sayı. 4, , 2011, s. 77-100.
- Duman, Tayyip. “Osmanlılarda Sosyal Güvenlik ve Yardımlaşma”, **Milli Eğitim Dergisi**. Sayı: 143, 1999.
- Dumrul, Cüneyt / Dumrul, Yasemin. “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kapitalist Paternde Sanayileşmesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**. Sayı: 23, 2014, s. 146-170.
- Ekinci, Ekrem Buğra. **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**. Arı Sanata Yayınevi, İstanbul 2008.

- Erduran, Zeynep. “Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre İstanbul’da Esnaf, Zanaat ve Ticaret”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi SBE,
- Ergin, Osman Nuri. **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayını, 1995.
- Ekinci, Ekrem Buğra. “Esnaf Olmak Kolay Değildi”, **Osmanlılar**, <http://osmanlilar.gen.tr/Yazilar/esnaf-olmak-kolay-degildi.html>, (21.02.2019).
- Ekinci, Ekrem Buğra. **İslam Hukukunda Değişmenin Sınırı**. İstanbul 2018.
- Ekinci, Yusuf. “Ahilik ve Esnaf Ahlakı”, **Kooperatifçilik**. Sayı. 19, 1991, s. 24-36.
- Erdoğan, İbrahim. “Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**. Sayı. 11, 2000, s. 123-145.
- Ergenç, Özer. “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri”, Vecdi Akyüz / Seyfettin Ünlü (Ed.). **İslam Geleneginden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler 1** içinde. İlke Yayıncılık İstanbul 1996, s. 407-417.
- Ergenç, Özer. **Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- Erim, Neşe. “Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**. Sayı. 4, 1984, s. 79-88.
- Erol, Hüseyin (Der.). **İzmit Esnaf ve Ticaret Tarihi**, İzmit: İzmit Rotary Kulübü, 2013, s. 8-10.
- Faroqhi, Suraiya. **Osmanlı Zanaatkârları**. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2017.
- Fırat, Zerrin. “Ahilik ve Halk Eğitim”, (Bölüm Ed. Kadir Arıcı), Ömer Akdağ / Meltem Kurtuluş (Ed.). **Ahilik ve Meslek Ahlakı** içinde. Konya, Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 206-214,
- Gemici, Nurettin. “Ahilikten Günümüze Meslek Eğitiminde Model Arayışları ve Sonuçları”, **Değerler Eğitimi Dergisi**. Cilt. 8, Sayı. 19, 2010, s. 71-105.
- Genç, Mehmet. **Devlet ve Ekonomi**. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000.
- Gölçek, Ali Gökhan / Köktaş, Altuğ Murat. “Ekonomik Ve Hukuki Yönleriyle Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine Esnaf Kavramı”, **IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu**. Niğde, 26-28 Nisan 2017, s. 83-92.

- Gül, Abdulkadir. “XIX. Yüzyıl Eğin (Kemaliye) Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Tespitler”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. Sayı: 12, 2010, s. 195-238.
- Güler, İbrahim. “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler”, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**. Cilt. 1 Sayı. 2, 2000, s. 121-158.
- Güneş, Mehmet. “Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası ve Karahisar-ı Sahib'e Yapılan Sürgünler (1815-1839)”, **History Studies**. Cilt. 8, Sayı. 1, 2016, s. 49-70.
- Güngör, Okan Celal. “Ahilik Teşkilatının Kısa Tarihçesi”, *Karamanda Uyanış, 18 Eylül 2018*, <https://www.karamandauyanis.com/yazarlar/misafir-yazar/ahilik-teskilatinin-kisa-tarihcesi-dr-okan-celal-gungor/1309/> (10.02.2019).
- Halis, Ayhan, “Falaka”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde. Cilt: 12, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, s. 140-141.
- Hızlı, Mefail. “Ahiliğin Anadolu'daki Gelişim Süreci”, Baki Çakır ve İskender Gümüş (Ed.). **Ahilik** içinde. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 17-40.
- İlgürel, Mücteba. “1116-1119/1704-1707 Tarihleri Arasında Balıkesir'e Ait Narh Düzenlemeleri”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**. Sayı. 2, 2003, s. 11-21.
- İmer, Zahide. “Gürün Şalları İle İran Şallarının Benzerliğinin Tarihsel Paralelliği”, Ömer Kalaylı(Ed.). **Uluslararası Gürün Sempozyumu Bildirileri Kitabı**. Sivas: Asitan Yayıncılık, 2012, s. 19-26.
- İnalcık, Halil ve Arı, Bülent. “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**. Cilt. 3, Sayı. 6, 2005, s. 27-56.
- İnanır, Ahmet “XVI. Yüzyıl Osmanlı Fetvalarında Ahilik”. **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. Sayı: 36, 2014, s. 103-138.
- İnalcık, Halil. “İstanbul: Bir İslam Şehri”, İbrahim Kalın (çev.). **İslam Tetkikleri Dergisi**. Cilt. 9, 1995, s. 243-268.
- İnalcık, Halil. **Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- İnalcık, Halil. **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600**. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.
- İnalcık, Halil. **Osmanlılar**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- İpşirli, Mehmet. “Kürek Cezası”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: Ek-2, İstanbul: TDV Yayınları, 2016, s. 112-114.

- İşbilir, Ömer. “Kalebend”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: Ek-2, İstanbul: TDV Yayınları, 2016, s. 5-7.
- Kallek, Cengiz. “Hisbe”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. Cilt: 18, İstanbul: TDV Yayınları, 1998 s. 133-143.
- Kallek, Cengiz. “İhtikar”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. Cilt: 21, İstanbul: TDV Yayınları, s. 560-561.
- Kallek, Cengiz. “Narh”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. Cilt: 32, İstanbul: TDV Yayınları. 2012. s. 387-389.
- Kabakçılı, Osman. “Kur’an’da Fütüvvet”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt. 10, Sayı. 35, 2011, s. 299-306.
- Kal’a, Ahmet. “Esnaf”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. Cilt: 11, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, s. 423-430.
- Kal’a, Ahmet. “Lonca”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. Cilt: 27, İstanbul: TDV Yayınları, 2003, ss. 211-212;
- Kal’a, Ahmet. **İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları 1**. İstanbul: İstanbul Araştırmalar Merkezi Yayınları, 1998.
- Kala, Ahmet. “Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Genel Bir Değerlendirme”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**. Cilt:1, Sayı:1, 2003, s. 245-266.
- Karakaş, Ayhan. "Çok Yönlü Bir Sivil Toplum Örgütü: Ahilik". **Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**. Sayı. 1, 2017, s. 1-20.
- Kavi, Ersin. “Ahilik Kurumu ve Günümüz Çalışma Yaşamındaki Psikolojik Sorunlara Yönelik Çözümler”, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**. Cilt. 4, Sayı: 8, 2015, s. 102-117.
- Kaya, Kemal. “Tanzimat’tan Önce Belediye Hizmetleri ve Voyvodalar”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**. Cilt. 26, Sayı. 41, 2007, s. 101-112.
- Kazıcı, Ziya. “Esnaf Teşkilatı (Ahilik)”, **Diyanet Dergisi**. Cilt. XVII, Sayı. 4, 1978, s. 250-255.
- Kazıcı, Ziya. “Osmanlı Şehir İdaresinde İhtisab Müessesesi”, Vecdi Akyüz (Ed.), **İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler**. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2005, s. 355-388.
- Kazıcı, Ziya. **Osmanlı’da Toplum Yapısı**. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014.

- Kazıcı, Ziya. “Muhtesib”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi** içinde. Cilt: 18, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, s. 143-145.
- Kazıcı, Ziya. “Osmanlı Şehir İdaresinde İhtisab Müessesesi”, **İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler Cilt. 1**, (Ed. Vecdi Akyüz ve Seyfettin Ünlü) , İstanbul: İlke Yayınları, 1996, s. 302-329.
- Kılınç, Ahmet. “Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili”, **Belleten**. Sayı. 285, 2015, s. 531-557.
- Kılınç, Murat (2010). **Ahiler ve Ahilik Kültürü**. img.eba.gov.tr/.../57625f614d96bac524276bcad123b0afc247af2918005.pdf (10.12.2018).
- Kılınç, Mustafa. "Türkiye’de Mesleki Teknik Eğitimi Şekillendiren Eğitim Kurumlarından Ahilik, Gedik, Lonca, Enderun Mektebi’nin Tarihi Gelişimleri", **Vocational Education**. Sayı.7, 2014 s. 63-73.
- Kılınç, Tekin. **Osmanlı’dan Torunlarına Yol Rehberi**. İstanbul: Akis Kitap, 2013.
- Kırşehir Valiliği. **Kırşehir’den Dünyaya Yayılan Işık: Ahi Evran ve Ahilik**. <http://www.kirsehir.gov.tr/ahilik-kulturu> (20.02.2019).
- Kızıler, Hamdi. “Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**. Cilt. 4, Sayı. 2, 2015, s. 408-423.
- Kia, Mahrad. **Osmanlı İmparatorluğu’nda Gündelik Hayat**. Özgür Özol (çev.), İstanbul: Pozitif Yayınları, 2013.
- Koçu, Reşad Ekrem. **Tarihte İstanbul Esnafı**. İstanbul: Doğan Kitap, 2002.
- Koyuncu, Miyase. “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Koyuncu, Nurcan. “Osmanlı Devleti’nde Esnaf Gediklerinin Hukuki Esasları, Gelişimi ve İlgası”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. Cilt. 26, Sayı. 2, 2018, s. 47-76.
- Köksal, M. Fatih. “Ahilik ve Diğer Tarikatlar”, (Bölüm Ed.M. Fatih Köksal), Ömer Akdağ ve Meltem Kurtuluş (Ed.). **Ahilik ve Meslek Ahlakı**, Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 230-248.
- Köksal, Fatih. “Ahilik Kültürü ve Ahlak”, (Bölüm Ed. Ahmet Diken), Ömer Akdağ, ve Meltem Kurtuluş (Ed.). **Ahilik ve Meslek Ahlakı** içinde. Konya, Karatay Üniversitesi yayınları, 2016, s. 389-402.

- Köksal, Osman. “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları”, **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**. Sayı. 19, 2006, s. 283-341.
- Köktaş, Altuğ Murat. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Piyasa Düzenlemeleri: 1500-1700 İstanbul Kadı Sicillerinde Narh Uygulamaları”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt. 9, Sayı. 2, 2016, s. 219-242.
- Köprülü, Orhan F.. “Çavuş”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 8, İstanbul: TDV Yayınları, s. 236-238.
- Kuran, Timur. “Osmanlı Lonca Teşkilatı Üzerinde İslam Etkileri”, Güler Eren (Ed.), **Osmanlı 3: İktisat**. Ankara, 1999, s. 97-112.
- Kütükoğlu, Mübahat S.. “Narh”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. Cilt: 32, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, s. 390-391.
- Kütükoğlu, Mübahat S.. **Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri**. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.
- Mahiroğulları, Adnan. “Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik / Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı. 54, 2008, s. 139-154.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2016), Meslek Ahlakı ve Ahilik, Ankara, http://ktm1gonen.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/10/10/823990/dosyalar/2017_12/22162656_Meslek_AhlakY_ve_Ahilik.pdf (04.02.2019).
- Mutluer, M. Kamil, Öner Erdoğan / Kesik, Ahmet. **Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Nakiboğlu, Aslıhan / Doğangün Yasa, Bengü. “18.Y.Y.'da İstanbul Esnafının Sorunları”, **International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**. Cilt. 8, Sayı. 7, 2013, s. 363-392.
- Nesli, Aslıhan. “15’inci ve 17’nci Yüzyıllar Arası Osmanlı Ceza Hukukunda Para Cezaları Bakımından Kanunîlik İlkesinin Geçerliliği”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. Cilt. 26, Sayı. 2, 2018, s. 291-320.
- Niray, Nasır. “Anadolu Ahiliği’nin Sosyo-Ekonomik Yönler”, **Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**. Sayı. 24, 2002, s. 1-11.
- Nurı, Zümrüt. “Esnaf Birlikleri ve Narh Sistemi”, **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt. 5, Sayı. 1, 2019, s. 40-48.
- Oğuzoğlu, Yusuf. **Osmanlı Devlet Anlayışı**. İstanbul: Eren Yayınları, 2005.

- Ortaylı, İlber. **Gelenekten Geleceğe**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.
- Ortaylı, İlber. “Osmanlı Devleti’nde Kadı”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi** içinde. Cilt: 24, İstanbul: TDV Yayınları, 2001, s. 69-73.
- Ortaylı, İlber. **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**. İstanbul: Hil Yayınları, 1987.
- Ortaylı, İlber. **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**. Ankara: Cedit Neşriyat, 2008.
- Öge, Ali, “Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Osmanlı İktisadî Hayatından Bir Kesit”. **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**. Sayı: 16, 2010, s. 275-298.
- Özcan, Tahsin. **Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı**. İstanbul: Kitabevi, 2003.
- Özdemir, Recep. “Tarihte Tüketici Haklarına Yönelik Yapılan İlk Kanun: “Kanunname-i İhtisab-ı Bursa”, **Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt. 2, Sayı. 4, 2017, s. 1-16.
- Özgün, Cihan. “Osmanlı Ekonomi Politikğine Kısa Bir Bakış (XVIII-XIX Yüzyıllar), **Tarih Okulu**. Sayı: 1, 2008, s. 5-17.
- Özkan, Selim Hilmi. “Osmanlı ve Ahilik”, (Bölüm ed. Mustafa Akkuş), Ömer Akdağ ve Meltem Kurtuluş (Ed.). **Ahilik ve Meslek Ahlakı**, Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 82-93.
- Öztel, Muharrem. “Tanzimat Devri ve Sonrasında Osmanlı Piyasalarında İhtikâr Sorunu”, **History Studies**. Cilt. 5, Sayı. 2, 2013, s. 303-325.
- Öztürk, Necdet. **Çadırdan Saraya 14-15. Yüzyıl Osmanlı Devlet Düzeni**. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2012.
- Pakalın, Mehmet Zeki. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü I**. İstanbul, Milli Eğitim Sözlüğü, 1993.
- Pakalın, Mehmet Zeki. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü II**. İstanbul, Milli Eğitim Sözlüğü, 1993.
- Pamuk, Şevket. **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914**. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1990.
- Saydam, Abdullah. **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Trabzon, 1995.
- Süslü, Özden / Urfalıoğlu, Nur. “Bir Osmanlı El Yazmasına Göre XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Meslekler”, **38. ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt: 6**. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı, 2012, s. 2865-2878.

- Şahin, Harun. “Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Ana İlkeleri Çerçevesinde Klasik Dönem Osmanlı İktisat Politikasına Bakış”, **EKEV Akademi Dergisi**. Sayı. 61, 2015, s. 393-402.
- Şahin, İlhan. “Yığıtbaşı”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi** içinde. Cilt: 43, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, s. 549-550.
- Şahinalp, Mehmet Sait ve Günal, Veysi. “Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi”, **Milli Folklor**. Sayı. 93, 2012, s. 149-168.
- Şeker, Cengiz. “Ortaçağ Batı Avrupa Esnaf Loncaları ve Ahi Teşkilatı”, Baki Çakır ve İskender Gümüş (Ed.). **Ahilik** içinde. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 1-16.
- Şeker, Mehmet. **Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvet-Nâmelerin Yeri**. Ankara: Ötüken Yayınları, 2011.
- Şen, Murat. “Osmanlı Devleti’nde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar ve Vakıflar”, **Çimento İşveren Dergisi**. Cilt. 16, Sayı. 6, 2002, s. 18-40.
- Tabakoğlu, Ahmet. “Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**. Cilt: 43, 1987, s. 111-150.
- Tabakoğlu, Ahmet. “Osmanlı İctimai Yapısının Ana Hatları”, Mehmet Zencirkıran (Ed.). **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı** içinde. Bursa: Dora Yayınları, 2017, s. 19-40.
- Tabakoğlu, Ahmet. **İslam İktisadına Giriş**. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.
- Tabakoğlu, Ahmet. **Türk İktisat Tarihi**. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.
- Taeschner, Franz. “İslâm Ortaçağında Futuvva Teşkilâtı”, Fikret Işıltan (Çev.). **İÜ. İktisat Fakültesi Mecmuası**. Cilt. XV, 1953, s. 3-32.
- Tamdoğan, Işık. “Atı alan Üsküdar’ı Geçti ya da 18. Yüzyılda Üsküdar’da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi”, Noemi Levy, Alexandre Toumarkine (Ed.), **Osmanlı’da Asayiş Suç ve Ceza**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008, s. 80-95.
- Temel, Hilal. “Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitim ve Öğretimindeki Rolü”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Konya 2007.
- TESK (2015). **50 Soruda Ahilik**. Ankara: Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu, <http://www.tesk.org.tr/tr/yayin/124.pdf>, (10.01.2019)

- Tunç, Süleyman. “Türkiye’de Tüketici Haklarının Gelişimi Ve Hak Arama Yolu Olarak İnternet”, **Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi**. Cilt. 1, Sayı. 2, 2015, s. 70-85.
- Turan, M. Fatih. “İslam Hukuku Açısından Yıkıcı Fiyat Uygulaması”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. Sayı. 43, 2015, s. 78-103.
- Turan, Namık Sinan. “Selçuklu ve Osmanlı Anadolu’sunda Ahiliği Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**. Sayı. 52, 2007, s. 151-186.
- Tüzün, Nevin. “Osmanlı Lonca Teşkilatlarına Toplu Bir Bakış”, **Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı. 18, 2018, s. 231-238.
- Uçma, İsmet. **Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik**, İstanbul: İşaret Yayınları, İstanbul 2017.
- Uçma, İsmet. “Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, 2003.
- Uyanık, M. Zeki. “İslam Hukukunda İhtikar”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**. Sayı. 16, 2010, s. 433-476
- Uyar, Gülgün. “Nakib”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi** içinde. Cilt: 32, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, s. 321-322.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi**. Cilt: 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Üçok, Coşkun. **Türk Hukuk Tarihi Dersleri**. Ankara 1972.
- Yakut, Esra. “Tanzimat Dönemi’ne Kadar Osmanlı Hukuku’nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**. Sayı. 2, 2006, s. 25-40.
- Yazıcı, Nesimi. “Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. Cilt. 35, Sayı. 1, 1996, s. 155-165.
- Yılmaz, Hakan. “Osmanlılar’da İhtisab Kurumunun Menşei, Gelişimi ve Orhan Gazi’nin Bursa’da Çıkardığı İlk “İhtisab Kanun-Namesi”, **Journal Of Turkish Studies**. Sayı. 43, 2015, s. 201-236.
- Yücel, Yaşar. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Desantralizasyona (Ademi Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler”, **Belleten**, Cilt. XXXVIII, Sayı: 152, 1974, s.657-708.